

palócföld

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1989/5-XXIII.

HELYISMERET

**1956.
december 8.**

Pál Józsefnek,
Salgótarjánba, Falócföld

Kedves Jóska, az elfelejtett kézirat olyan, mint az elveszett gyermek. Amikor megkerül, nézi az alhútlenedett szívű szülő a rá hasonlító idegent, s nem tud mit kezdeni hirtelen meglétével. Örül, persze, örül, de több a tanácstalanság benne, mint a szándék, a zavar, mint az öröm.

Elküldted nekem az Approximációk 3. kéziratát, melyet annak idején nem közöltetek, melyet én "bosszúból" vagy jogos"önvédelemből" kiiktattam az életemből. Mert bár eszemmel tudom, a gyakorlatban mégsem vagyok képes alkalmazni a szabályt: a szerkesztőségek véleménye csak akkor mérvadó, ha a kéziratot közlésre elfogadja.

Közel tíz év telt el a kézirat visszaadásának napja s a mostani közlési ajánlatod között. Zavartan olvasom akkori önmagamot. Fel sem merült bennem, hogy eldöntsem, értéktelen vagy esetleg használható darabja süllyedt el a fiókotokban egykor a költészetnek. Ha akkor volt annyira fontos, hogy miatta megszakítottam veletek a kapcsolatot, most nem fogok az esztétikai értékein töprengeni. S nem javítok bele, holott ma már egy-két fontos változtatást tennék a szövegben. S azt sem firtatom, milyen politikai szempontok miatt volt kártékony ez a kézirat akkoriban.

Köszönöm, hogy előkerítetted, s erre a mostani gesztusra vállalkoztál!

Örül Zalán

Budapesten, 1989. augusztus 18.

Tartalom

3 Eörsi István: Különbség (vers)

VALÓSÁGUNK

5 Zengő Árpád: Csak az élők beszélnek (vallomások)

20 Angyal Albin: Akár merre, de erre nem... (szemtanú vallomása)

27 Dávid János, Geskó Sándor, ifj. Schiffer Pál: Mit akartunk?
(vallomások, részletek)

45 Horváth István: Salgótarjáni krónika

58 Zalán Tibor: Approximációk III. (vers)

60 Speidl Zoltán: A hamis mítoszok városa

65 Erdős István: Akik a hidegségből jöttünk

MŰHELY

73 Marno János: A sátán kutyája (vers)

75 Kiss Zoltán: A zóna kutyája (tanulmány)

79 Mezey Katalin: Napló helyett (VIII)

81 Csongrádi Béla: József Attila- emlékkönyv

85 Kukorelly Endre: Álom út (novella)

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM

91 Szokács László: Egyszemélyes birodalom

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK:

Minden szerdán 11–15 óráig, és minden csütörtökön 11–16.30 óráig,
Salgótarján, Tanácsköztársaság tér 1. szám alatt.

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

FŐSZERKESZTŐ:

Pál József

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska
Csemniczky Zoltán
Dr. Kovács Anna
Kovács Éva
Kőrössi P. József
Németh János István
Zsibói Béla főszerk.-h.

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Tanácsköztársaság tér 1.
Telefon: 10-244/189.
Levélcím: 3101 Salgótarján, 1.
Pf.: 270.

Kiadja: a Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó:
Bálint Tamás igazgató.

Készült: a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén.
8,4 (A/5) ív terjedelemben.
F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.
89.54336 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Angyal Albin mérnök (Salgótarján);
Csongrádi Béla tanár (Salgótarján);
Dávid János szociológus (Buda-
pest); *Eörsi István* költő (Buda-
pest); *Erdős István* tanár (Salgótar-
ján); *Geskó Sándor* szociológus
(Bp.); *Horváth István* történész Sal-
gótarján); *Kiss Zoltán* író, költő
(Budapest); *Kukorelly Endre* író
(Budapest); *Marno János* költő (Bu-
dapest); *Mezey Katalin* költő, író
(Budapest); *Schijfer Pál* filmrende-
ző (Budapest); *Speidl Zoltán* új-
ságíró (Salgótarján); *Szokács László*
újságíró (Salgótarján); *Zalán Ti-
bor* költő (Budapest); *Zengő Árpád*
rádiótudósító (Salgótarján);

×

E számunk illusztrációs anyagát a
Salgótarjánban megrendezett sza-
badtéri szoborkiállítás anyagából vá-
logattuk. (Fotó: *Buda László*).
A borító I. oldalon *Varga István*
grafikája, a borító II. oldalon *Za-
lán Tibor* levele, a borító IV. olda-
lon *Plugor Sándor* grafikája látható.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta
hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII.,
Lehel út 10/a — 1900 — közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR
2155—98 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 25 Ft, előfizetési díj fél évre 75
Ft, egy évre 150 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza. ISSN: 0555-8867. Index: 25-925.

Különbség

*A pufajkás bottal csépel,
de az isten nem ver bottal.*

Mivel ver akkor az isten?

A botos pufajkásokkal.

ZENGŐ ÁRPÁD

Csak az élők beszélnek

*(Rendezetlen töredékek egy nagyobb lélegzetű írásból
1956. december 8. kapcsán)*

A rádió salgótarjáni stúdiójának két ablaka éppen arra az útszakaszra néz, ahol azon a decemberi napon nagyon sokan holtan feküdtek. Ma június 16-ra van, a rádióból, a televízióból a TEMETÉS közvetítésének hangjai töltik be a hivatal szobáit, kint zúg a szokásos hétköznapi forgalom. Az írógépbe fűzött papír üres, nincs mit írnom arról, mi történik Salgótarjában. Üres az utca, üres a tér, azaz, csak azok járnak erre, akiknek egyébként is dolga van itt. Sokan haltak itt meg, még sincs egy szál virág, nem ég egyetlen gyertya sem. Bármilyen oldalról kutatják a történészek, akárhány szóval illetjük az 1956. végi eseményeket, itt kioltották olyanok életét is, akik a barikád egyik oldalán sem álltak... Éppen erre jártak, mert itt vitt el az útjuk... , vagy gyerekek voltak... Hol vannak a szülők? Hol vannak a rokonok? Hol vannak a barátok?... Hol vannak... Már sötétedik, amikor egy-egy mécses lángja fellobban egy-egy ablakban... Este negyed tíz, kilépek az épületből. A megyei tanács alacsony kőkerítésén hat szál gyertya ég. Nem őrzi senki. Egy hátizsákos férfi a szemközti buszmegállóban hirtelen hátat fordít és sebesen eltűnik a park sötétjében. Autóm ablakából látom, hogy a tanács épületén leng a fekete zászló. Reggel nyolcig még a nemzetiszínű is mellette volt. Megvárom míg a gyertyák végigégnek. Az egyik makacsul küszködik a gyenge széllel... Innen elszökött, dunántúli ismerősöm egyik mondata jut eszembe: „Hidd el nekem mikrofonos, ebben a városban a túlélők sem éltek túl azt a napot.”

„- Salgótarján büszke arra, hogy az 1848-as forradalom egy hónappal tovább tartott itt, mint bárhol az országban. Salgótarján büszke arra, hogy a Tanácsköztársaság tovább élt itt, mint bárhol az országban. Salgótarjában az 1956-os forradalom-ellenforradalomnak 131 halottja volt.”

Ha csak úgy tisztos távolságból nézem ezeket az épületeket, a sajnálkozás vesz rajtam erőt, de lehet, hogy sajnálni is kezdem az itt élőket. Kolónia. Az acélgyár itt mintha készülné felfutni a hegyre, s közben az emelkedőhöz szorítja a kis házikókat. Azok meg egymásba érnek, de ha egészen közel mégy hozzájuk, vagy, ha bemész az embernyi szélességű utcácskákba, láthatod, itt a tisztaság az úr, ez nem lumpenck negyede, itt csak azért élnek, mert nem telik komoly városi lakásra. A labirintus is egyszerűbb ennél: jócskán keringek, míg rálelek Lovász Ilona házára.

Most, hogy újra hallgatom a magnószalagra rögzített beszélgetést, nézegetem a Tarjáni Tükör frissen megjelent 12. számát. Az utolsó oldalon van az 1956.

december 8-án megsebesültek listája. A névsorban a 35. Lovász Ilona. Kérdőjel utal arra, hogy az események részleteit kutató történelemszabványosság rendelkezésre álló adatok hiányosak voltak. Nem tudták közölni születési helyét, lakhelyét, foglalkozását. Csupán azt tudták, hogy 18 éves volt akkor, és az üvegyárban dolgozott.

Látom magam előtt a Jónás-telepi, tenyérnyi konyhában, jobb lábát természetellenesen előrenyújtva ül a díványon. Néha szája elé kapja a kezét: talán nem is szabad beszélni. . .

– Leállították a munkát, hogy kik, nem tudom, és azt mondták, megyünk ki a megyei tanács elé. Én haza akartam menni, mert ott laktunk a gyár közelében, de annyi ember volt az úton, hogy mozdulni sem lehetett, illetve sodródott a tömeg a kapitányság felé. Arra emlékszem, hogy valaki egy dobogón, vagy egy harckocsin állva kiabált. Egy pufajkás állt mellette és az közvetített magyarul.

– Ezek szerint a kiabáló orosz volt?

– Igen. . . Szóval azt mondta, hogy emberek menjenek haza, mert különben itt vér fog folyni!

– Vér fog folyni?

– Igen. — Kiált fel olyan hanglejtéssel, amiből tudomásul kell venni, hogy nem szabad kételkedni abban, amit mond. . .

— Szinte azonnal megszólaltak a fegyverek. Én szaladtam volna haza. Megfordultam. . . Gyerekfejjel nem gondoltam, hogy le kellett volna hasalni. Egy tankhoz értem, amikor éreztem, hogy eltaláltak. Elestem. Deréktájra kaptam a golyót. Az arcom elé kaptam a kezemet, féltem, úgy éreztem, mintha a kövezet pattogzott volna fel.

Most már meg-megcsuklik a hangja. Mondatmozaikokból kell összerakni a következő néhány perc történetét. Fekszik az út kövezetén, fájdalmat alig érez, csak nagy-nagy nyomást. Négyen-öten fekszenek rajta, alatta, sebesültek.

– Később már hallottam, hogy járkálnak körülöttünk. Segítségért kiabáltam. Valaki megismert és mondta is, ez a Lovász-lány.

– Bevittek a szomszédos lakóházba. Nadrág volt rajtam, azt ollóval levágták, lepedőből tépett darabokkal kötötték be a sebemet. Aztán egy pokrócba csavartak és bevittek a kórházba. Nagyon sok halott és sebesült volt az udvaron és a folyosón. Én is a folyosón feküdtem. Féltem, és nem tudtam, mi lesz velem. Egyszer arra jött Belinyák Tibor. Rámnézett, én meg belekapaszkodtam és azt mondtam: bácsi, én nagyon félek. Hívta az orvost és azt mondta neki, hogy az unokatestvére vagyok és segítsen rajtam. . . Talán éppen neki köszönhetem, hogy életben maradtam. Megoperáltak, négy és fél óráig tartott. A forgócsontomból vették ki a golyót és az egyik petémet is kioperálták.

Egyre nehezebben áll össze a történet. Az a nap végleg átformálta Lovász Ilona életét.

Rövid időn belül Pestre került egy kórházba, mert megbénult a lába. Hazajön és újra munkába áll. Az üvegbehordást már nem bírja. Portás lesz. Éjszakára is beosztják. Oda, ahhoz a kapuhoz, ahol meglőtték. Fél és nem mer szólni. Közlik vele, hogyha két évig dolgozik, csak akkor kap nyugdíjat. Nem bírja. Alig tud mozogni.

– Közben férjhez mentem, született két gyerekem is. A férjem sem engedett dolgozni, mert örökösen panaszkodtam, hogy itt fáj, meg ott fáj. Látta milyen nehéz megmozdulni is.

Hiábavaló volt újra rákérdezni, hogy valakitől, valahonnan kapott-e, kért-e segítséget. Sokatmondóan legyintett.

– Egyszer Pestre kellett menni az egyik kórházba ortopéd cipőt csináltatni. Hazaküldtek egy papírral, hogy valamiféle igazolás kell, hogy lövöldöztem-e én, vagy nem.

– Mit mondtak, mi köze van az ön speciális gyógycipőjének az ötvenhatos cseményekhez?

– Nem mondtak azok semmit... Nehéz. Nagyon nehéz... A férjem öt éve meghalt. A huszonkét éves fiammal lakom, a másik megnősült. Őt felmentették a katonaságnál, mert még vizet sem tudok magamnak hozni, valakinck kell segíteni. Taxival tudok menni a tanácsra is.

– Segélyért?

– Én segélyt nem kapok. Nem vagyok egyedülálló.

×

„Rendben van, beszélék. Adom a nevemet, a hangomat, de csak akkor hozhatja nyilvánosságra, amit mondtam, ha már meghaltam...”

(Egy túlélő, címe a szerzőnél.)

×

„Tisztelt riporter úr!

A napokban hallottam egy beszélgetést a rádióban az 1956-os salgótarjáni vérengzésről. Nem emlékszem a partnere nevére (a megyei tanács ablakából nézte végig, hogy mi történt), de arra igen, hogy azt mondta, a tömegeből dobott kézigránát robbanása, a detonáció okozta riadalom, ijedtség következtében süttették el a fegyvereiket a pufajkások. Én az illető által megjelölt helytől úgy száz méterre álltam, a mostani »szabadidőbolt« tájékán. Csak a lövést hallottam, fegyver szólalt meg először.

Még valamit! Az az úr nem adott magyarázatot arra (vagy talán ön nem kérdezte), hogy miért kellett a tömegre löni? A fegyvertelen tömegre! Nem szaporítom a szót. Ez előre eldöntött dolog volt. Néhány nappal előre. Hol voltak a munkástanácsok vezetői? Gondolom, tudja. Hol voltak a megye vezetői? Gondolom, nem tudja! Miért nem kísérelte meg a vezetők közül senki, hogy lecsitítja a tömeget, ha valóban dühöngött?

Ha a részletek érdeklík, ha komolyan érdeklík, írjon.

Debrecen, 1989... ..

Lengyel Károly”

×

Persze, hogy érdekelték. Lengyel úrtól viszont nem érkezett válasz kérdéseimre. A levél sem jött vissza, a címzett ismeretlen megjelöléssel. Érkezett egy másik, ismeretlenről származó levél: nem éppen emberi hangon közli velem szerzője „jókívánásait.” Az MDF ötvenhataltal kapcsolatban meghirdetett be-

szélgetésére indultam, amikor ez a papír érkezett. A városi művelődési ház klubjában pedig éppen előttem bontotta ki az egyik MDF-vezetőségi tag az egyik hozzájuk érkezett levelet. Félívnyi nagyságban egy akasztófa mellé az volt írva: 301. Jó napja volt valakinek.

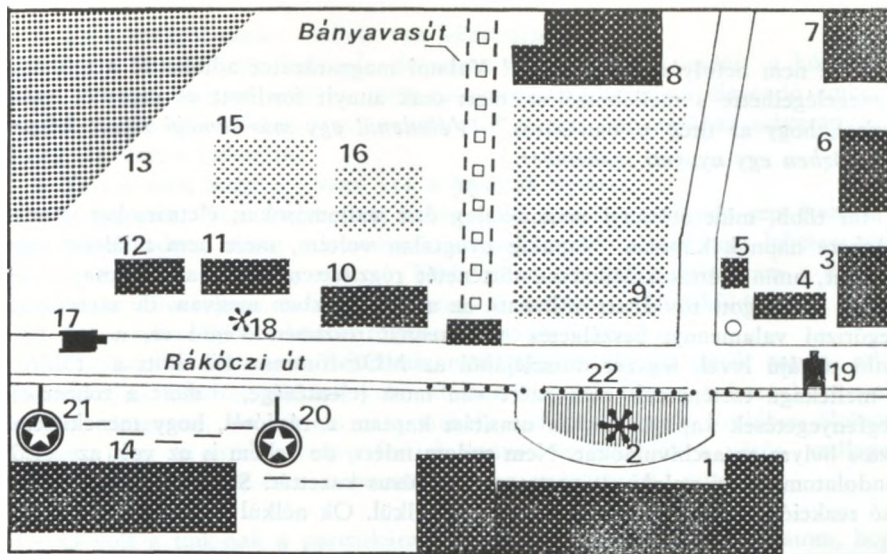
„...Harminchárom évvel ezelőtt az acélgyár munkástanácsából delegáltak a megyei munkástanácsba helyettes elnökként azzal a feladattal, hogy fogjuk össze a megyei munkástanácsokat, amelyek körülbelül 30 ezer főt képviseltek. Ennyi embert tudtunk magunk mögött felsorakoztatni céljaink, forradalmi terveink megvalósítására.

...Voltak, akik megrettentek, félreálltak. Akik maradtak, hittek, bíztak, reméltek, végczték megbízatásukat. Egészen december 8-ig, a letartóztatás napjáig.

...A gyáván megfutamodott pártbizottsági vezetők, akik Csehszlovákiába menekültek, nem akartak üres kézzel visszajönni, nagy mennyiségű, a legmodernebb csehszlovák gyártmányú kézfegyverrel és a hozzá való municióval tértek vissza, felfegyverezni egy légiót, a karhatalmi alakulatot. . .

A megyei munkástanács tagjai december 8-án nagyon korán Budapestre utaztak, hogy a budapesti munkástanács meghívására kétnapos figyelmeztető sztrájkot rendezzünk, de a Kádár-kormány velünk szemben megmerevedett. Megérkeztünk, már tartott az előadás, egyszercsak megjelent a budapesti munkástanács három tagja (addig ők nem voltak jelen), és feldúlva a következőt jelentették be: most voltunk a Parlamentben, Marosán György a következőt mondta nekünk: »Ti nem forradalmárok vagytok, hanem ellenforradalmárok. Mától kezdve nem tárgyalunk veletek. Mától kezdve lövünk!« Föl voltunk háborodva. De ismerve Marosán jellemét, nem vettük ezt komolyan. Fogalmaztuk tovább a teendónket. Egyszercsak valaki kiabálni kezdett, hogy Salgótarján küldötte azonnal menjen a telefonhoz. Én megyek. Salgótarjánból beszélnék: Salgótarjánban vérfürdő van, mindent tegyek meg, hogy valamiféle segítség menjen Budapestről. Mit tehettem? Kértem a szovjet tolmácsot, menjünk az Ajtósi Dürer sorra, a megszálló szovjet katonai erők főparancsnokságára. Némi huzavona után sikerült bejutni. Az ügyeletes tiszt telefonja után a vezérkari tiszt jött le, aki föl vitt minket a második emeletre a fogadószobájába. Elmondtam, mi történt Salgótarjánban, miért vagyunk itt. Karon ragadtam, felmentünk a negyedik emeletre. Ott volt vagy harminc-negyven telex, ontották a híreket. Az egyik gépről letépett egy papírt, elolvasta. Láttam, hogy az arca elkomorult. Visszamentünk a szobájába, s a következő mondta: – Ez a távirat azt közli, hogy Salgótarjánban, a déli órákban három ezer tüntető felvonult a megyei tanács épülete elé és követelte a két munkásvezető szabadon bocsátását. Mialatt a tárgyalások folytak, a szemközti polgári iskola tetejéről egy nehézfegyver-állásból tüzet zúdítottak a karhatalmistákra. Azok a tüzet viszonzották, s így sajnálatosan sok sebesült és halott van a tüntetők között.

Ez ellen élesen tiltakoztam, ismerve a salgótarjáni helyzetet, tudtam, hogy ott fegyver a nép kezében nincsen. Mondtam, hogy ez aljas, hazug kitalálmány. Abban maradtunk a szovjet főtiszttel, hogy ő telefonál Salgótarjánba és másnap reggel a Salupinnal – Saljapin, én Salupint értettem akkor –, kilenc óra-kor föl vettük a kapcsolatot és meghatároztuk testületileg Salgótarján sorsát.

1. MEGYEI TANÁCS	12. LAKÓHÁZ
2. A KEZIGRÁNÁT ROBBANÁSI HELYE	13. ÖBLÖSÜVEGGYAR
3. RÁKÓCZI ÚTI ISKOLA	14. MEGYEI RENDŐRKAPITÁNYSÁG
4. KÖZLEKEDÉSI VÁLLALAT	15. M.-TANÁCS SPORTPÁLYÁJA
5. EGY KIS HÁZ	16. M.-TANÁCS SPORTPÁLYÁJA
6. 33-AS LAKÓHÁZ	17. FAKARUSZ
7. 99-ES ÉPÜLET	18. SZENET HORDÓ FÉRFI LELÜVÉSÉNEK HELYE
8. „HONFOGLALÓ” HÁZ (épülőfélben)	19. FAKARUSZ
9. SALAKKAL BORÍTOTT TÉR	20. SZOVJET HARCKOCSI
10. LAKÓHÁZ	21. SZOVJET HARCKOCSI
11. LAKÓHÁZ	22. A KARHATALMISTÁK SORFALA

Kértem – amit egyébként a Kádár-kormánnyal akartunk megtárgyalni –, hogy vegyék ki a pufajkások kezéből a fegyvert. Szóval, kértem őket erre és arra, hogy Tarjánban ők vegyék át a közbiztonság őrzését.

Visszamentünk a budapesti munkástanácsba. Elmondtam mindent. Hallottam egy telefonbeszélgetést közben: Tatabányán is megtörtént aznap a lövöldözés. Budapesti barátaim azt tanácsolták, ne menjünk haza, mert rossz vége lesz. Úgy is lett.

Közülünk négyet Zagyvapálfalva határában a pufajkások kiemelték a kosiból. Éjfél körül egy harckocsi három ruszki-val, négy pufajkással és két polgári ruhás rendőrségi emberrel jött a lakásomhoz. Letartóztattak. A megyei munkástanács ezzel, december 8-án befejezte munkáját.

A hatalom nem elégte meg a vérontást. Megölték két bajtársunkat, Hargitay és Hadadi barátunkat bestiális, szadista módon. De kivégezték cellatársamat, Pálinkás Antal őrnagyot, aki csak annyit tett, hogy a HM utasítására Mindszenty bíborost felvitte Pestre.

A megyei munkástanács tagjainak nagy részét hosszú börtönbüntetésre ítélték, a többit előbb megalázták, fizikailag tehetetlenné tették, kiűldözték a megyéből. Utánuk nyúltak évtizedeken át...”

(Steigerwald Ottó)

×

– Tőlem leírhatná, ki vagyok, de más miatt kérem, ne tegye! Azonosítani tudnák, kiről beszélek, s nem akarom, hogy ez a remek ember újból bajba kerüljön. Amikor itt, Salgótarjánban nyélbe ütöttük az üzletet, megkérdeztem, hogy F. J. miért csak a háttérből, tanácsadóként szerepel a tárgyalásokon, hiszen éreztem a részletes megbeszélésekből, hogy ő az igazi szakember az ügy-

ben. De nem befolyásos szakember! Valami magyarázatot adtak, de a tolmács is megeléghette a mellébeszélést, mert csak annyit fordított az ötperces válaszból, hogy az öreg 56-ban sáros." *(Véletlenül egy más témájú riport készítése közben egy nyugati szakember.)*

×

Már több, mint ötórányi magnószalag őriz vallomásokat, életsorsokat ennek a fekete napnak kapcsán. Napokig nyugtalan voltam, mert nem találtam egy kazettát, amin Bérczesi Mihályné történetét rögzítettem. Igaz, a Vasárnapi Újságnak megvágott rövidített változata az archívumokban megvan, de szeretném megőrizni valamennyi beszélgetés valamennyi részletét. Végül ez, a sok hasonló témájú levél, jegyzet dossziéjából az MDF-fórumon kihullott a földre. A mellékágú történetnek csak azért van most jelentősége, mert a többszöri megfenyegetések kapcsán azt az utasítást kaptam a rádiótól, hogy menekítsem biztos helyre az archívumokat. Nem tudom miért, de nekem is az volt az első gondolatom, hogy *valaki* eltüntette az ominózus kazettát. Szörnyű, hogy ez az első reakciója – ma – az embernek. Ok nélkül. Ok nélkül?

×

„- Kár minden erőlködésért elvtikém! Vegye tudomásul, hogy ez ellenforradalom volt! Ha nincs dokumentálva, amit mond, nem igaz! Márpedig a dokumentumok azt mutatják, hogy az én állításom az igaz.

- Ki állítja ezt?

- Én!

- Megtudhatnám a nevét?

- Csak nem gondolja, hogy kiteszem magam mindenféle jobboldali támadásnak!" *(Párbeszéd egy ismeretlen telefonálóval.)*

×

- Hány éves volt ezerkilencszázötvenhatban?

- Tizennyolc és már férjnél voltam szeptember óta.

- Akkor már a Salgótarjáni Kohászati Üzemekben dolgozott ön, Bérczesi Mihályné?

- Igen. Az építészetnél dolgoztam, ládákat szegeltem.

- 1956. december 8. Mire emlékszik, mennyire volt más ez a nap, mint a többi?

- Reggel ugyanúgy mentünk munkába, mint ahogy szoktunk. Tíz óra után közölték, hogy felvonul az acélgyár.

- Mit mondtak, miért?

- Ezt nem mondták. De a férjem jött és azt mondta, menjek haza. Így is történt, de én visszamentem, mert hallottam, hogy el fog indulni a tömeg. Közben valaki beszédet tartott a gyárban. Ez volt az acélgyáriak szerencséje, mert innen lett volna az a sok halott.

- Azt mondja, hogy a golyókat az acélgyáriaknak szánták? Kik?

- Erről akkor senki nem beszélt.

- Végül is elindultak. Hányan voltak?

- Ezer-ezeröttszáz ember. Akik a délelőtti műszakban voltak... De nem is ment mindenki, mert amikor az első dördülés lezajlott, akkor Imre Jani bácsi, aki főportás volt, mondta, hogy ne menjenek, mert baj van lent.

- De ön nem fordult vissza.

- Amikor lejöttünk, már folyt a vér. Anyósomék ott laktak a 48-as bérházban...

- Ez a megyei tanács mellett van közvetlenül.
- Igen. Felmentünk hozzájuk, de szinte azonnal jöttek szólni a kórházból, hogy aki tud, menjen segíteni, mert rengeteg a sérült, nincs elegendő ember a segítségnyújtáshoz. Matracokat raktunk le a régi bányakórház udvarán is... Rengeteg volt a halott is.
- Tart a vita, hogy 47, vagy 131 a halottak száma.
- Nem, nem. Nem negyvenhét halott volt. Sokukat már oda sem hozták... aki életjelt adott, ahhoz odamentünk, de sok emberen már nem lehetett segíteni... Rettenetes látvány volt... Több, mint két napig dolgoztam a kórházban, aztán kimerültem, már akkor terhes is voltam... Hazaküldtek.
- Ám ezzel az ön ötvenhatos története nem ért véget.
- Nyolcadika után csak bejártunk, nem dolgoztunk. Az egyik napon, talán tizenegyedikre lehetett, jöttünk volna délben haza. A férjem a kazánkovácsműhelyben dolgozott. Én vártam őt a műhely sarkánál, mert a fürdőben öltözött. Láttam, hogy az épület tetején férfiak vannak és ledobják a vörös csillagot. Szoó József odalépett és a megmaradt üveget még betörte rajta.
- Ó ki volt?
- Ő volt a tmk-nak a párttitkára. Később vette észre, hogy én látom, hogy ő mit csinál. Megijedt, hogy ezt valakinek elmondom... , pedig akkor nem volt szándékomban... és elkezdte vádolni a férjemet olyan dolgokkal, ami nem igaz, s emiatt meghurcolták... Hat hónapon át elvitték reggel, elvitték délután... semmit nem tudtak rábizonyítani, mert nem is követt el semmit... Tartalékos tiszt volt a férjem, főhadnagyi rangban, még a kiegészítő parancsnokságra is behívták. Kitűnővel végezte el a katonai főiskolát... Behurcolták a KIEG-re is... névtelen levelek érkeztek, ennek alapján hurcolták meg, ezekről kiderült, ők is rájöttek, hogy attól származik, aki az elsőt írta és aláírta, az pedig nem volt más, mint Szoó József... Szóval, megfosztották a férjemet a rangjától, civil fényképet ragasztottak a katonai igazolványába.
- És önnel mi történt?
- Egyszer, amikor a rendőrök elvitték a férjemet, Szoó Józseffel összetaláloztunk az iroda folyosóján. Én nekimentem. Nem tagadom, egyszerűen összezevissza vertem. Megmondtam neki, hogy minket alaptalanul vádol, én senkinek el nem mondtam, hogy ő a csillagot beletaposta a földbe. S amiért megvertem, olyan munkákat végeztetett velem, ami miatt mindenki megbotráncolt. Felküldött a vasöntöde tetejére pernyét lapátolni.
- Terhesen?
- Akkor már hét hónapos terhes voltam.
- Mi lett a következménye a párttitkárverésnek?
- Másnap reggel Hegyi Zoli azt mondta, hogy elbocsátanak.
- És ő ki volt?
- Az alapszervezetnek volt vezetőségi tagja.
- Ön tagja volt a pártnak?
- Nem. Szóval, azt mondta, elküldenek, mert hetven ember bizalmát élvezi újból Szoó Dodi... Szoó elvtárs, mondta, és, hogy én megaláztam őt, megvertem... .
- A csillagtipró párttitkár ismét titkár lett?
- Igen... Azt mondtam, hogy én, a hetvenegyedik, nem helyezem belé a bizalmat, nem nevezem elvtársnak, előttem ő nem elvtárs... , rövidesen koraszülött gyereket hoztam a világra... .
- Dehát tisztázták valahol a párttitkárverés körülményeit, a csillagtiprás esetét?

– Behívtak a nagyüzemi pártbizottságra, el kellett mondanom, hogy mivel rágalmaztam Szoó Józsefet. Megkérdezték tőlem, hogy czekek a szemébe me-rcm-e mondani. Azt mondtam, hogy igen. Szembe kellett állnom vele, el kellett mondanom neki úgy, ahogy lezajlott a csillagtiprás. Azt is megmondtam neki, hogy úgy próbálja letagadni, hogy én úgy szembeköpöm, hogy a napvilágot soha többé nem látja... Ő azt mondta, hogy igaz volt, úgy történt, ahogy elmondtam, de ő azért tette, hogy megtudja, hogy ki az igazi kommunista. Hát élélőttem az ilyen ember nem kommunista... Az a borzasztó, hogy nem a szemébe tudom ezt mondani most, mert már meghalt...

– Dehát akkor tisztázták, nem? Szemébe mondta!

– Igen. De most, hogy ez a riport el fog hangzani, úgy volna jó, hogy ő is végighallgatná. Hogy tudja, mit éltem át az ő aljas rágalma miatt.

– Tudomásom szerint a fia amiatt nem lett katonatiszt, ami az apjával történt.

– A férjem szerette volna, ha követi őt. Mikor tizennyolc éves volt, kérvényeztük, hogy vonuljon be, hátha a tisztí pályát választja. Azt mondta a fiú: apu, nem akarok úgy járni, mint te, hogy büntetlenül elvegyék tőlem, amiért megdolgoztam.

„De még mennyire, hogy félek. Én jöttem, láttam, de nem löttem! Elmentem, megittam másfél liter bolt... nem bírom a vért, félek a halottaktól, pedig nekem is szaporítanom kellett volna a számukat. Gyáva voltam. A gyávaságom erősebb volt a parancsteljesítés kötelezettségénél. Nem érti? Én sem!” *(Egy buszonkét oldalas vallomás töredéke, egy állítólagos pufajkástól, név nélkül.)*

– Hol volt ezerkilencszázötvenhat december 8-án, ezen a szombati napon Kálovits Géza?

– A Nógrád Megyei Tanács épületében, mint a megyei moziüzemi vállalat dolgozója, egy második emeleti szobában. A délelőtti órákban, szombat lévén, és a kialakult helyzet miatt nem a munkaláz tartott bent, ott kellett lennünk. Őszintén megmondom, kártyáztunk négyen. Tíz óra körül a tanács titkárságától jött az üzenet telefonon, hogy az épületet el lehet hagyni, akinek nincs halaszthatatlan munkája, menjen haza, mert valamiféle demonstráció, gyűlés készülődik a megyei tanács előtti szabad területen.

– Gondolom, észrevették, hogy gyülekezik a tömeg.

– Talán fél tizenegy lehetett, amikor egy fakaruszt, munkásszállító autóbust keresztbeállítottak a tanács garázsának vonalába, az autóközlekedési vállalat irodájával szemben. Ezt a második emeleti ablakból láttam.

– Karhatalmisták állították keresztbe a buszt?

– Nem, nem. Karhatalmista a téren akkor még nem volt.

– Lehetett-e hallani valamit, kiabált-e a tömeg, milyen szándékot nyilvánított ki, voltak-e transzparensok, jelszavak?

– Semmiféle transzparens, felirat nem volt. A tömegben egy magyar zászló lengett csak. Később is csak azt hallottuk, hogy valakinek a kiszabadításáért gyűltek össze.

– Többen mondták nekem is, hogy nagyon sokan nem is akartak részt venni az eseményekben, de a tömeg sodort minden arrajárót magával.

– Több gyárban kikapcsolták az energiát, sokan egyszerűen haza akartak menni, szent meggyőződésem, hogy úgy igaz, ahogy maga mondja. Ismerőscim,

rokonaim körében is sokan így jártak. Sokaktól tudom, hogy a munkástanácsok vezényelték ki őket. De az emberek inkább mentek volna haza. Meggyőződésük, hogy a munkástanácsok akartak demonstrálni.

– Summa summárum, elsültek a fegyverek a téren.

– Amikor gyülekezett a tömeg, még senki nem állt vele szemben. Persze, a megyei rendőrkapitányság főbejárata előtt két harckocsi állt. De már előző napon is. Talán negyed tizenegyre jött egy karhatalmistaalakulat, a megyei tanács előtt, a járda szélén sorakozott fel.

– És megszólaltak a fegyverek.

– Meg kell jegyeznem, hogy azok között, akik lőttek, sem ismerősöm, sem rokonom nem volt. A tömegben igen. Hogy a rendőrség előtt valaki próbálkozott-e azzal, hogy megnyugtassa a tömeget, nem tudom. A nagyobb embersegreg a megyei tanáccsal szemben volt. A tömegben egyetlenegy embernél volt egy piros-fhér-zöld zászló, ez egy magas, fekete képű ember volt, ő valóban nagyon hangoskodott, ordított, hogy lőjetek, gyalázkodó szöveget mondott a kommunistákra. . . , de még ekkor sem történt semmi.

– Látott-e az embereknél fegyvert?

– A tömegben senkinél semmiféle fegyvert nem láttunk.

A karhatalmisták, amikor kivonultak, a fegyvereiket hónuk alá téve tartották. . .

– Szemben a tömeggel, sem lefelé, sem felfelé.

– Nézze, volt, akinek lefelé, volt akinek felfelé, oldalt, különböző pózban. . .

– Ez lényeges szempont, cleve az emberekre szegezték. . .

– . . . mondom, különböző pózban. . .

– És a gránát?

– Tudom, hogy többféle verzió kereng erről. Én azt mondom el, amit láttam. Az ablakból pontosan lehetett látni.

– Bárkivel vitába szállna, mint szemtanú?

– Természetesen. Kész vagyok mindenkor a konkrét leírásra. A tömegből egy nyeles kézigránát repült a megyei tanács irányába, le is tudom rajzolni önnek a helyet, ahová esett, egy nagy detonáció. . . , rettenetesen megijedtünk mi is. . . a robbanás hatására, a következő pillanatban eldőrdültek a fegyverek. . .

– Jó néhány szemtanú azonban azt mondja, nem volt, nem robbant kézigránát. Nem is robbanhatott, mert akkor már ott és akkor nagyon sok halottnak kellett volna lenni!

– A kézigránát senkit nem sértett meg! Ez egy hanggránát volt, de hatása pszichésen óriási volt. . . , mert a hangzavarban egy óriási robbanás. . . , ami sokakat megrávt. A karhatalmisták, akik nem katonaemberek voltak, többségük megítélésük szerint ötven-hatvan év közötti, nem fegyverhordozásra kiképzettek. . . ezek az ijedtségtől? . . . hiszen nem volt semmiféle tüzparancs. . . a detonáció hatására félelmükben? . . . egyszerűen lőttek. . . Hová lőttek? Egy része a levegőbe, más részük a szemben levő hegyre. . . , a tőlünk jobbra levő Rákóczi úti iskola tűzfalán nyolc-tíz sorozat nyomát lehetett látni. . . a bányavasút megállójának épületén szintén. . . , a szemben levő épületeken is ugyanígy. Az egyik ismerősöm a szemközti épületben villanyt szerelt a III. emeleten, ő a lábába kapott több golyót. . . nem tudom elképzelni, hogy célzott lövések lettek volna ezek. . . Amikor véget ért ez az egyperces szörnyű tragédia, a karhatalmisták, úgy is mondhatnám, hogy szinte fejüket vesztve rohantak be a megyei tanács épületébe, ott valamiféle parancsnokságot kerestek, ordítottak,

hogy azonnal löszert, löszert, mert egyetlen, egyetlen lőszerük nincs! Aztán már azt is hallani lehetett, hogy jönnek az acélgyáriak, akiknél fegyver lesz, azt elpusztítják... mi nagyon megijedtünk... a második emeletről mentünk volna le, amikor kötelezték bennünket, hogy vegyünk részt a sebesültek ellátásában. Én, egy, a szülészetre induló, párnáját a hóna alatt szorongató fiatalasszonyt hoztam be az épületbe. Egy orvos megvizsgálta, de csak a halálát tudta megállapítani. A további akcióban azért nem vettünk részt, mert egyre erősödött a hangzavar, már szinte mindenki kiabálta, hogy jönnek az acélgyáriak és lelövik az itt levőket. Ekkor a kazánházba menekültünk. Ott már összegyűlt tizenöt-húsz ember, talán több is... egy bizonyos idő után a szénbedobó pinceablakon kimászva hagytuk el az épületet.

×

„Tudja, amit a kiküldött történésbizottság leírt, az mind igaz. Minden úgy történt, ahogyan az a NÓGRÁD-ban is megjelent összefoglalójukból olvasható. *A papírok szerint!* Mert a valóságban több is, más is történt!”

×

„...Nem sokkal az események után Mrázik Jánost én gyógykezelttem Balasagyarmaton. Elmondhatom: nem orvosi titkot tárok föl, mert nem él Mrázik János. Súlyos lelkiismeret-furdalással küzdött. Én nem tudtam, hogy az eseményekben részt vett. Hogy esetleg parancskiadó volt, vagy közvetítő volt... Másoknak is, a tömegre lövők közül, egy tünetcsoportjuk volt. Rendkívül súlyos félelemmel küszködtek, szorongással, belső nyugtalansággal, agresszivitással a környezetük iránt, a családjuk iránt. Teljesen békétlen, nyughatatlan embereké váltak, rendkívül makacs álmatlanságuk volt... szóval, megszenvedték azt, hogy ebben részt vettek.

Mrázik kapcsán valamit. Műveltsége az átlag fölött volt. A munkásrétegben részt vett? És részt vettek számosan hasonlóak? Ki kell térnünk két doci értéket elvető ember. Hogy lehet magyarázni, hogy egy ilyen cselekményben részt vett? És részt vettek számosan hasonlóak. Ki kell térnünk két dologra. Arra, hogy az ember cselekedetét a közeg, az élethelyzet, amiben él, és a célok, amiknek alárendeli a tevékenységét, meghatározzák. Mik voltak ezek a célok? Nem vitás, hogy szemellenzősen azt az utópiát követték, hogy itt tűzzel-vassal egy jó szocializmust kell épitni, amelyik jó a munkásosztálynak. Ők ennek a harcnak a katonái. Megszállottak voltak. Az ideológiában hittek, bíztak. Abban is, ami a sztálinizmusban röviden le van írva, abban a kis brosúrában, amit szinte betéve tudtak, hogyha ellentét van, ellentmondás keletkezik, azokat a társadalom fejlődése során nem elkenni, hanem kielezni kell, az ellentétek összecsapását élesíteni kell, és az ellentétek harcában győzni kell a haladó elemnek. Ekkor a társadalom egy minőségi átcsapásba kerül és tulajdonképpen ők ennek az eszközei, ennek a törvénytnek a megvalósítói. Valahogy úgy, mint a középkorban az inkvizítorok. Szent révületben éltek, ölték, máglyán égettek el embereket, merthogy azoknak a lelkét megmentik, túlvilági üdvösségbe juttatják a tűzön keresztül őket. Ez egy sajátos téveszmerendszer. Egy rögeszmerendszer, amely ily iszonyatos lehetőségeket tartalmaz. Ők azt utasításba is kapták, most ilyen szituáció van. Ennek az eszmének a katonái ők, az emberi együttérzésükön, lelkiismeretükön is erőt véve, azt leküzdve, fel kell áldozni a lelki békéjüket is, hogy győzelemre vígyék ezt az ügyet. No persze, másoknál, sokuknál más, gyarlóbb okok is közrejátszottak, aljasság és

gyengesség is keveredett. Ám a megszállottság a lényeges motiváció. A másik kérdés pedig az, hogy miért hatott annyira a lelkük mélyére egy ilyen szemellenzős, rögeszmes ideológia? Nem voltak felvértezve személyiségükben, kulturáltságban arra, hogy ellent tudjanak állni egy ilyen mélyről jövő eszmének, amelyik képes olyanná változtatni az embert, hogy a legvégső erőszakosságot is és kegyetlenséget is el tudja követni embertársai ellen. Egy messiánizmus, egy üdvtan, az emberiségnek egyfajta megváltása érdekében. Persze, ezek a megszállottak összekapaszkodtak, közönséges egyszerű bűnözőkkel is. Azokat is eszközként használták fel. Én nem a bűnözőket tartom lényegesnek. Azok nem lettek volna képesek ilyen bűncelekmények elkövetésére. Hogy ilyen ütőképes, erőteljes, megfontolt, kidolgozott, fondorlatos, ravasz, a jövőt is számításba vevő módon járjanak el, fegyelmезetten heteken, hónapokon, évtizedeken, arra a közönséges bűnözők nem lettek volna képesek. De azt nem lehet mondani, hogy akik lőttek, ördögök voltak, akiket lőttek, azok angyalok voltak. A bűnös egy ideológia és bűnös népünk kulturálatlansága.” (Dr. Samu István, az MDF fórumán.)

„Nagyon szeretném elmondani, mi is történt velem, nemcsak ötvenhat december 8-án, hanem utána is. Mit gondol, lehet még bajom belőle? Mert ki kell öntenem azt, ami bennem van. Így gyógyulnék meg. De azt nem tudom, kinck van igaz. Nekem igen, csak más (de ki?) lehet, hogy nem így gondolja és értékeli!” (Nevét nem vállaló résztvevő.)

„Én Balázs László vagyok. Vannak itt olyanok, akik velem együtt ültek Vácott. Én voltam az az illető, aki azt a piszkos fehér rongyot rázta a buszból ötvenhat december 8-án, fél tizenkettőkor. Egy civilben levő rendőrrel a megyei kapitányság előtt mentünk át a foghíjas téren. Egyébként a lakásszövetkezetnél, ahol dolgoztam, ott gyűlés volt, és amikor jöttek az acélgyáriak, azokkal együtt jöttünk le. Akkor már megtörténtek a dolgok. De! Az téves, hogy az oroszok belelőttek a tömegbe, ahogy azt sokan állítják! Ez nem igaz! Egy orosz harckocsi az acélgyári tömegben velünk együtt vonult le. Még beszélgettünk is a katonákkal. A kapitányság előtti harckocsi, az lőtt. A levegőbe! Egy sorozatot. De a tömegbe nem lőttek! Kádasi Pali azt mondta, hogy a kapitányságon asztalokat tettek az ablakok elé... és azért volt a vaklövés, meg a lábön lövés, mert a röpálya lefelé mutatott az ablakoktól. Én 32 sebesültet raktam fel az autóbuszra. Kaptam egy váll-lövést. Szerencsére csak a felöltöm válltömését érte. Tehát még ránk lőttek, amikor a sebesülteket szedtük föl! Valaki az ablakból. Egyéni lövés volt. Egy fehér zászlót lobogtatva vittem a 32 sebesültet a kórházba. A vádiratban az szerepelt, hogy én izgattam az autóbusból! Két és fél évet kaptam csak... .

...Festettem a síküveggyár művelődési házát. Január 29-én lettem kész. A moziban lement a híradó. Egy szakasz pufajkás jött értem a Mrázik testvérekkel. — „Balázs László festő jöjjön ki!” Géppisztolyok között hazakisértek. Beállítottak egy sarokba, géppisztoly jobbról, balról nekem szegezve, fegyvert kerestek, meg rőpiratot. Persze, hogy nem találtak. De attól féltem, hogy ők betesznek valamit... Engem vittek el amiatt Balassagyarmatra a bíróságra, mert gránátot dobtak el. De hát én nem is voltam akkor a téren. Tisztázták

később, hogy Ferencz István dobta el. Őt el is ítélték. Amikor Vácra kerültem, már ő osztotta a ruhát.

Egyébként a balassagyarmati börtönből felvittek a kórház idegosztályára, mert hogy is mondják, őzmarkom volt, teljesen kikészültem. Bilincselve vittek. Utána fölvittek Budapestre, az Amerikai úti idegsebészetre, hogy olyan állapontban legyenek, hogy elítélhessenek. A megyei kapitányságon most is ott van a papír, ami Bóna alezredeshez került tőlem. . . , de ez nem mentesített. Példát kellett statuálni. . . , engem azért ítélték el. . . Meg is nevezem, kik vittek el: Aczél Béla, Földi János, aki szegény, meghalt. Aczél most mindent Földre akar kenni. Ki szedte le a lakásszövetkezetnél a falról a népköztársaság címerét, a Lenin-képet, a Rákosi-képet? Aczél Béla! A gépírónövel vetette le. Aztán még bele is rúgott, hogy minek ez a szemét?! Azért magyarosította a nevét Aczélra, mert a piszkos kommunista Oczel János után az Oczel nevet nem akarta viselni!

×

Salgótarjában a december 8-i véres események után az a hír terjedt el, hogy a karhatalmi alakulatok kezdték el a lövöldözést.

Ezzel szemben a rendőrség a nyomozás addigi eredményeként kétséget kizáróan megállapította, hogy a lövöldözés azután kezdődött el, amikor Ferencz István huzagi lakos TEFU-garázsmester a 33. sz. AKÖV vállalat igazgatósági épülete előtt egy kézigránátot a főutcára, a tömeg közé dobott, mely több halálos áldozatot és sebesülést követelt. Ferencz, hogy tettét leplezze, a lövöldözés befejezése után segített a sebesülteket autóra rakni. A bűncselekmény elkövetését több tanú bizonyítja. És maga Ferencz István is beismerte. *(A Tarjáni Tükkörtől kapott fénymásolat, majd egy ismeretlen feladótól származó, levelezőlapra ragasztott eredeti kivágás a Nógrádi Népiújság 1956. december 31-i számából.)*

×

„. . .Hogyan kerültünk ki az utcára? Ki vitt minket oda? A rendőrkapitányság elé! Csak provokálták a pórnépet, a szerencsétlent. . . , mert én a bányagépgyárban voltam annak idején munkástanácstag és a gyár utolsó embereként szálltam az autóra. . . Gyerekek, ne menjetek, mert provokálnak! – kiabáltam. . . én vettem a telefont, amikor Nagybatonyból valaki, aki nem volt hajlandó elárulni, hogy kicsoda, hívta a gyárat. . . azt mondta, hogy a neve nem fontos, menjünk ki, mert Batonyból, Terenyéről, Pálfalváról mennek már az emberek. . . hát mondom. . . menjünk. . . , ha így igaz! De én még mindig nem hittem, hogy igaz dologról van szó! Amikor a kapitányság elé értünk, akkor még mindig vártunk egy fél órát. . . még talán az acélgyáriak is várták, hogy még többen legyünk, akiket majd tizedelni! Mert ez így volt igaz! . . . Miért lőttek azok közénk? Akik azt a kis forradalmacskát csinálták. Nem bántottak senkit, nem lőttek senkire. . . miért vittek minket december 8-án oda? Miért? Százharmincegy halottért? Miért? Hogy Mrázikék minket megfélemlítsenek? . . . Még most is reszket a lábam! . . . Nem volt ott kézigránát, akárki, akármit mond! Tanú vagyok, hogy ők lőttek! Ott voltam két méterre a torkollattúztól! . . . Hiába mondtam az embereknek, hogy ne menjünk. . . ez lett a sorsa annak a népnek. . . ez. . . százharmincegy halott. . . És én még most is bűnös vagyok. . . , bűnősként kezelnek. . . , mert ki merem mondani, hogy miként is

történtek a dolgok... azok meg lapulnak közöttünk, akik kiadták a parancsot... Itt vannak?... Nem szégyenlik magukat?... Nem sírnak? Nekem most is szorongatja a torkomat a sírás... Istenem... Gyerekek is... sírnom kellene a százharmincegy halottért... itt vannak? Nem sírnak?... Hogy van az, hogy mi támadtunk és közülük senki meg nem halt?... Hogy van ez? De meghúzzuk most a fülüket! De nem úgy, mint ők. Szóval! Leírva, lássák az igazságot... olvassák! Tőlük!"

×

„Mi atyánk, ki vagy a mennyekben!... imádkozom magáért fiam! Meg akar halni maga is?!... Fiam!... Ne írjon erről a napról, az Isten áldja meg!...”

×

– Azt mondtad, apád néhány méterre állt Ferencztől. Tehát neki látni kellett, hogy repült-e a gránát, vagy sem.

– Igen, repült és robbant. De jobb lenne, ha békén hagynál ezzel a históriával. Az apám büszkén mutogatta, amíg élt, a vállán a golyó ütötte lyukat. Én sokáig sajnáltam, sokáig dühös voltam a rendszerre, mert ilyen helyzetbe hozta őt, ám egyszer csak fordult a kocka.

– Apád hős lett.

– A fenéket! Akkor még nem volt glasznoszty és peresztrojka és efféle marhaságok.

– Marhaságok?

– Ugyan. Népkábítás ez már megint. Az apám egyszer már bedőlt egy rendszerváltoztató szándéknak, előbb büntudatot ébresztettek benne, aztán behódolt az ígéretek alapján azoknak, akik bűnösnek kiáltották ki, mert kivezénylés után elment a térre. Azt sem tudja, miért.

– Valóban?

– Nagy frász vagy! Megmondtam, hogy egy szót sem vagyok hajlandó mondani, máris vagy tíz mondatot kiszedtél belőlem.

– Ez nem az én dicsőségem, erről beszélni kell.

– Nézd! Engem már nem érdekel, mit hoznak ki 56-ból, Nagy Imréből, Kádárból, és majd Grószból, vagy Pozsgayból. Nincs sok közöm már a történetekhez... Szeretném a kisemberek hétköznapi pénzkereső életét élni, elvonulni a megfoghatatlan politikától... A történelem nem emberöltővel méri az időt, de nincs időm kivárni egy emberöltő értékelését sem...

– Naponta eljárás a salgótarjáni sortűz helyszínére melletted. Mi jut eszedbe, ha arra jársz?

– Miért kérdezel ilyen marhaságot? Nézd! Amíg apám élt, gyakran volt ez a téma a nagy esti kártyacsaták kísérője, közte és a gyári haverjai között. Ezernyi variációban hallottam a történeteket. Abban a kis lyukban, ahol öten laktunk, szerintem ez volt a „jutalma” apámnak a részvételéért. És, amikor az egyetemi vizsgákra készültem, már határozottan zavart az örökös ismétlés és a bele nem nyugvás.

– Szóval, értelmiségi lettél.

– Amennyire örült apám, mondván, hogy na nézzétek csak, az üldözött munkás, az ellenforradalmár gyerekeit felvették az egyetemre, még, ha levelezőre is, anynyira utált néhány év után, mert mint mondta: kinyílt a csipája és látja, hogy az értelmiség tette tönkre ezt az országot. Mit csinálók én másképpen, mint ahogy te akarod, kérdeztem tőle többször is. Pedig valóban jó lett volna másképpen csinálni, vélekedni. De én még büszke is voltam, hogy megkülönböz-

tettek, az én nevem mellett is sokáig ott a nagy M. betű. Na és mit értem vele? Ugyanúgy szarba kerültem, mint ő, a nagy munkásbüszkeségnél nem volt többje. Még egy autót sem tudott venni negyven év munkája után.

– Talán nem is akart?

– Majd megveszett érte. Piszok jó szakember volt az öreg. Nagyon ismerte a fémet, jól bánt vele. Biztattam, hogy valamit tanuljon velem, s ha már néhány mérnöknek igencsak jó tanácsokat tudott adni tapasztalati alapon, nem kellett volna nagyon megerőltetnie magát még „öregség” ellenére sem, hogy szerezzen egy jó kereseti lehetőséget biztosító papírt. Na, ekkor veszünk össze nagyon komolyan. A részlete nem érdekes, ő kitartott amellett, hogy mit képzelek én, ő nem lép be a gallérosok közé.

– Végül is mi a véleményed 36-ról?

– Mit akarsz hallani? Apám megélte a magáét, kialakított egy képet. Nekem tanítottak egy másikat. A fiam most nem fogja tanulni, mert a negyvenöt után történetekre nincs hiteles tankönyv. Így biztos vagyok abban, hogy az unokám majdan egy újabb változatot tanul majd. De lehet, hogy még addig én is.

– Mérnök úr! A beszélgetés előtt azt mondtad, hogy nem ragaszkodsz ahhoz, hogy neveddel jelezd ezt a beszélgetést. Tehát te is félsz?

– A fenéket. Anyám inkább. Ám! Próbáld meg néhány hozzám hasonló korú polgárral végighallgattatni ezt a szalagot. Majd' mindegyik azt fogja mondani: mintha róla lenne szó.”

×

„...Samu István doktornak a vendégszeretetét élveztem 1980–81-ben. Ő azt mondta, hogy foglalkozzam valami értelmes, kulturált dologgal. Gondoltam, elkezdek foglalkozni egy anekdota feldolgozásával. Ez pedig úgy hangzott, hogy *fasiszta bányászok, kenyérral a hónuk alatt, megtámadták a téren békésen lövöldöző pufajkásokat*. Így bukkantam annak a nyomára 7, vagy 8 éve, amivel most már nagyon sokan foglalkozhatnak. Előszedtem a halotti anyakönyvi kivonatokat, előszedtem néhány nevet, nevezetesen tízéves gyerekek is. Ezzel még közel sem volt 130-as a lista. Mindezek után kiutasítottak a megyéből. Még hozzá úgy, hogy a BM utasította Telek Vilmos kórházigazgató főorvost, hogy ő utasítsa dr. Samu Istvánt, rólam körtörténeti kivonat készítésére, aminek alapján megállapították, hogy, mint területen kívüli beteget, engem innen kiutasítanak. Itt vége szakadt az én kutatásom. Én összamizdadcsik vagyok, de azért nem hoztam nyilvánosságra, amit összeszedtem, mert töredékes volt, vázlatnak éreztem még az egészet. Később jött egy bizonyos gyöngyösi személy levele Csoóri Sándorhoz, aki megkeresett, mert úgy tudta, hogy én többet tudok az itt történetekről. És hogy a Hitelt azonnal rendelkezésemre bocsátja.. Jó, itt van ötven oldal, töredékességével is vállalom. Én kevesebb szerencsével jártam, mint Schiffer Paliék, akik filmet, könyvet csinálnak minderről, egyszerűen azért, mert az emberek akkor egyáltalán nem mertek megszólalni. Hozzá kell tennem, hogy alibikutatást voltam kénytelen csinálni. Dr. Samu megbízásából a megye alkohológiai – mortalitási statisztikáihoz kértem a megyei levéltárba való bebocsátást, hogy ezekhez nézem a halotti anyakönyvi kivonatokat.

Nemcsak azt akartam feldolgozni, hogy mi történt ötvenhat december 8-án Salgótarjánban, hanem azt is, hogyan történik egy történelmi hazugságteremtés. Én egy hazugsággyártásnak is meg akartam találni az ideológiáját.. Nevezete-

sen a kádárista hazugságyártás ideológiáját is. Végig akartam nézni, hogyan születik visszamenőleg, meghosszabbítva munkásörség és az olyan összes intézmény, ami akkor nem is létezett... hogyan válik nemzeti hőssé Darázs István százados, aki később országos börtönfőparancsnok és munkásőrpapancsnok és méggyébb lett ... hogy, hogyan válnak ezen gyilkos banditák nemzeti hőssé.

Meggyőződésem, hogy, ami itt történt, az egy országos intézkedés része volt. Feltűnő kell, hogy legyen minden józanul gondolkodó számára, hogy december 6. és december 10. között az országban több helyen egybehangzó, hasonlóan lejátszódó események történtek. Nyilvánvaló volt, hogy az országban a rend helyreállt. S nehogy a munkástanácsok ideje alatt álljon helyre, ezért azokat szét kell verni! Erre meg kellett találni az ürügyet. Ezért volt az, hogy négy nap alatt sortűzek dördültek..." (Könczöl Csaba, az MDF fórumán.)

×

- Figyelj rám, mikrofonos! Azt hiszel el amit akarsz. Hat évet ültem azért, mert köptem egyet.

- Kire?

- Nem kire. A földre. Nem tudom, ki volt a jötevőm. Vérben úszott a tér, jajgattak az emberek, rohángáltunk az egyiktől a másikig, nem tudtuk, ki maradt életben. Nekem is átlótték a kabátomat, gondolod, hogy be voltam szarva. Vittük a hullákat, tele volt a szám porral, és amikor elindult az autó, megtöröltem a homlokomat és köptem. Kiköptem a port. Meg az egész keserűséget. A tárgyaláson azt közölték, hogy még azt is hozzátettem: a rohadt kommunisták. El tudod ezt képzelni? Akkor, amikor a sírás fojtogatott... csak levegőt vettünk és mentünk tovább... Ne provokálj, mikrofonos! Tudod te, milyen jó érzés az, hogy szinte senki nem tud rólam semmit?

- Na, ez viccnek is rossz. Böven van még rólad is kartotékadat.

- Azt mondják a rokonok, hogy mostanság valami kutató társaság nyomozott utánam. Nem mondták meg, hol lakom. Persze, azt nem tudom, hogy a nevem miért került elő.

- Tagja voltál a munkástanácsnak.

- Egy frászt!

- Ne kelljen már minden szót külön-külön kiszedni belőled. Háromszáz kilométert tettem meg miattad...

- Ez a te kockázatod öreg. Szívesen látlak a borpincében, beszéljünk az úrhajózásról, bánom is én, hogy miről... De! De kössünk egyezséget! Beszéllek, amint leteszed elém azok hihető vallomását, akik csinálták ezt a disznóságot.

- Félsz?

- Csodálkozol? Mi biztos ma ebben az országban? Vallok neked, te világgá kürtölöd, nekem meg megszorogatják a mogyorómat.

- E logika alapján azok is félnek, akik vallomását követeled.

- Csakhogy nem vagyunk azonos helyzetben. Nekem a kalapács van a kezemben, nekik a hatalom. És én még nem tudom, e pillanatban melyik tud nagyobbat ütni... Nem jössz te egyhamar vissza hozzám, mikrofonos!

×

Nehéz rendet teremteni a szalagok, levelek, jegyzetek halmazában... Az adott nap történéseinek pontosítása tulajdonképpen a történészek dolga... Nekem nem ez a feladatom. No, de semmi filozófia... elő a következő kazettával.

Akármerre, de erre nem...

Szomorú, de úgy érzem, az elmúlt 33 esztendő bőséges lehetőséget nyújtott volna arra, hogy az 1956 decemberében történt eseményeket, még ha fájdalmasak is azok, a valóságnak megfelelően dolgozzák fel. Viszont az elmúlt négy évtized Nógrád megyei krónikásai ugyancsak jeleskedtek a mondacsinált hősök népszerűségének növelésében.

Én nem vagyok sem történész, sem író, csupán a történelem valósághű felmutatása, az ott lezajlott véres dráma valóságnak megfelelő feltárása a célom e késői vallomással.

Elöttem két méterre dördült el az a lövés, amely elindította a többit, azokat a golyókat, amelyek nyomán annyian meghaltak és legalább kétszer annyian megsebesültek és egész életükre nyomorékká váltak.

Még lihegye kapkodtuk a levegőt, lábunk remegett, amikor a fegyverropogás után – jajveszékeléssel és ordítással teli hangzavarban – a polgári iskola mögötti épületek között elrohantunk és kiérve az épületek közül, leültünk a MÁV sorompója mellett a rézsütös gyepre. Akkor ötvenhatban, a vasúti vágányt szintben keresztezte a pécskői–karancsaljai úttest és sorompó zárta le a vonatok érkezése előtt az utat. Hány percet ültünk ott magunkba roskadva? Ki tudja? Az események, főleg az utolsó negyedóra elfeledtette velünk az idő múlását. Nem mozdultunk, megdöbbenve, érzéketlenül vártunk, magunk sem tudtuk mire. Riadtság, döbbenet ült a mellettünk elhaladók arcán is, átkokat szóró hangfoszlányok érkeztek hozzánk, sápadt arccal meneteltek mindnyájan a biztonságot nyújtó otthonok felé.

Egyszer csak megszólaltak a harangok, zúgásuk betöltötte a völgybe települt várost, hangjuk felkapaszkodott a hegyoldalakra. Dél volt. Egykor 1456-ban egy dicsőséges harc emlékére rendeltetett el a déli harangszó, gondoltam, s most akikért szólt 1956 december 8-án a harangszó, hamarosan láthatóvá is lettek, megjelentek előttünk.

A volt „Órangyal” patika és a volt takarékpénztár sarkán feltűnt egy lovas kocsi, gumiabroncsos, lapos platójú alkotmány és amikor a sorompóhoz ért csak akkor láttuk, emberek fekszenek rajta két-három sorban egymásra fektetve, fejükkel észak felé voltak elhelyezve.

Halottak voltak!

Majd jött a második és harmadik kocsi is. Zajtalanul, csupán a lovak patája csattogott. Akitet hoztak, már mind csendesek voltak. Feküdtek vértelen arccal, véres ruhában.

Ekkor minket is elhagyott a nyugalomunk, már az itteni helyünket sem éreztük biztonságosnak, elindultunk hazafelé. No, de nézzük meg, hogyan is zajlott le ez a tragédia, Salgótarjában, 1956. december 8-án, úgy 11.20 és 11.30 óra közötti időben.

Ezen a napon, mint általában a gyárakban a salgótarjáni vasöntődében és tüzhelygyárban is rendes munkanap volt. A termelés úgy istenigazában nem volt teljes, hiszen mindennap érkezett egy-egy riasztó hír, főleg a

karhatalmisták nyugtalanították az embereket. Irodánk a főbejárati portával nézett szembe. Úgy fél tíz tájban arra lettünk figyelmesek, hogy a főkapunál nagyobb tömeg jelent meg, hangos kiabálás hallatszott. Csoportvezetőnk, mint a munkástanács egyik vezető tagja lement és tárgyalt velük. Csupán néhány perc telt el máris jött visszafelé. A közben összegyűlt tíztizenöt főnyi csoportosulással közölte, hogy a főkapitányságra hurcolt munkástanács-tagok mellett tüntető felvonulás lesz a megyei főkapitányság előtt, azért, hogy azokat kiengedjék. Mondta, hogy a többiek azért vannak itt a kapu előtt, hogy a tűzhelygáriak is vonuljanak föl. Náluk már nemzeti-színű zászlók is voltak és egyre sürgették a mieinket. A csoportvezetőnk tájékoztatása szerint talán egy órán belül visszajövünk, így nem kell magunkkal vinni semmit. A felhívásra úgy két-háromszáz munkás sorakozott fel, hatos sorban a kijáratunk előtt, s az üzemben lévő nemzeti zászlókat a szélső sorban menetelőknél szétszórták. Mászt nem is vittünk magunkkal, még a szokásos aktatáskát is a munkahelyünkön hagytuk. Néhányan, főleg a fiatal nők, munkahelyükön maradtak és tovább dolgoztak.

Magasra tartott zászlókkal indultunk meg a korábbi tömeg után, akik lehetnek úgy százötvenen. Mi pedig kétszáz-kétszázötvenen, lehet háromszázan.

Napfényes szép meleg idő volt. Kivonulásunkat ez is megszépítette és a sok zászló is. Tíz perc alatt mi is felértünk a BM megyei rendőr-főkapitányság elé. Úgy tíz óra lehetett az idő. Meglepő volt az összegyűlt sokaság, amely a főkapitányság előtti úttesten és a vasút felé eső járdán sorakozott. Legtöbben a járdán álltak, egészen a megyei tanács épületének déli sarkáig, a főkapitánysággal ellenkező oldalon. Mintegy ezerötyszáz-kétezeren lehettek. Később azonban a főkapitányság előtti teret elhagytam és láttam, hogy milyen nagy tömeg volt még az egykori polgári iskola előtt, de ők nem jöhettek be a térre, mert az utcát teljes szélességében elállták a fegyveres karhatalmisták.

Ugyancsak tömeg gyülekezett a megyei tanács épületének északi végén, a gépkocsigarázsokhoz vezető bekötő útszakaszon. De azok sem jöhettek ki onnan, mert a járdán szintén fegyveresek álltak. A két helyen várakozók létszámát úgy négy-öt százra lehetett becsülni. Összesen két-három ezer főnyi gyülekezet lehetett a környéken.

Talán mi, a tűzhelygáriak voltunk az utolsó felvonulók, akik a főkapitányság előtt összegyűlt tömegbe beolvadtunk. Elég sok volt a nemzeti-színű zászló, néhány résztvevőnél itt-ott táska, itt-ott a fonott szatyrokból kenyér domborodott ki. Olyan eszközt, amivel ütni lehetett volna, vagy netán fegyver, senkinél sem lehetett látni. Úgy tudom, nem is volt.

Már az első percben megdöbbenést váltott ki belőlem az, hogy mintha itt olyan eseményre készültek volna, amelyre a felvonulók nem számítottak.

A főkapitányságnak minden ablaka nyitva volt és minden ablakba egy-egy fegyveres állott. A főbejárat felől hat-nyolc főnyi rendőrruhás fegyveres sorakozott fel és az épület előtti parkos részen még további fegyveresek foglaltak helyet.

A főkapitányság bejáratával szemben, az úttest másik oldalán, közvetlen a járda mellett egy T-34-es harckocsi állott, lövegét észak felé fordították a városközpont irányába. Utólag tudtam meg, egy másik harckocsi a főkapitányság mögötti udvaron várakozott.

A tiltakozó tömeg körülfogta a harckocsit, előtte, mögötte, minden irányban álltak és kiabáltak: engedjék szabadon a elfogottakat! A rendőrségi

épület előtti járda üres volt, mint, ahogy üres volt ez a járdaoldal egészen a megyei tanács épületének északi végéig. A harckocsi melletti járdaszakaszon, a foghíjasan épült házak előtt egy építendő kökerítés részére úgy 50 centiméter szélességű árok volt kiásva, mögötte köhalmok.

Magam más tűzhelygári munkásokkal együtt a harckocsitól mintegy négy méterre ilyen kókupacra álltunk fel és onnan néztük az eseményeket. Közben telt az idő, kiabálás töltötte be a teret, egyénileg és kórusban követelték az elfogott emberek kiengedését. Semmi olyan cselekmény nem történt azonban, amelyből erőszakosságra lehetett volna számítani. Minden eredmény nélkül, már jó félórája folyt a hangos követelés. Voltak már, akik el is indultak a gyár felé vagy otthonuk irányába. És voltak, akik leültek a kövekre, a fal melletti betonjárda, a kiásott árok partjára. Talán fél-tizenegy felé járhatott az idő, amikor gépkocsik hangját hallottuk, s nem-sokára láttuk, hogy déli irányból, Budapest felől három nyitott katonai gépjármű kanyarodik be a főkapitányság mögötti udvarba.

A nyitott orosz katonai teherkocsikon állig felfegyverzett, páncélsisakos, mongol kinézetű, ferde szemvágású, szovjet katonák voltak. A három tehergépkocsin száz-százhusz katona érkezett, akikkel néhány perc múlva szembe is nézhettünk. Helyet foglaltak a nyitott ablakok mögött, a korábbi fegyveresek mellett. Mi innen néztük őket, ők onnan rezzenéstelen arccal minket, a tömeget. (Talán a Szezi-csatornát keresték itt a Palócföldön?) Szívünkbe pedig lassan belopódzott a félelem. Csak most, amikor megjelentek ezek a harcra kész katonák, döbbsentünk rá, hogy itt baj is lehet, bár még bíztunk ugyan az emberségben, holott az már Budapesten meghalt akkorra.

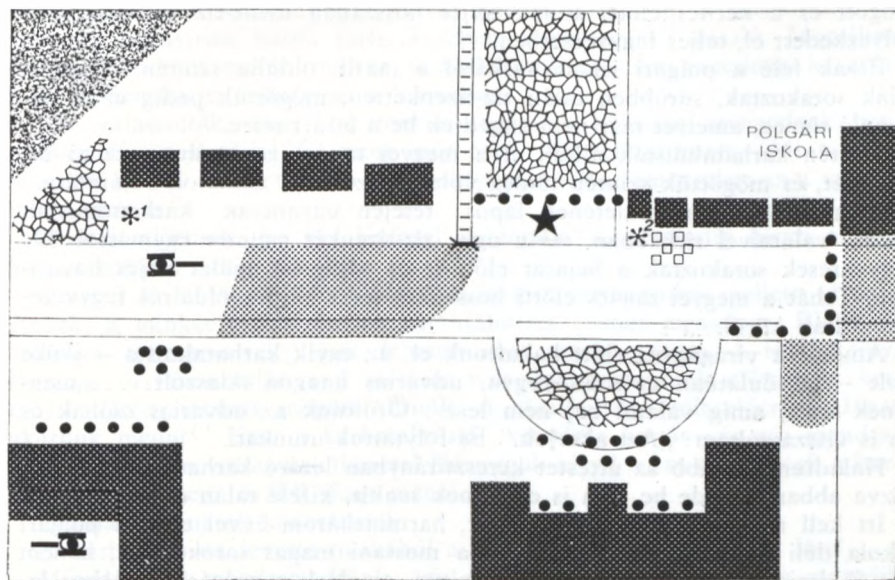
Néhány perc múltán mintha csak a szovjet katonák felsorakoztatást várták volna, kilépett a főkapitányság főbejázatán egy magas rendfokozatú katonatiszt – piros sávós pantallóban, tölgylombos váll-lappal, aranyzsinóros tisztisapkában. Nevét később tudtam meg, Házi vezérőrnagy volt.

Kísérete és ő a járda és a főbejázat közötti út felé néz megálltak. Csend lett a tömegben. Mindenki a vezérőrnagyra figyelt, ki rövid, talán négy-öt perces beszédet intézett a tömeghez. Arra emlékszem, hogy mindenkit el-távozásra szólított fel, s hivatkozott a MKP erre vonatkozó határozatára. Beszéde után a vezérőrnagy és kísérete visszament az épületbe.

Egyezkedésre itt nem került sor, elmondták a tömeg feloszlására vonatkozó utasítást, néhányan újra kiabálni kezdtek és voltak, akik a helyükön maradtak, bár némi bizonytalanság már érezhető volt közöttünk, a veszjósló jelek: a felsorakozott szovjet katonák, a vezérőrnagy beszéde, a védelemre felkészült rendőrség, és a „beöltözött” karhatalom jelenléte miatt. Én is úgy éreztem, hogy a mostani helyünk nagyon veszélyes, itt teljesen ki vagyunk szolgáltatva a fegyvereknek.

Huszonhat éves voltam, páncélosegységénél szolgáltam három évet, a bemutató gyakorlatok során láttam, hogy a különböző fegyverek hogyan hatnak az emberi test lágyrészeire és hogyan a csontokra és tudtam, hogy mire képes egy T-34-es harckocsi a védtelen tömeg ellenében. Otthon meg, vár a család, fiunk egyéves. Körülöttem mozgás keletkezett, többen el is indultak.

Ismerőseim, munkatársaim is időközben szétszóródtak, csupán egyetlen munkatársam maradt mellettem. Máshová, vagy haza kell menni innen, mert itt kilátástalan a helyzetünk. Az előttünk lévő kiásott árok legfeljebb hason fekve véd meg, ha egyáltalán még lesz annyi idő, hogy oda befek-hessünk. Ráadásul túl sokan is vagyunk. Ha ide lőnek, abból mérszárlás

- *¹ *² SZEMTANÚ
 □ TÜNTETŐ
 ● KARHATALOM
 ■ TÖMEG

lesz, még célozniok sem kell. Egymást fullasztjuk a gödörbe, ha nyomban nem végeznek velünk a golyók.

Barátom és munkatársam rám hallgatott. Otthagytuk helyünket, elhatároztuk, hazamegyünk. Elindultunk a város központja felé, amerre laktunk. Közben balsejtelem kísértett, de nem gondoltam arra, hogy az első lövés éppen előttem, a szemem előtt dördül majd el, s tanúja leszek az eseményeknek, talán egyik életben maradt tanúja. A sors barátomat és engem szemelt ki erre, mindketten sértetlenül menekültünk meg.

De vajon mi lett a sorsa annak a három hazafelé induló fiatalembernek meg a középső, zászlótartó fiúnak? A géppisztoly golyóját talán ők fogták fel előlünk?

Haladtunkban célrtünk hát a megyei tanács déli sarkáig, tömeg csak ezen az oldalon volt. A nyugati járdán haladtunk és ahol megálltunk, onnan tovább már nem volt semmilyen felvonuló sokaság. Az úttest keleti járdája végig üres volt. Itt szabad kilátás nyílt az egész térre. Tovább indultunk és elértük a régi bányai kisvasút alagútjának bejáratát. Szétnéztünk. Balra, lefele az alagút bejáratához kis kitaposott földút vezetett, gondolkodtunk is azon, hogy lemenjünk, de a legtermészetesebb, az egycsészes utat választottuk, tovább végig a járdán.

Balra tőlünk a kisvasúti alagút mellett, a járdától mintegy nyolc-tíz méterre betonoszlopos sodronykerítés volt, mögötte építési terület. A járda és a kerítés között ferde kiképzésű virágágyás volt, mely a járda fele nézett, benne piros levelű virágokból kirakott csillag virított. A virágágyások

mögött és a kerítés előtt, annak teljes hosszában nyolc-tíz karhatalmista helyezkedett el, teljes fegyverzetben.

Észak felé a polgári iskola sarkától a másik oldalig szintén karhatalmiak sorakoztak, sűrűbben talán tíz-tizenketten, mögöttük pedig az a felvonuló tömeg, amelyet már nem engedtek be a lezárt térre.

Szintén karhatalmisták álltak el a megyei tanács garázsához vezető útszakaszt, és mögöttük szintén tömeg volt szétszórva a garázsok bejáratáig.

A megyei tanács épületének lapos tetején ugyancsak karhatalmisták álltak, valamivel ritkábban, talán úgy tíz-tizenkét méterre egymástól. De fegyveresek sorakoztak a bejárat előtt is és végig az épület teljes hosszában. Tehát a megyei tanács előtti hosszúkas teret három oldalról fegyveresek állták körül.

Amikor a virágágyás előtt haladtunk el, az egyik karhatalmista – szöke volt – jóindulatúan és mosolyogva, udvarias hangon odaszólt: „...menjenek haza, amíg valami baj nem lesz”. Örültünk az udvarias szónak és én is visszaszóltam: „Azt akarjuk.” És folytattuk utunkat.

Haladtunk tovább az úttestet keresztirányban lezáró karhatalmisták felé, bízva abban, ha ide be nem is engednek senkit, kifelé talán elmehetünk.

Itt kell megjegyeznem, hogy akkor, harminchárom évvel előtt a polgári iskola déli oldalán nem állott még a mostani magas saroképület, hanem két földszintes ház volt egymáshoz építve, amelyek a polgári iskolához lapultak. A tér mellett álló épületek végében még kisebb ólak is voltak, melyeknek teteje mintegy másfél méterre emelkedett ki az arrafele lejtő talajból. Az úttest és a Vásártér szintje között két-három méter volt a szintkülönbség, lehetett talán több is.

Mentünkben láttam, hogy a drótfonatos kerítés szélső oszlopa, a már megépített saroképület és az ól között keskeny ösvény húzódik. Most nem kíséreltük meg, hogy arra menjünk, ezúttal is a legrövidebb utat választottuk, a járdán haladtunk tovább.

Itt ért bennünket az első meglepetés: az utat lezáró karhatalmisták közül elénk jött egy jól megtermett, vaskos, vállas, piros arcú fegyveres. Géppisztolya keresztbe, nyakába volt akasztva. Elénk állt és azt kiáltotta:

– Menjenek oda, ahonnan jöttek, erre nem lehet kimenni!

– Ha erre nem, akkor merre? – kérdeztem, hiszen erre lakunk és hazamenetelre szólítottak fel bennünket.

– Akármerre, de erre nem!

Mi ketten most már tanácstalanul megálltunk, majd visszafordultunk és a Vásártérre vezető ösvényen akartunk elmenni.

Itt ért bennünket a második meglepetés: a drótkerítés előtt álló egyik fegyveres itt is elénk jött és erre sem engedett elmenni.

– Menjenek oda, ahonnan jöttek! – mondta és kezét a fegyverre tette.

Megint visszafelé indultunk és rádöbbenünk arra, hogy a karhatalom részéről itt nem az a szándék, hogy innen hazamenjenek az emberek, hanem az, hogy itt maradjunk és esetleg minél nagyobb tömegben álljanak bosszút, amint azt előre eltervezték.

Döntöttünk, most már bárhogy is, de ki kell jutnunk ebből a kelepceből, különben úgy járunk, mint hajtóvadászaton a védtelen állatok.

Vissza is indultunk a tömeg felé az alagútig, talán tíz óra 10, negyed tizenkettő lehetett. Ekkor az ott várakozókból kivált három ember és arra indult, ahonnan mi már kénytelenek voltunk visszafordulni. Mindhárman

felnöttek voltak, talán 23–25 évesek. Felénk jöttek, mi is megálltunk. A középső cigányosan barna férfi, kezében nemzetiszínű zászló. Megálltak ők is. Mondtam nekik, minket visszaküldtek és nem engednek ki arrafelé, jó lesz, ha itt lemegyünk a kisvasútra.

Azt válaszolták, hogy ha többen megyünk biztosan átengednek bennünket. Gyertek ti is! És most már öten, újra elindultunk. „Mi is haza akarunk menni – ismételték –, erre szólította fel az emberket az a magas rangú tiszt is.”

Mentek előttünk, mi két lépéssel mögöttük, még mindig bízva abban, hogy a kelepce ajtaja kinyílhat.

Amikor az előbb említett földszintes házhoz tartozó ólak melletti járdára értünk, a minket visszairányító karhatalmista ismét megjelent. Elnéztem erőteljes, robosztus felépítését, lehetett vagy százhusz kilós. A földre süllyesztett ól innen talán 5–6 méterre volt. Megtorpantunk előtte, mi ketten, a három társunk mögött álltunk. A zászlóvivő szólt először: „Haza akarunk menni!” Erre a karhatalmista széttárta karját és azt mondta: „Erre nem!” Szóváltás keletkezett! Hármójuk közül a két szélső férfi a karhatalmista mellett tovább akart menni.

Drámai pillanatok következtek.

A karhatalmista levette nyakából a géppisztolyt és a levegőbe lőtt!

Mindannyian megdermedtünk, egy pillanat múltán eldőrdült a második lövés is.

Minden irányban, kapkodva szedték le géppisztolyaikat a karhatalmisták és megkezdődött a fegyverek ropogása.

Megrántottam munkatársam karját, majd magam után húzva rohantam a földszintes épület óljának irányába. Két-három másodperc telt el. Felugrottam az ól tetejére, onnan levettem magam az udvarra. Néhány pillanat múlva kollégám is mellettem feküdt.

Hatalmas zaj töltötte be a teret. Pokoli fegyverropogás hallatszott, sorozatok, kissorozatok, egyes lövések dörrenése. Talán egy perc telt el, amikor éles csattanást hallottunk, mondtam is, egy harckocsi lövegéből ered, majd utána kisebb robbanás következett. Úgy tűnt kézigránát okozta. Gyanúmat a valóság igazolta.

Ott, az épületek mögött még mindig abban reménykedhettünk, talán csak vaktölténnyel lőnek, vagy ha éléssel, akkor a levegőbe soroznak. A keskeny bejáróban most egy véres kezű ordító ember rohant el mellettünk. Ahogy befordult a sarkon, követője gépfegyverével végigpásztázta az épület oldalát, úgy negyven-hatvan centiméteres magasságban. Porzott a vakolat, a gellert kapott lövedékek fejüinktől két-három méterre vijjogva repültek szerteszét. Egyre többen szaladtak errefelé, majd eltűntek az épületek között.

A fegyverek ropogása mintegy öt percig tartott, majd hirtelen csend támadt, most már tisztán hallhatóvá lettek a segélyt kérő kiáltások, a rémült kiabálás. Még többen jöttek de rohanásuk után csak mi maradtunk ott. Amikor éppen mi is el akartuk hagyni helyünket, az épületek közé bejött egy karhatalmista, kezében fegyver volt, körütekintett, ránézett, s visszament a térre. Időközben vagy öten gyűltünk még össze. Talán ez volt számunkra a legkritikusabb pillanat. Mert mi történhetett volna, ha nem egy jóindulatú karhatalmista néz oda hozzánk, az épület mögé? Vagy elfogyott volna a lőszer? Ki tudja? Tény, hogy mi szerencsésen megmenekültünk, egyelőre életben maradtunk. – De akkor már fektünkől felkelve mi is a menekülők után szaladtunk, hátunk mögött hagyva a halálhörgéssel

tele teret és az emberbe vetett hitet is. Mert milyen emberek azok, akik sajátjukat, rokonukat, testvérciket, embertársukat ilyen kegyetlen ember-telenséggel, védtelenségükben legyilkolják?

Az épületek közül kiértünk az út és a vaspálya kereszteződéséhez, ott magunkba roskadtunk.

Másnap, vagy harmadnap? Már nem tudom, de iszonyodva mentünk át e területen a tűzhelygyárba, munkahelyünkre.

Elmondták, hetvenhat személy vesztette életét ott a helyszínen, valamint később a kórház pincéjében és annak udvarán. A holtak mindaddig ott voltak, míg a kétségbeesett szülők gyermekeiket, gyermekek szüleiket el nem szállították onnan, kit hova, Zagyvapálfalvára, Tarra, vagy éppen Baglyásra, Zagyvarónára. Megrendülten tudtuk meg, hogy a tűzhelygyáriak közül is többen meghaltak. Köztük volt a két kis Telek lány, az ikrek és Pallai József is, az a jó kedélyű szerény munkatársunk, idős szüleinek egyetlen gyermeke. Szerencsétlen apja, itt dolgozott a villanszerelő műhelyben, összesett fia halálhírének hallatán.

S megtudtuk azt is, hogy kétszáz sebesültet kellett azonnal kezelni, de egyetlen karhatalmista sem volt a sebesültek között. Utólag is sokan belehaltak sebükbe, a nyomjelzős lövedékek okozta sérüléseket nem tudták gyógyítani.

A hírek szerint még további ötven ember halt meg sebesülésüket követően.

A főkapitánysággal szembeni lakóház alsó részét majdnem szitává lőték, itt volt a legtöbb halott. Az épületet aztán nagyon sürgősen újravakolták, hogy a falak golyóütötte sebcit minél előbb eltüntessék. Bizonyára a sok golyó ma is ott a falban, a vakolat alatt van.

Az, hogy mi életben maradtunk csak annak volt köszönhető, hogy a megyei tanács előtti teret három oldalról védték, így szembe és oldalirányba nem lehetett löni, hisz egymást pusztították volna a karhatalmisták. Lőni csak az uttest hossz tengelye vonalában lehetett, ott viszont biztos célpont volt a beszorított tömeg.

Sokat gondolkodtam azon, hogyan sebesülhettek és halhattak meg a polgári iskola előtt, valamint a megyei tanács garázsához vezető útszakaszon az emberek, hiszen azok a tüntetőktől teljesen el voltak zárva. . .

Van, ki még ma is testében hordja az ott kapott golyót. Talán csak az a feltételezés lehetséges ez esetben, hogy őket sem kímélve, példát kellett statuálni, meg kellett félemlíteni az egész várost. Ez sikerült, még ma is nagyon sokan félnek!

Mit akartunk?

Az itt közölt szövegrészletek egy, a salgótarjáni forradalommal, a december 8-i sortűzzel és az azt követő megtorlással foglalkozó könyv részei. A kutatást végezte és az interjúkat készítette Dávid János, Geskó Sándor szociológusok és ifj. Schiffer Pál filmrendező. A kutatás alapjául szolgál egy – a forradalom eseményeivel foglalkozó – ifj. Schiffer Pál rendezésében készülő filmnek is.

A FORRADALOM KIROBBANÁSÁNAK OKAI: AZ ÖTVENES ÉVEK SÉRELMEI

Részlet a Farsang Jánossal, az Acélgyári Munkástanács tagjával készített interjúból.

– Mi indította arra, hogy a forradalom szervezője legyen?

– Mi indított? Az ötvenes évek. Nagyon súlyos helyzet volt... Minden évben kétszer-háromszor normavisszahúzás. Elértünk 130–140 százalékot... visszahúzták... már odáig jutottunk, hogy a 100 százalékot, már csak úgy tudtuk megcsinálni, ha csalunk. Nálunk az anyagra ki volt írva öt művelet, két tizedet, egy tizedet stb. kell rajtuk elvégezni. Öt műveletből csak háromat csináltunk meg. Az anyag az megllett, de a gép bánta meg, szikrázott, nyöszörgött, az anyagminőség rovására is ment. Mi, ezzel tisztában voltunk, de rá voltunk kényszerítve, mert valamennyien családos emberck voltunk, kellett a pénz. De ezek végsőkéig feszítették a húrt. Már nem tudtunk mit csinálni, már csalni se lehetett. Volt olyan munkahely is, ahol nem lehetett csalni semmit. Mi, eleinte tudtunk, de később már nem... Ránk erőszakolták, hogy ilyen aljas munkára vetemedjünk, ami azelőtt eszünkbe se jutott. Szóval, nagyon el volt keseredve a dolgozó.

Aki kinyitotta a száját és megmondta a magáét, azt elvitte az ávó.

Részletek a Steigerwald Ottóval készített interjúból

Eléggé kemény idők voltak. Közöttünk voltak olyan dolgozók, akik kimentek a bíróság mellé ülnöknek. Azok rémisztő dolgokat mondtak: valakinek a szalmája szét volt szórva az udvaron, megbüntették, másnap megint megbüntették, harmadnap is, negyedik nap fölgyújtotta a paraszt bácsi a szalmáját az udvaron, elvitték, statáriális bíróság elé állították, és fölakasztották.

Túlkapások, az ávó ténykedése, el-eltűntek közülünk emberek. Összetörve jöttek vissza a Rimamurányi úton, kérdezzük tőle, mi van? Hát leestem a lépcsőn és összetörtem magam – volt a válasz, de kiderült, hogy az ávó volt.

Közvetlen közelemből vittek el embereket.

Az okokat sohasem tudtuk. Bizalmi voltam (szakszervezeti), jött be két polgári ruhás egyén, Szalai kollégámat keresték, megtalálták, mondták, hogy öltözzön és jöjjön velünk. Én odamentem mint bizalmi. Kérdeztem, hogy miért, ez a világ legrendesebb embere. Az volt a válasz, hogy hagyjon minket békén, ne avatkozzon a mi dolgunkba. Menjen innen a dolgára. Azóta se láttuk azt az embert.

A normalefaragások, ez a munkaverseny egyik szüleménye, hogy kipréselje az emberekből, amit csak lehet. Ez annyira mindennapos volt, hogy ezen már föl se tudtunk háborodni.

Félelemteljes élet volt ez, az emberek nem lehettek biztosak az egzisztenciájukban. Nem tudta az ember, hogy mire, mikor kerül a sor. Minden vezetőpozícióban olyan emberek ültek, akik – tisztelet a kivételnek – nem a szakmájuk, a rátermettségük révén kerültek kulcspozícióba, hanem mert jó párttag volt, vagy mert a jó párttagnak a valakije, a valakinek a valakije. Ez volt a mérvadó. Ez felháborított sok dolgozót.

Kölcsönjegyzések... Aki megszavazta az egy hónapját, arra törekedtek, hogy tegyen rá. Ha sikerült, akkor jó volt, ha nem, akkor nem. De aki nem volt hajlandó, az már eltűnt a porondról, mint jó munkás, vagy megtalálták a szankciókat, hogy azzal éreztessék: itt nincs keresnivalód. Ellentétképpen: egy falusi gyerek, aki két hónapnyi fizetését jegyezte, az két héten belül már a BM-nél volt, tisztii tanfolyamon. Ilyen igazságtalanságok csak megrendítették az embert.

Itt kialakult 45 után, a hatalmat birtoklók csoportja. Ismert nevek csoportosulása, és csak abból a csoportból lehetett valaki vezető, jó káder, jó párttitkár, és azoknak a valakijei. A többieknek dolgozni kellett.

Mi az, ami fölborzolta a kedélyeket? Salgótarjánt kis Moszkvának is hívták. Ez azzal járt, hogy minden rendeletet, utasítást, amit a Rákosiék kihoztak, azt Salgótarján igyekezett megfejezni, és még rátenni. Itt mindig túlhajtottak, túlfűtöttek voltak a politikai események.

Részlet a Tóth Faragó Józseffel készített interjúból

Én elinduláskor hittem abban, amit mondtak. Mert nekem rossz volt. Én a rosszban nőttem fel. Tíz deka cukor, ha kéthetenként jutott, kettőnknek a húsgommal, akkor nagyon boldogok voltunk. Örültem, meg hittem abban, hogy változik. 1945. május elsején, a fölvonuláskor én ott voltam. Az öreg Golián, szlovák ember volt, pék volt, Golián pékség, itt beszélt. Magyarul alig tudott. Tört magyarsággal mondta, hogy nektek jobb lesz, mert ami most indul, az minden dolgozó ember számára készül. Világ proletárjai egyesüljeteK.

Hittem benne... 1947-ben jött haza édesapám a hadifogságból és akkor mindketten beléptünk a pártba. Az idő, a hónapok teltek és minden másképp alakult, mint ahogy mondták. Mert én láttam a plakátokat a falon: „Megvédjük a kisemberek házatáját.” Egy kommunista tartotta a kezét, a képen meg rajta volt az a gyönyörű szép, amit elképzeltünk. Nem, ami most van a tszekben, hanem a fölparcellázott, betáblázott földek, mindenhol kerítés, lugas, úgy nézett ki, hogy öröm volt ránézni. No mondom, ha ilyen lesz, azért érdemes lesz. Hát persze nem ilyen lett. Nemsokára bebizonyosodott, hogy nem ilyen lesz, meg nem is úgy akarják.

1949-ben „pártszűrőskor” – mert így mondták – édesapámat, meg engemet is kilikvidáltak a pártból. Emlékszem, én még csak tizennyolc éves voltam, inkább mentem sportolni... meg mindent csináltam, de nem mentem a pártba, közben tanultam is, nem volt idő rá. Aki meg nem ment, azt kizárták. Édesapámat meg azért, mert a Szovjetunióból jött haza, harminchárom hónapra, ahogy elhajtottak, és ő látta, mi történt ott, meg mi volt ott. És úgy, mint egy becsületes magyar, igaz ember, elmondta a taggyűlésen is. Mert ott mást mondtak, mint amit ő látott. Neki meg az nem tetszett. Azt rótták föl neki: Faragó bácsi, ha most nem látnánk, hogy maga itt van, akkor azt hinnénk, hogy *Amerika hangja* beszél magából. Hogy szabad így beszélni? – kérdezték. „Hát így szabad beszélni, mert én így láttam, azt fogom elmondani, amit láttam.” Ez aztán megszurta a párt orrát.

A gyárban bizalmatlanság mindenhol, a sok önéletrajz, mindig kevés volt, mert káderozták az embert... Művezető voltam, el is láttam a dolgomat, úgy elláttam, hogy az igazgatóm... megreklamálta, hogy „Mi van Tóth elvtárs, magának nincsen semmi mondanivalója, maga meg se látogat engem?”.

Hát, mondom... minek látogassam magát, amikor én elvégzem a munkát, reklamáció, hiányosság nincsen, miért? Miért kell nekem odamenni, nincs szükségem nekem arra... Kíváncsi volt, mert azzal is foglalkozott, hogy milyen beállítottságú az ember... De azért meg voltam elégedve... Nagyon jó viszonyban voltam mindenkivel, ... nagyon szerettem a sportot ... a megyei csapatban fociztam... a lakást meg is kaptam, két év után, ahogy megígérték. Szerettek, akár a dolgozók, akár a pártvezetőség, akár az igazgató, ... elvégeztem a munkámat, én nem mentem freccogni... talán ... az üzemvezetők között nekem volt a legmagasabb fizetésem... és akkor jött az ötvenhat.

Ránktört, ami akkor uralkodott az országban, ahogy a kommunisták akarták ... akkor alakult ki az egypártrendszer... a többit felszámolták... én annak tudom be, hogy túllőttek a célon, a sok rekvirálás, amit a paraszttal csináltak, velünk... az infláció ... a forint értéke romlott ... a magyarság mást akart, és megrendeztek egy olyan dolgot, amiről nem tudtunk... , mert a szöveg nagyon mélyen hatott itt idebenn, a Gerőt, meg a Rákosit másképp nem lehetett eltávolítani ... Mert '56. októberr 23-án nem történt semmi, csak annyi, hogy a magyarság próbálta volna ... a párttal megérintni, hogy mi is akarunk valamit ... Nagyon sok embert megkínóztak, megszenvedtek, a kulákokat, meg egyebeket fölszámoltak, a pártból kizártak, ... aki nem fújta ... aki nem tolt a szekeret, azt mindet likvidálták. Ez nagyon fájdalmas volt, és ezt nem lehetett másképp, csak egy ilyennel. Egy ilyen ellenfordalmat előkészíteni, aztán majd szépen letörjük, és akkor meg lesz félcmlítve a nép és akkor nem fog beszélni. Én ki merem jelenteni, hogy az én érzésem szerint ez így volt.

A FORRADALOM ELSŐ NAPJA

okt. 24-26.

A rádión keresztül a pesti hírek Salgótarjánba is elértek. A munka nem állt le a gyárakban, bányákban, de a hírek beszédesebbé, vitatkozóbá tették a dolgozókat.

okt. 26.

Több Salgótarjánból származó egyetemista tért haza, akik felkeresték volt tanáraikat és beszámoltak a budapesti eseményekről. Valószínűleg ennek

hatására hívták össze másnapra a pedagógusok gyűlését, amelyen megválasztották küldötteiket a megyei pb. által meghirdetett összejövételre. (Erre végül okt. 30-án került sor.) Ezen a gyűlésen választották meg *Lénárt Andort*, gépipari technikum, történelemtanár szöszlónak.

Részletek a Lénárt Andorral készített interjúból

26-án, pénteken felhívott Szentgyörgyi Zoltán testnevelő tanár és elmondta, hogy beszélt Gerelyes Endrével aki IV. éves volt akkor a bölcsészettudományi karon. Gerelyes beszámolója után, minden iskolából összehívtuk a pedagógusokat másnapra a megyei pb. által szervezett gyűlésre. Engem megválasztottak az erre a célra összehívott küldöttség szószólójának. Megállapodtunk, hogy az az álláspontunk: „Már mindenhol tesznek valamit, itt Tarjánban meg semmi sem történik, ez nem mehet így tovább.”

Részlet a Steigerwald Ottóval készített interjúból

Október 23-án még semmiről nem tudtunk, 24-én mentünk az acélgyárba dolgozni. Még akkor reggel valami furcsa volt, mert nem volt, a szokásos műsor a rádióban. Fél hatkor, amikor a főosztály előtt elhaladtunk, láttuk, hogy az összes lámpák égnek. Mit sem sejtve bementünk a gyárba, beindult az üzem rendesen. Majd vesszük észre, hogy a vezetők bemennek olyan szobákba, ahol rádió van. Fülüket rátapasztják a rádióra és ott hallgatják a híreket: 9 óra tájban végigszalad a hír, hogy Budapesten kitért a forradalom, megtámadták a rádiót, az egyetemi ifjak tüntetnek, lövöldözésekre került a sor. Kaotikus hírözön lepert meg hirtelen bennünket. A hír annyira meglepett, amennyire előkészületlenül ért mindenkit, hogy el se akartuk hinni, hogy ez megtörténhetett.

okt. 27. reggel 6–9 óra között

Az acélgyári vállalati pártszervezet röpgyűléseket szervezett a 4000 főt foglalkoztató vállalat elkülönült üzemeiben. A gyűlések célja a munkástanács megválasztása volt. Az üzemi bizottság és a pártvezetés kezdeményezése nem járt sikerrel. A dolgozók közül kiváló hangadók tüntetésre szólították fel a munkásokat. A munkástanács-választás így elmaradt, reggel 9-kor gyülekeztek a gyárkapu előtt a felvonulók. A tömeget, a felvonulástól visszatartani akaró vezetőket a munkások félretolták. Egyetlen atrocitás történt, egy erőszakoskodó pártembert megpofoztak. Bérczes Henrik gyárigazgatót hazaküldték a gyárból.

A hengerműben reggel 7-kor állították le a gépeket. A beszámolót Dudás Ferenc üzemi párttitkár tartotta. A budapesti eseményekről beszélt. A csőcselék gyilkol, kifosztogatják az üzleteket, vérengzés van. Farsang János közbeállt: „Miért akarsz minket félrevezetni, hogy a csőcselék mit csinál. Mindannyian tudjuk, hogy mi van Budapesten. Minket ne vezessél félre... Igaz? Mindenki bólintott. Mondottam nekik, ne legyünk olyan gyámoltalan bábúk, vállaljunk mi is szolidaritást Budapest dolgozó népe mellett. Kiáltunk ki mi is az általános sztrájkot.” Az emberek éljeneztek. Kiadták a jelszót, hogy átmennek a többi üzembe.

A sodronygyárba és a gazdasági szerszámgyárba mentek. Ott is röpgyülés volt. Az üzemek is csatlakoztak.

Senkinek nem kellett mondani, hogy jössz vagy menj, vagy indíts. Spontán mindenki kapta magát a legbecsületesebb, a legértékesebb kommunistától kezdve azok is, akikről tudott dolog volt, hogy nem szimpatizálnak a rendszerrel. Mindenki kivonult. Körülbelül tíz percen belül 1500 ember volt a gyárudvaron. Az egyik főbizalmi elénk állt: nyugalom elvtársak, maradjanak itt a gyárkapun belül, majd minden kialakul ... erre kapott egy nagy pofont. Írd és mond ez az egyetlen egy attracitás volt részünkről az egész forradalom alatt. Egyetlen egy pofon.

Bementem a központi irodába. Bérczes, az igazgató sápadtan állt ott, mondtam neki: Bérczes úr tessék hazamenni, saját érdekében ne mutatkozzon az utcán, nem minden ember egyforma... két emberrel hazakísértettem őt.

okt. 27. reggel 9 óra. Acélárugyár.

A felvonulásra készülődő tömeget nyugalomra, fegyelemre intették spontán vezetőik.

Farsang a főkapu előtt beszédet mondott: „Barátaim! Itt az ideje, hogy mutassuk meg az egész világnak ... – de fegyelmezetten, önbíráskodásról szó sem lehet, ne kövessenek el semmit, mert ha ez bekövetkezik, akkor azt nem állítja meg senki.”

Végigmentünk a Rimamurányi úton, egyes nagy házak előtt megálltunk, elénekeltük a Himnuszt, jelszavakat kiáltottunk — amelyek akkor dukáltak, így vonultunk le az acélgyári templomig. Hogy demonstráljunk mi is. Hogy együttérzünk a forradalommal, együttérzünk azzal az új szellemmel, amelytől sokkal többet vártunk, mint amit kaptunk ez idáig.

Nem értette meg fél nap alatt mindenki a célokat, csak azt, hogy ez így nem maradhat. Azt mindenki megértette, hogy valami meglazult, valami ropant, egy fék elengedett, ahol most már kitörhetünk.

okt. 27. délelőtt.

Az acélárugyár mellett a tűzhelygyár, az öblösüvegygyár, a MÁVAUT és a TEFU munkásai is részt vettek a tüntetésen. A tüntetés létrejöttében szerepe volt egy népesebb acélgyári csoportnak, amely bement a tűzhelygyárba és az öblösüvegygyárba, s csatlakozásra szólította fel a dolgozókat. Egyes források szerint, e két gyár munkásai nem önként, hanem az acélgyáriak kényszerére csatlakoztak csak. Ennek ellentmond a tűzhelygyári munkástanács elnökének közlése.

A tüntetők először az orosz emlékműhöz vonultak. Elénekeltek a Himnuszt, Csákvári László tanár elszavalta a Talpra magyart. Itt egy teherautó segítségével ledöntötték a szovjet emlékművet, az obeliszket. Ezután, a tömeg a megyei tanács elé vonult, várva a tanács részvételét, szolidaritását. A tömeg izgatott volt.

– Önnek mit jelentett a szobor ledöntése, a csillagok leszedése?

Egyértelmű. Az a béklyó, ami volt Salgótarjánban, mindenben azt láttuk, hogy a szovjet politikának a letéteményescsi hozták azt az életformát, azt a megfeszített tempójú munkastilust, az igazságtalanságok sorozatát, a hatalmi visszaéléseket, ami Salgótarjánban volt. Ebben láttuk: ha ledől az oszlop, akkor ledől a bálvány is.

– *Milyen volt a tömeghangulat?*

A hangulat? A lelkesedés volt a domináns elem. Úgy örültünk, hogy szabadon, utcán kivonulhatunk, tüntethetünk a magyarságunk mellett, mintha a bilincseket szétroppanni láttuk volna. Olyan gyerekes öröm töltött el mindenkit... a karácsonyfa alatt nem tud örülni a gyerek, mint amit mi akkor éreztünk valamennyien. A tömeghangulat teljesen zárt mederben haladt. Semmiféle olyasmi nem volt, hogy megkövezzünk egy kommunisztát, bezúzzuk az ablakát, vagy elégtételt vegyünk, mert valakinek kinyírták a valakijét. Nemesen szép nap volt, semmiféle olyan nem volt, ami pettyet vetett volna szépségére.

okt. 27. de.

A tüntetők ezután, a BM-főosztály elé vonultak és követelték a politikai foglyok szabadon bocsátását. Ugyanis az a hír járta a városban, hogy több Budapestről érkezett diákok tartóztattak le október 24–26. között, a Jakab Sándor által is említett, a Budapestről befutó utakat őrző párthű fegyveresek. A rendőrség eleget tett a követelésnek. A visszaemlékezők egy-két politikai fogoly elengedésére emlékeznek. Dél körül az acélgyári dolgozók elhagyták a tömeget, mert a 27.-c bérfizetési nap volt. 1–2 óra körül megérkeztek a Nagybáttonyi Szolgáltatóipari Vállalat küldöttei, többek között Szabó Ervin és Jecsmenik Andor is. Hírt kaptak ugyanis az éppen munkástanácsot választó nagybáttonyiak, a politikai foglyok kiszabadítására indult tömegtüntetésről. Ezért a báttonyiak öttagú küldöttségét küldtek Salgótarjába. Mire odaértek a foglyokat már szabadon bocsátották és a szovjet emlékművet már ledöntötte a kocsí. Szabó Ervin és Jecsmenik Andor is felszólalt, egy hangosítókoszit használva, melyet a Budapestről érkezett egyetemisták hoztak magukkal. Jecsmenik a következőket mondta el: „Salgótarján dolgozói! Vigyázzatok a forradalom tisztaságára. Vigyázzatok arra, hogy az ÁVH, rendőrség, ügyészség birtokába jutott papírok el ne tűnjenek, amelyből kitűnik, hogy ki, kit áztatott el...”

Ezután, a MÁVAUT-tól szerzett négy fakarusszal visszamentek Nagybatonyba, hogy: „Nagybatony népét fölrázzuk az álmoságukból”.

okt. 27. du. Nagybatony

Nagybatony határában, az autóbuszokat gépfegyveres kommunista munkásőrök próbálták feltartóztatni. Parancsnokuk Mrázik János, a Katalinakna párttitkára volt. A lövedékek az egyik buszba fúródtak, de sérülés nem történt. Este a nagybáttonyi rendőrség letartóztatta Szabó Ervint és Jecsmenik Andort azzal a váddal, hogy ők támadták meg a kommunista munkásőröket. Miután bizonyították a vád lehetetlenségét, a rendőrség szabadon engedte őket.

Délutánra Nagybatonyban is nagy tömegek gyűltek össze. Leszedtek néhány csillagot. A tömeg viszonylag fegyelmezett volt. Beda József – néhány nappal később, a Nagybattonyi Nemzeti Bizottság elnöke – távoltartotta a Szabó Ervin és Jecsmenik Andor letartóztatása miatt is felhevült tömeget attól, hogy a rendőrséget megrohamozzák.

Részlet Jecsmenik Andor vallomásából

Néhány nap múlva áthivattak a rendőrségre, ahol vizsgálták a lövöldözés kérdését. Azzal gyanúsítottak minket, hogy mi löttünk. Mikor a bányaváros-

ban ezt megtudták, egy tömeg vonult fel. Ekkor nekem a vizsgálatot végző Székely főhadnagy jelenlétében egy alhadnagy – akinek a nevét nem tudom – azt mondta, hogy vegyem tudomásul, hogyha a tömeg odamegy, akkor szítává löveti a tömeget. Ekkor azt mondtam neki, hogy szégyellje magát, ha a tömeget egy szóra szítává akarja löni.

Azt is mondtam neki, hogy mi vezetők a provokátorokat lefegyverezzük, és átadjuk a rendőrségnek. Ugyanis Friccs István, Szabó Ervin és én voltam jelen. Ezután minket elküldtek azzal, hogy a tömeget nyugtassuk meg.

okt. 27. du.

Mlinárik István, a megyei tanács művelődési osztályának dolgozója, Bajtai Jenő, a tanács igazgatási osztályának vezetője és Vadkerti Loránd 26 pontos követelést nyújtott be az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanácsnak. Követelték, hogy a másnapi *Szabad Nógrád* című megyei lapban hozzák nyilvánosságra. E kérésüket azonban a pártbizottság nem volt hajlandó teljesíteni.

Az acélgyári munkástanács működéséről

Magos Béla MT-elnök feljegyzései az okt. 30–nov. 2. közötti napokról (1957. február).

„Másnap, 30-án ismét ülés volt. Eldöntést nyert, hogy a *személyzeti iratállományt* el kell égetni, és nem szabad kiosztani, nehogy abból dühkitörések származzanak. Pintér János és Kovács Vince tanácsstagok, valamint Haray Tivadar személyzeti vezető jelenlétében az irat kohóba dobása megtörtént. Előzőleg néhány ismertebb egyén káderlapját megnéztem és azt teljes mértékben tárgyilagosságnak minősítettem.

Mivel a személyzeti titkos ügykezelést rosszul nézte a társaság, megkértem Harayt, hogy a tanács előtt beszéljen erről. Értelmesen válaszolt és főként nagy nyugalommal. Mivel még mindig bizalmatlanok voltak a tanácsbeliek. Haray előtt a tanácsülésen megerősítettem, hogy mit tapasztaltam az átvizsgálásnál. Így további kétségek nem merültek fel. Ennek következményeként a munkástanács a személyzeti osztály összes dolgozóit – kinek munkahelyét a kormány szüntette meg – állományában megtartotta és szakmunkára osztotta be, átlagkeresettel, hogy amíg munkába lendülnek, ne essék keresetük. Szóke Kálmán személyzetis adminisztratív viszonyba (munkakörbe) került, mert lábai bénák.

Haray pedig 1800 Ft-os besorolással nyilvántartási osztályvezető lett. Kérelmére azonban később a tanács felmentette, mert közvetlen ismerősei piszkálták, hogy politikai őrnagy, személyzeti főnök is volt, és »így most is jól megy« stb. Ezért kérelmére Erdődi megbízott igazgató és tanácsstag visszahelyezte Harayt a gsz-üzembe kapakovácsi szakmunkára.

A kormányzat feloszlatta a pártot is és koalíciót hirdetett. Ennek ellenére a párt lezárt helyiségei érintetlenül maradtak, ugyanúgy iratai.. Tanácsunk egyhangúlag úgy foglalt állást, hogy gyáron belül egyelőre csak munka folyhat, nem szervezési futkosás. Próbáltam ezt helyesbíteni, de.. azt válaszolták a tanácsstagok, hogy az eldöntött tény: »Csak magadban szavazhatsz.« Említettem, hogy ebből csúnya koholmányok születhetnek és én kívüli vagyok, ... indítványoztam, hogy legyen üzemben belül alapszervezet.. egyöntetűen elutasították. Közölték a döntést Mátrai párttitkárral... a volt főmérnöki szo-

bában négy szemközt. Rosszallólag fogadta. Kérem, fogadja el és szervezkedhet a volt szabadságharcos-teremben, amely a gyáron kívül, de a kultúrházunkban van. Közöltem vele, hogy Jaltában 1943-ban, a keleti tömbhöz tartozónak nyilvánítottak a nagyhatalmak, így nyilván, hogy lesz is párt, de míg ily zűrös és Pesten ádáz a harc, a nyugalom fenntartása érdekében vegye ezt egyelőre tudtul. Élénken elmosolyodott, feltekintett, és azt éreztem, hogy megértett. Ha utólag ezt letagadja, vagy megmásítja, akkor kár minden további szavam. Mátrai a párt-szervezést csöndben megkezdte. . .

A tanács erről úgy vélekedett, hogy ki lép be, az kinck-kinck a saját ügye, de egyelőre mi csak a termeléssel akarunk foglalkozni.

Megszüntették a szakszervezetet is. A tanács ezért Molek Emil tanácsstag útján úgy rendelkezett, hogy a szakszervezet a régi vezetőséggel végezze munkáját úgy, mint előbb, ossza szét a segélyeket, rászorultság szerint és Miklós Ferenc üb-elnök maradjon továbbra is, de készítsen elő egy szélesebb körű szakszervezeti választást dr. Magos mt-elnökkel közös elvi elrendezésben, s erről a tanácsnak adjak számot. Miklós nem akarta a további elnökségét fenntartani, és a választásokat én sem dolgozhattam ki vele betegségem miatt.

E napon még elhatározást nyert, hogy Buda Ferenc helyettes, nagyüzemi párttitkár vállalati béralapból kapja meg fizetését, de csak meghitelezve, amíg független szervezete azt nem pótolja, mert négy apró gyermek becsületes apja. Ez közölve is lett vele, valamint feleségével is. Lényegesebb tanácsí intézkedés nem volt.

A következő napokban, a tanács széles vita és átbeszélés során úgy határozott, hogy ember- és hazaszeretetből fakadó új jogrend kialakítására van szükség, tehát INTÉZKEDÉSÉT BOSSZÚÁLLÁS SZELE NEM HATHATJA ÁT. Ezért alkalmazza munkára a párt volt vezetőit, valamint a leváltott igazgatót. E döntést Mátrai párttitkár tudomásul vette és a gsz-be kérte magát, míg Bérczes volt igazgató üzemmérnöki besorolást kért és kapott a tanácstól, személyes beszélgetések után. Előbb azonban kivette négyhetes fizetett szabadságát. . . és majd 5000 Ft-os esedékes prémiumát, mert annak alapja korábbi jogszabályokon nyugodott.

Csernyák nagyüzemi DISZ-vezetőből öntödei technikus lett, 1800 Ft-os besorolással, mert volt 3 év technikuma. Ezt elfogadta, mert korábbi túl magas jövedelemmel járó állását nem érezte tudásával egyenértékűnek. A tanács Vágvölgyi Tivadart, a munkásellátás éléről üzemi technikusnak osztotta be, mivel nem volt őszinte jellemű a kérelmező dolgozókkal szemben és kiscsászári allűrjei miatt antipatikussá vált a közösség előtt.

Mint jogász, igazságérzetemnek megfelelően hirdettem, hogy az apák cinikus, vagy egyéb, kevésbé emberi viselkedése miatt, a családot sújtani igazságtalan, de helytelen az önbíráskodás is. A XX. kongresszus által feltárt hibákért a párttagságot, vagy a pártvezetőket nem a mi ügyünk kérdőre vonni, sőt nem is lehet utólag okfaragást végezni. Ezért senkitől kenyeret elvenni nem szabad, és az emberi megbékélés érdekében még a korábbi hatalmaskodókkal és túlkapókkal szemben is megtorlásnélküliséget kell alkalmazni, hogy bizonyíthassák helyes irányban fejlődésüket. A tanácsstagok ily szellemben beszéltek a sztrájkoló üzemi munkások körében. . .”

A november eleji napokban rendszeresen meghallgattunk minden rádióadást. Moszkva kizsákmányolók és volt földesurak beszívárgását jelezte.

„Európa” pedig lelkes hangon folytatta (értsd: hirdette), hogy még hol folyik a vér.

Ezért a tanácsunk is megvitatta, hogy lényegében mit akarunk. A hangokból kifejezésre jutott, hogy a tanácsban és az üzemben egyhangú a vélemény a szocializmus maradéktalan fenntartása mellett... Hittük, hogy vérünkkel is megvédjük a munkáshatalmat és a gyárat senki a dolgozóktól el nem veheti. Nem láttuk, hogy nyugatról valaki ideszivárgott volna, ezért nem is értettük teljesen, hogy lényegében miért is folyik Pesten a harc. Tanácsunk a tervgazdálkodási rendszert továbbra is helyesnek tartotta, csak nagyobb önállóság mellett. Pl.: ha teljesítjük az állami tervet és leadjuk az állami nyereségrészesedést, úgy az azon túli bevétellel az üzem gazdálkodjék számadási kötelezettség mellett.

Egy irányító és helyes alapokra fektetett kommunista párt sem volt az értelmes tanácsstagok előtt mellőzendő, mert ismerve magyar fajtánkat, mind annyira okos, hogy képes anarchiát csinálni, márpedig akkor rend nem lehet. Kell tehát diktátum, de ez az eddignél nagyobb szabadság keretében és feltétlen törvényességi formák mellett történjék. Mikor az üzemi küldötteknek mondtuk, hogy egy munkásuralmi – fenti – demokrácia az elképzelésünk továbbra is, az volt a benyomásunk, hogy csodálkoznak, hogy kimondjuk a szocializmus szót, valamint azt, hogy e rendszer alapintézményeit meggyőződés szerint továbbra is fenntartandónak tartjuk. De megértették, hogy valóban legjobb a szocializmus gazdasági rendszere, csak amint mondták, abban több legyen az értelem, kevesebb a bürokrácia és törvénytétel...”

A MEGTORLÁS ELSŐ FÁZISA: LETARTÓZTATÁSOK, VALLATÁS

Németh László

Február 28-án ugyanúgy eljöttem hazulról, mint máskor. Vonattal jártam be a gyárba, reggel 6 órára. 6-tól 2-ig volt az első műszak. És úgy 10 óra felé a hangosbemondó mondja, hogy Németh László, áruforgalmi osztályvezető, jöjjön a főmérnöki irodába. És hát, úgy ahogy voltam, kék köpenyben dolgoztam. mentem föl, és üdvözöltem a titkárnőt, aki az igazgató és a főmérnöki iroda előtti részen foglalt helyet, és mondja, hogy oda menjek be, ott vannak. És nem a főmérnök volt ott, hanem két idegen, állítólag nem salgótarjániak voltak. a lényeg az, hogy azt mondták, hogy letartóztatnak.

Egyikük előttem megy. másikat utánam – azt mondja, nem tesznek bilincset rám, nem szabad föltűnést csinálni, mintha rendesen mennénk, ott van az autót, oda kell mennem. Hát, nem lehet ez ellen semmit tenni, hát tudomásul vettem, mondtam, hogy a ruhám a munkahelyemen van – azt mondja, nem fontos a ruha. És az autót úgy helyezkedett el, hogy itt volt a nagy kapu, az első kerék a járdán, a hátsó az üzemen belül volt. Még másik két személy tartózkodott az autóban. Mikor odaértünk az autót elé, az egyik kinyitotta az ajtót, a másik belökött. Azt azért láttam, hogy a portáslány a fejéhez kap – később beszéltem vele, mikor hazakerültem, azt mondta, tudta, hogy nagyon rossz helyre visznek. A lényeg az, hogy február 28-án délelőtt történt ez, bevitték a megyei kapitányságra és ott azt mondták, hogy néhány napra lesznek letartóztatva, legföljebb – közbiztonság-őrízetnek vették akkor az internálást – odakerülök három hónapra, és majd néhányszor kihallgatnak. Aznap

semmi se történt, tizenegy napig voltam itt, néhányszor meghallgattak a tűzhelygyári eseményekről, elmondtam, amit tudtam, és ami velem kapcsolatban volt. És a kihallgatásokon engem nem bántottak, az éjszakák voltak kemények, amikor is a karhatalmisták néhányszor bementek a rendőrségre és ott kirángatták a cellákból az embereket – engem is néhányszor: kétszer, és hát bizony azok kemény percek voltak. Földre teperték az embert, rúgták, géppisztollyal verték, amit értek. Általában ittasak voltak.

Mede Lajos és felesége

M. L.-né: Éjjeles voltál, és akkor hazajöttél reggel, akkor lefeküdtél, mert ugye éjszakára kellett menni dolgozni, és délután fél négykor megállt a dzsip a kapunk előtt és jöttek föl a pufajkások, nevet nem tudok, mert salgóiak voltak, nem ismerem. És jöttek és akkor a Lajost keresték, és akkor mondtam, hogy hát miért. Akkor semmit ők nem mondtak, fölköltöttem őt, hogy öltözön föl. Elvitték, én már őt csak a tárgyaláson láttam.

K.: *És akkor hová vitték?*

M. L.: A rendőrségre. Igen, oda vittek le. Nem tudom, hogy mondjam-e részletesen.

K.: *Mondja csak!*

M. L.-né. Ne! – Akkor én kimegyek.

M. L.: Na, nem kell azért kimenni, édesanyám. – Amikor beléptem, mindjárt azzal fogadtak: „Te rohadt fasiszta!” De már kaptam is. Úgyhogy még köszönni se volt időm, amikor belöktek kívülről. Akkor mondták, hogy köszönjél, te fasiszta! A kurva anyád! – Meg mit tudom én, olyan ocsmány szavakat. Meglepetésemre, kaptam egy nagy fülest, úgyhogy a fülem úgy csengett, hogy hát jóformán nem is értettem, nem is hallottam, hogy mit mondanak. Amikor bementem, azt aztán elmondani, az egy borzasztó. Nem az érdekelte őket, hogy én mit csináltam, vagy mit tudok, hanem, hogy tudnak hülyére verni. Nem tudom, hogy azzal többet akartak-e kiszorítani belőlem. De, ha engem agyonütnek, akkor se mondok olyat, ami nem igaz. Hát nem tudom, inkább a nyelvemet hagyom kihúzni, vagy nem tudom, mit csinál, akkor sem. Inkább megdöglök. De olyat nem mondok, ami nem igaz. Ami igaz volt, én azt elmondtam. De nem azt kérdezték, hanem levetkőztettek alsónadrágra, fölfektettek az asztalra, végigverték gumibottal. A másik a talpamat ütötte. Utána föltettek a fogastra, fölakasztottak nadrágszíjjal. Akkor a kádárkolbászt nyomták a számba be. Szóval, borzasztó, amit műveltek. Akkor rúgtak gyomron, ahol csak értek, ott üttek. És úgy dobtak fel utána bennünket a kocsiba, agyonra bilincselve, meg agyonra verve, mert agyonra voltunk verve, és úgy láttam csak én is, hogy széthúztam a szememet, ha valahova akartak menni. Így vittek le a megyei börtönbe. Ott kezdték előlről. De úgy, hogy úgy vezettek, mert egyáltalán nem láttunk, úgy össze voltunk törve. Legalábbis én.

K.: *A rendőrségen kik voltak bent? Rendőrök?*

M. L.: Hát, hogy mondjam, voltak azok között... a harminc százalék pufajkás volt. Pufajkás. Egyre emlékszek –, vagyis kettőre: az egyik nem bántott, ő csak annyit mondott: sportoló, adjatok neki, ez bírja! A másik meg, nem tudom, él-e még, ez volt a verőlegény, ez vert a legjobban. Utána elvitték a megyetanácsra, ott szintén kezdték. Volt itt a zsebemben vagy tizenöt csomag

tűzkő, amit előtte való nap vételeztem, mivel hegesztő vagyok, azzal szoktam meggyújtani a pisztolyt. Ahány darab volt, annyi pofon. Kezdték előlről. De már én azt se tudtam, hogy honnat adnak, ki adja, mért adja. Mert már egyáltalán nem láttam, a szemem tiszta vér volt, bedagadva, úgyhogy nem láttam. Szám, minden, szóval piszkosul elintéztek. Borzasztó még rá gondolni is, mert most már nem bírnám ki. Amit csináltak ártatlanul az emberrel. Mert ártatlanul. Mert, ha bűnös lettem volna, vagy valakinek egy pofont is adtam volna, vagy olyat szóltam volna, hogy lett volna értelme, hogy miért kapod. Borzasztó volt ezt átvészelní, átélní, hogy az embert ártatlanul csak így minden, minden tett nélkül, vagy értelem nélkül így agyonra lehet verní.

M. L.-né: Aztán a férjem jó öt évvel, vagy talán három évvel a szabadulás után – nem tudom már, ezt ő tudja megmondani – panaszkodott a fejére, meg a fülére, hogy borzasztóan zúg. Elment itt a fülészetre, hát itt a doktornő rögtön Pestre utalta – ők nem foglalkoznak vele. Utána fölmentünk a beutalóval Pestre, Pesten megvizsgálta őt egy adjunktus. Bevitte a férjemet a vizsgálóba, megvizsgálta, utána kigyótt egyedül és kérdezte tőlem, hogy hát a férjemnek a fülével mi történt? Mondom én: miért? – Azt mondja, azért, mert dobhártya-elszakadás, az üllőkalapács eltörve, hogy ez olyan ütés... Hol ütötte meg ennyire a fejét, hogy ilyen valami történt a fejével? Hát én biztosan nem ütöttem meg, és rögtön rávágtam azt, hogy ötvenhat. Ötvenhat... Megköszönte, fogta magát, elment – ennyi volt. És bizony, akkor megmütötték őtet, mindent betettek, pótlást, plasztikai dolgokat, meg mindent.

Tóth Faragó József

Dolgozhattam – így mondom, dolgozhattam – '57. február 21-ig. Akkor ideadták a papírt, a munkakönyvet: „létszámfőlöleg, nem tartok igényt a munkájára.” Biztos voltam benne, hogy ez mit jelent. Elhatározott szándék volt, mások is kaptak már, úgyhogy már megtanultuk, hogy hogyan történik majd ez, a terror, hogyan kezdődik a leszámolás. Így kezdődött: elküdték a bányagépgyártól, eljöttem. Akkor elmentem itthonról, legalább addig ne legyek itt, amíg az a nagyon éles bosszú meg nem lanyhul egy kicsit. Elmentem haza, ahol születtem, abban a lakásban voltam a nagyapáméknál egy hétig. Egy hétre rá kerestek engem itthon. Na, most már hazamegyek, mert úgyis megtalálnak. Édesanyám jött értem: fiam, gyere, kerestek, gyere haza, ne menj sehová, menj jelentkezni. Lehet, hogy előnyödre szolgál. Előnyömbre szolgált, mert lehetett volna rosszabb is, amit kaptam. Lehet, hogy tán nem is bírtam volna ki, ha többet kaptam volna. Így nem rúgtak belém 100-at, csak 98-at. Kész. Lehet, hogy az a kettő rúgás lett volna az, ami már sok lett volna. Úgyhogy tehát 28-án hazajöttem, bementem a járási rendőrkapitányságra. Itt vagyok, kerestek. – Jó, tudomásul vették, kicsoda, menjen ki, várjon kint. Vártam kint, készülődés, forgolódás, három-négy ember be, egy ki..., megint három-négy ember be, egy ki; megint három-négy ember be, egy ki, na, mondom, akkor jól van. A mellékhelyiségekbe bementek és akkor aztán behívtak tárgyalni, hogy, hogy volt. De nem tárgyaltak. Szemben volt velem egy főhadnagy, az kérdezett – a többi meg ütött. Nem tudok mást mondani: ütött. Amíg álltam, meg bírtam állni, úgy látszik, hogy elég jó kondícióban voltam, álltam, amíg le nem ütöttek, amíg el nem szédültem. Akármit kérdeztek, és én akármit válaszoltam, mindig csak a gumibot volt a válasz rá. Mindig a gumibot volt. Ez

volt a lényeg szerintem. Mert, ha érdemlegeset kérdeztek volna, akkor a bíróság elé kerültem volna. Vagy nem igaz? Hát igaz. Hát nem kerültem bíróság elé, hiszen nem láttam a bíróságot, akkor mindegy, hogy mit kérdeztek. Ütöttek-vágtak, mint a répát. Mit mondjak..., mit kérdeztek? Semmit. Lényegtelen. A lényeg az volt, hogy megfélemlítsenek. Azt hiszem, egy kicsit sikerült is nekik.

Jecsmenik Andor

December 8-án délután jöttünk haza Budapestről. A két kocsi, az acélgyári kocsi és a bányakocsi egész közel ment egymáshoz, és a pálfalvai kanyarban rengeteg pufajkás, meg orosz körbevett bennünket és engem név szerint a kocsiból kiszállítottak. Búza őrnagy – aki régi iskolatársam volt, de abbahagyta a technikumot három hét után – az árok partjára állított, a kezemet szétéjtette, azt hittem, agyon akar löni. Kisült, hogy fegyvert akar nálam ellenőrizni, és elvette a személyi igazolványomat azzal, hogy neked erre már soha többet nem lesz szükséged. Akkor lekísértek a vasúti sorompótól pár méterre levő hatalmas, vasúti talpfákból rakott, ilyen máglyatűzhöz, és azt mondta nekem a Búzás, hogy maradj itt, amíg nem szólok be Tarjánba, hogy elkaptalak. A tűz körül egy nagybányai pufajkás, aki engem már ismert, elkezdett nekem szövegelni olyasmiről, hogy mi, Nógrád megyében ki akartunk kiáltani valamilyen önálló köztársaságot. No, ezzel kapcsolatban elkezd engem cseszegetni, lejárato szándékkal ugye, hogy valaki mondta neki, hogy a nagybányai bányavárosban, a lépcsőházában a Szabó Ervin felesége, meg az én feleségem veszekedtek, hogy ki lesz a miniszterelnök majd Nógrád megyében. Ezt többször előhozta, a miniszter szót. Hát az otlevő orosz katonáktól hallom, hogy miniszter, miniszter, ahogy beszélnek oroszul. Lényeg, hogy a Búza visszajön egy bizonyos idő után, és mondja nekem, hogy megy be Tarjánba a teherautó, föl fogsz szállni és leülsz a platóra. Hát ugye, én tudtam, hogy miről van szó, én nem okoskodtam vele, engedelmeskedtem a Búza úrnak, és amikor a kocsi beállt a tűz mellé, a hátsó ajtót lehajtották, fölsegítettek az orosz katonák. Ahogy ott folyton mondogatták, gondolom, hogy miniszternek néztek engemet az ürgék. De a lényeg az volt, hogy mikor le akartam ülni a plató közepére, az orosz katonák fölemeltek és leültettek a kocsi közepén levő lócára. És végül Búza őrnagy úr csodálkozva látta, hogy én ott ülök az oroszok között, velem beszélgetnek. Lényeg, hogy bementünk a rendőrségre. Bevittek az udvarba, fölvittek az emeletre, és a harmadik emeleten bevittek egy irodahelyiségbe, négy nyomozó fogadott, elszedtek tőlem mindent. Bizonyos idő után ugye, bejön a Ladvánszky, és káromkodva ráordít két személyre, hogy azonnal takarodjanak ki innen, nem volt már mára elég?!

Akkor a két nyomozó kiballagott az irodából, másik kettő visszaadott nekem mindent és elkezdtünk beszélgetni olyan általános dolgokról. Nem kihallgattak, hanem beszélgettünk. Újra visszajön a Ladvánszky és kivisz engem a folyosóra. A harmadik emeleten volt ez. És egy orosz tiszt elé visz engem. Senki nem volt a folyosón, csak mi hárman. Azt kérdezi tőlem a Ladvánszky keresztül az orosz tiszt, hogy „Jecsmenik, mondja meg őszintén, hogy mi készül Szorospatakon, a Mátrában, mert maga harcokszervező volt, jól tudja, hogy fel se kell menni innen, lentről, szétlőjük Szorospatákat.” Mondom az orosz tisztnek a Ladvánszky keresztül, hogy engem november 13-án elfogtak oroszok partizánkodásért, az is mese volt, ez szintén mese, amit maguk most

mesélnék, ott semmi nem készül. Akkor még visszavittek az irodába, kihallgattak ilyen formailag, inkább beszélgetés volt, de nem emlékszek jegyzőkönyvi részletre. Ellenben, amire visszaemlékszem, hogy leteltek a földszintre, egyik őrszobára és azt mondta nekem enyhe gúnyjal az egyik nyomozó, hogy na, Jecsmenik, a maga sorsa a Szabó Gábor alezredestől függ. Szabó Gábor az őrszobának nevezhető helyiségben sétál le-föl, a bent levő ágyakon néhány pufajkás, olyan bundasapkájú, lesett ránk, hogy most mit csinál a Szabó. A Szabó a sétánál egyszer csak megfordult és azt mondja: „na, Jecsmenik, maga ugye már ki van fáradva?” Mondom: természetesen. Nézze, azt mondja, lemegy a pincébe, egy kicsikét kipihenni, aztán majd meglássuk, hogy mi lesz.

Hát, ugye, tudtam, hogy ez most már azt jelenti, hogy Szabó engem nem mer elengedni, nem engedhet el. Lemegeyek a pincébe és ott is maradtam utána. A kihallgatáson aztán rádöbbenem arra, hogy itten valami, valami megzavarási kísérlet van. Például a nyomozó összevissza ugrál a dátumokban, a napokban és az időpontokban. Például fölteszi nekem a kérdést, hogy Andor, mondja el nekem, hogy mit csinált, mit tudom én, október 29-én, délután. Mondom a dolgot, leállít, megint egy másik nap, megint egy másik dátum. És végül rájövök arra, hogy ezek összegépelik eseménysorozatba a dolgot, és hát úgy is történt. Mikor lezárult ez a bizonyos kihallgatási rész, jönnek hátulról, hogy az egész szemcszedett hazugság, stb. Közbe ugye, beláttam, hogy itt valami figurával be akarnak húzni a csöbe. Azt mondtam a nyomozónak, hogy nézze, én nem döntöttem el előre, hogy én most ezt csinálom, vagy ezt fogom arra mondani, mert fogadok, hogy megbukok. Lényegében én azt mondom, amihez az emlékem tapad és ez a valóság. Később, 12-én, 13-án egy nyomozó kihallgatott engem. Így beszélgettünk a dolgokról, jegyzőkönyv formában, rövid kérdés, rövid válaszok formájában, mikor nyílik az ajtó, belép egy vadidegen, általam nem ismert személy, látom, hogy katonai vezérőrnagy ruha van rajta, ősz hajú, monoklis. Odajön hozzám, nyilvánvaló beugrató szándékkal lekezel velem az illető. A kezibe valami piros betűs nyomtatvány volt. A Ladvánszky is vele volt, meg egynéhány személy még. És azt mondja nekem, hogy maga egy provokatív személy, Jecsmenik, azt mondja. Hajlandó-e a Nógrádi rádióba egy ilyen 10 perces beszédet elmondani a tömeg megnyugtatóására? Mondtam, hogy hajlandó vagyok beszélni, ha én fogom megfogalmazni a szöveget, és egy ember mellettem áll, mikor én a mikrofonba beszélek, és az utcára látok, látom a tömeget, az embereimet, ott van egy másolati példány, és visszabólogatnak, hogy minden oké.

Hát ugye, erre fel a Házi bepörgött és azt mondja nekem, már ugye, emeltem hangon, más hangon, hogy az a maga nagy szerencséje Jecsmenik, hogy fizikai képtelenség magára fogni 8-a szervezését, mert maga már hajnalban Pest fele ment, mikor a Gáll Lajost, meg a Vicziánt elfogták Kisterenyén. Hát én föllélegeztem, és egy kicsikét ugye, vidámabb hangon mondtam, hogy köszönöm a sorsnak, hogy ilyen magas rangú személyt küldött le mentőtánúnak, akaratlanul. Hát ugye, olyan pofát vágott a vezérőrnagy, hogy mit, mit beszél maga? Mentőtánút? Mondom neki, olvassa el a jegyzőkönyvet. Itt nyöszöget engem egy nyomozótiszt, hogy én tudtam, hogy 8-án mi lesz, mert én ezt meg ezért mondtam. A nyomozótiszt kitepte a gépből a papírt, káromkodva, a Házi bepörgött, azt mondta, az anyádnak azt a fasiszta kurva szentségit, mától másképpen fogunk beszélni. És megfenyegetett, hogy fogsz te vallani, te mocskos személtáda stb., stb. Hát én beszitáltam az ijedtségtől, ki voltam borulva

idegileg, álmatlanság, miegymás. Tovább mondja, hogy bezárom az ujjad percét ide, az ajtónyílásba. Hát én úgy reszkettem, mint egy idegbeteg, beszéltam, és még arra se volt nekem lehetőségem, mivel a szám kiszáradt, hogy megkérjem, adjanak egy pohár vizet. Fogtam önkényesen a kancsót, és aztán a pohárba próbáltam önteni, valami bele is ment, magamra locsoltam a felét, ittam belőle valamit, hogy a szám nedves legyen, mondtam neki:

– Vezérőrnagy bajtárs! Láthassa, hogy nem vagánykodok, be vagyok itten trottyintva, szép fehér vagyok, izzadok is, remegek. Nyugodtan üssenek, verjenek, de amit vallani fogok, nyugodtan meggyőződhetnek, hogy benne van az én vallomásomban, én meg meggyőződök arról, hogy sztalinista, rákosista szadista alakok. Üssenek, verjenek! – Elkezd még ott valamit kiabálni a Házi vezérőrnagy, engem elvezettetnek. Levittek a pincébe, bemegegyek a zárkába, és megdöbbenve néznek rám lent, hogy én hogy nézek ki.

– Mi van Andor? Gyerekek, mondom, mi lesz itt hajnaltól, el fog a pokol szabadulni. – Hát aztán mennyi idő telt el, ezt már nem tudom. Lépéseket hallunk. Lábdübörgést. És utána halálos csend, amíg mi ott vagyunk a lejártnál, a WC mellett közvetlen. Hallok egy hangot, kérdezi, hogy hogy hívnak. Megismerem, a Házinak a hangja a kérdező hangja. Egy vadidegen hang megszólal, hogy Hadadi Rudolf. Aztán megszólal a Házinak a hangja, hogy mi vagy? Megszólal valaki, hogy bányász. Aszongya a Házi, hogy bassz le neki egy bányászosat. És mi hallottuk az ütlegek hangját. Némán túrta az ütlegelest. Azután hallottam, hogy valakit elvonszolnak. Nyilván őt vonszolták el. Utána kérdezi magázódva a Házi, hogy hogy hívják? Mondja, hogy Hargitay, Hargitay Lajos. Erre Házi valószínű, nem mondott semmit se, csak intett az ütés megkezdésére, mert az ütlegelest hallottuk, már úgy közbe, mintha verték volna befelé, úgy azon a hosszú cellafolyosón befelé. Hallottuk, hogy később elmennek a pincéből. Ugye, a vizeleti inger elfogott mindannyiunkat és szóltunk – egyik rendőrtiszt volt, aki be volt közénk zárva –, hogy engedjen ki, mert behugyozunk a félelemtől. A rendőr kiengedett a WC-re, azt mondta, mehet, hát egy pár méterre voltunk, kimentünk, négyen voltunk a zárkában, vagy hárman, már nem tudom pontosan, lényeg, hogy megint hallottuk a lépések zaját. A rendőr behúzta a WC ajtaját, amin volt egy ilyen – circlinek nevezik – kis lyuk. És az egyik rendőr, aki velem együtt volt bezárva, engem odaállít, mikor a lépések ugye kezdenek elhalkulni, odaránt engem az ajtóhoz. Akkor láttam utoljára a Hargitay Lajost. Ment kifelé a vasajtón, és a bal fülénél fogta a tarkóját, véres zsebkeendővel.

K.: *Magát verték?*

F.: Nem. Ott nem vertek. Ellenben megverték Vácon. Megverték '57. október 23-án Vácon nagyon. Levetkőztettek gatyára, ingre, lefektettek hasra, és összekötötték a bokámat egy katonai derékszíjjal, úgy megverték, hogy nem ismert rám az orvos, mikor másnap jött a fogdába ellenőrizni. Kérdezte, mi baj van? Kicsoda maga? Mondom, hogy Jecsmenik vagyok. Egy belevaló, rendes srác volt, otthagya az egész börtönt. Azt mondta, Auschwitzba' nem bántak így a fasiszták a zsidókkal, meg a deportáltakkal. Úgy tudtam kimenni a zárkából, mikor abbahagyták a verést, mondtam, hogy hason feküdtem, megcmenték a derékszíjjal a lábamat, és úgy megverték gumibottal, mintha ezer tű lenne a talpamban. A talpam meg meggömbölyödött. Mikor nógattak kifelé, én leestem és négykézláb mentem kifelé. A zárkaajtón úgy bebaszták utána a rongyait, még vissza kellett mászni érte négykézláb. Borzalmasan meg-

verték. Úgy gyógyítottam föl a fejemet, hogy a zárkában levő egyetlen vödör vízre – ott a pincében hideg volt – ráraktam a kezemet és utána a fejemre, meg az arcomra, úgy borogattam. Borzasztóan meg voltam verve. Akkor elvittek engemet.

F. L.

...Akkor az apósom azt mondta, hogy fiam, mondjal föl, nem mehetsz a puce-rájba dolgozni, azt a munkát te ott ügyse bírod.

K.: *Miért helyezték át?*

Óriási bűnöm volt, egy napig a munkástanács elnöke voltam. És ez olyan nagy bűn volt, hogy ezt nem lehetett elnézni nekem.

Aztán mentem haza, már akkor az úton mondták, hogy jaj, ne menjen haza, Laci, mert ott várják a rendőrök. Hát miért ne menjek haza, nincs nekem semmi bűnöm, hogy ne mernék hazamenni. Hazamentem, a rendőrök akkor rögtön jelentkeztek bent a kapitányságon. Bementünk úgy egy óra tájban. Engem rögtön ottfogtak. A feleségemet kiküldték, úgyhogy már ebédelni sem volt alkalmam. Ki akartunk jönni ebédet venni, akkor engem nem engedtek ki, később meg a feleségemet nem engedték be.

A főhadnagy, aki a feleségemnek ismerőse volt, hivatalból az nyugtatgatta a feleségemet, hogy Évike ne törődjön semmivel, mert nem lesz semmi baja a férjnek. Kihallgatjuk, aztán jöhet vissza. Hát, ez a semmi baj, ez hat és fél hónapig tartott.

A rendőrségen odaállítottak a falhoz, a tűzhelygyáriakból akkor már ott voltak vagy hatan-heten. És hát ugye, sorban vitték be őket kihallgatni az irodába. Utána, mikor kihallgatták, akkor vitték le a fogdába. Én legutoljára maradtam. Közben úgy nyolc óra, fél kilenc tájban, vagy talán több is volt, nem tudom pontosan, de jó késő este volt, hallottam a telefonálást, aztán a futkosást a folyosón. Hallottam, hogy bentről telefonálnak a bányának, sofőrt adjanak. Nem ad sofőrt. Akkor az összes pufajkás, aki ott volt a rendőrségen, géppisztollyal a folyosón mentek le az udvarra, hát hallottam, hogy megy el az autó velük. Azt történt, ahogy később megtudtam Kistarcsán, hogy az egyik bányai sofőrt levették a kocsiról. Vagy le akarták venni. A tári sorompónál. Na, most nem volt, aki elvigye a kocsit. A bányától kértek sofőrt, mert az bányai kocsit volt. Az illető nem adott, a bányai garázsmester nem adott sofőrt, nem tudott sofőrt adni. És akkor vitték ki a pufajkásokat. Hogy, mint vitték el a kocsit, nem tudom, csak ez a fiú mondta el később, hogy hát én voltam az, akit akkor levettek a kocsiról. Őt is internálták később, így kerültünk össze Kistarcsán. Na, most ezzel úsztam meg, hogy akkor nem verték ki a fogam, amit aztán később pótoltak.

A többieket nagyon megverték. Csupa vér volt a fal.

Később, amikor visszajött a kocsit, úgy tíz óra tájban, akkor nem bántottak, levittek a megyei kapitányságra, bezsúfoltak egy kis szobába, egy kis magánzárkába nyolcunkat-kilencünket. Akkor hozták be később ezt a Ponyi Andrist, aki annyira össze volt verve, hogy mozdulni nem tudott. Ott a magánzárkában volt egy príccs, amelyiken egy tüdőbeteg kisterenyei tanácselnök, vagy tanácsitkár – az volt azelőtt –, az feküdt. Az átadta a helyét a Ponyi Andrisnak, ott ápolgatták őt, akik közvetlen mellette voltak. Leülni sem lehetett, állva szorongtunk ott a príccs körül.

December 8-án Pestről megérkezve, hazamentem. Szegény anyámék örjögve vetették magukat elé, azt hitték, hogy én is ott pusztultam el a téren, a halottak között, hogy nem érkeztem haza. Megvacsorázok, lefekszem, ők is nagyon kétségbe voltak esve, ők is nagyon féltettek engem. Úgy tizenegy óra tájban motorzúgás. Egy szovjet páncélkocsi, az a lánckerekes jött. Négy szovjet katona ült benne, két polgári ruhás, meg vagy hat pufajkás. Körülfogták a házunkat és értem jöttek, és elvittek. Bemegyünk a rendőrségre és a Szabó őrnagy fogad bennünket, akivel még az előző nap tárgyaltam. Na, azt mondja, ugye látják, ezt akarták, most megkapták a sorsukat. Mondom: most miért így beszél velem maga, amikor mindent azt tettünk, amit ketten egymással megbeszéltünk. Semmivel sem tettünk többet. Erre meghökkent. Egy szót nem szólt. Elengedett, akkor levittek. Akkor történt este tíz órakor, tizenegy órakor a letartóztatásom.

Ezután az történt, hogy a harmadik héten kezdtek velem foglalkozni, előbb fegyvereket kértek tőlem, mert elhangzott egy gyűlésen, a szociáldemokraták mondták, hogy erős fegyver van a mi kezünkben. Hát a sztrájkjog, meg a munkásszolidaritás, a munkásösszetartásnak az ereje...

De ők fizikailag értették, hogy hol vannak az eldugott fegyverek, meg ilyesmi. Minősíthetetlenül viselkedtek.

K.: *Megverték-e magukat?*

Én a többiekéről nem tudok, külön zárkában voltam. Engem nagyon megverték. Összevissza rugdostak. Kizártak egy pincébe egy szál nadrágban és a fagyba – akkor kint kemény fagy volt –, ott voltam közel négy óra hosszat. Úgy remegtem. Nem engedtek leülni, nem engedték, hogy melegítsem magam, hanem hátra kellett tennem a kezem és a falnak fordulva állni. Azért vertek meg, mert a mellettem levő zárkában volt Pálinkás őrnagy, a rétsági páncélosezred parancsnoka és észrevették, hogy mi ketten beszélgetünk egymással. Fölmentem kihallgatásra, fölkertek, hogy ismerjem be, hogy én angol kém vagyok, tartottam az angolokkal a kapcsolatot. Mondtam, hogy nevetség, hülyeség, én mindenről el tudok számolni. Kérdezik, hogy miért van úgy összetörve a fejem. Mondtam, hogy összeverték a pribékek odalent. Vettem észre, hogy ennek foganatja lett, hogy nem vette jó néven a nyomozó, hogy megtörténtek a lenti túlkapások. Akkor vagy százszor leiratták a ténykedésemet, hogy mit csináltam, mikor, mettől meddig. Majd január végén már a vallatásból lehetett észrevenni, hogy velem szemben cnyhülnek a célzatosságok, a tanúkihallgatásnál. Már a kérdések is olyanok voltak, hogy vettem észre, hogy az én esetemben javulás történt és január végén lechívatott a főosztályvezető, Adorján Gyula. Leültetett az asztalhoz és azt mondta, hogy a szabadulásomat köszönhetem annak, hogy nagyon jó dolgozó voltam egész gyermekkorom óta az acélgyárban. A veterán kommunistáknak egy kis csoportja fölment velem beszélni és a Saljupin elvtárral úgy döntöttek, hogy én nem tartozom azok közé, akik felelősek voltak az ottani eseményeknek a megtörténtéért. És végezzem becsületesen a munkámat. Annak dacára, hogy tudják, hogy én melyik oldalon állok, és ez becsületes az én részemről, mert legalább tudják, hogy rám nem lehet számítani, de, ha még egy legkisebb dologért bekerülök oda, akkor ezt is hozzácsapják és annak keserű vége lesz. Mondta, hogy most remélem, maga először templomba megy. Mondtam, hogy odamegyek.

K.: *Tulajdonképpen hogy történt ez akkoriban? Hogy' döntötték el valakiről, hogy bűnös, a másiktól meg, hogy nem bűnös?*

Ez az ottani ügyészségnek és pártbizottságnak a véleményezése és ügyészségi indítványok szövegezésén múlt, meg, hogy ki volt szimpatikus és ki nem. Kire, mit tudtak ráilleszteni.

Magos Béla

December nyolcadika engem nagyon megrendített. Eltökéltem, hogy ezt az országot elhagyom. El is mentem – ez már később, nyolcadika után egy hónappal előre – a határig, egy hómezőn, nagyon nagy hómező volt Magyaróvárnál. És akkor eszembe jutott, hogy én meneküljek ebből a hazából?

De miért?

Visszafordultam, keservesen sírtam. Visszajöttem. Az, hogy visszajöttem a a határtól, megnyugtató, mert könnyebb lett a lelkem, hogy annyi adósságom sincs, hogy elmentem.

Salgótarjánba vissza nyilván nem mentem, nem is mehettem, mert valakik a szolgálati lakásomnak az ablakát belőtték fegyverrel és a gyermekre hullott az üvegcserep, azért a feleségem felköltözött Budapestre, az öcsémhez, aki liftszercelómester volt és korábban a pártórség tagja. Mint katona. Hát ő ment le a holmimért, ezért nem is volt különösebb problémája. De mégis élnem kellett és mivel a lakáson kerestek, ahol a feleségem volt, oda nem mehettem. A volt hadbíró barátaimnak a lakásán bujkáltam. Ótölük kaptam, mikor mit, ennivalót. A hadbíró köpenyével takaróztam és így bujkáltam. Aztán egy-két ügyvéd barátom is megengedte, hogy bujkálhassak nála.

Nagyon rossz volt az érzetem, láttam, hogy minden ellenkezőre, minden ígéretnek csak a fonákja áll, és az is veszélyesen áll. Tudtam akkor a két barátomnak is az Ipoly mentén az esetét, amiről ne is beszéljek... Hadadi Rudolfról és Hargitay Lajosról. Hát, kérem szépen, látszólag nyugalommal, de remegő gyomorral azt se tudtam, hogy hova menjek és mit csináljak, hogy másnak ne ártsak. Így telt el az idő, elég nehezen telt el. Néha elmentem egy templomba is, hogy az én istenem azért csak megsegít. Nem tettem lelkiismeretlent, de még rosszat se. Így jött el aztán a március elseje.

Egy barátom azt mondta, hogy valami kis járandóságom van, az acélgyár kirendeltségére, a Padmaniczki utca és a Nagymező utca sarkára beadja. Én be is mentem érte. Igen ám, de odament egy pufajkás, meg egy-két államvédelmis nyomozó és géppisztolyt fogtak rám, hogy add meg magad, ennek az utcának a sarkán. Mondtam, hogy addig nem teszem fel a kezem, amíg a gyermekemért el nem megyek, a gyermek egy óvodába van betéve. Na hát mondták, hogy hol. Elmentünk. A gyermeket a feleségem elvitte.

Erre bent voltam az autóban. Lementünk Salgótarjánba. A két államvédelmis mondta nekem, hogy órájuk ne haragudjak. Mondtam, nem haragszom én rátok. Az autóval megérkeztünk Salgótarjánba, a városi főkapitányságnak a pincéjébe. Egy külön szobácskában egyedül voltam. És akkor hallom, hogy jelenti a karhatalmista, hogy „százados úr alássan jelentem, meghoztuk”. Na, bejöttek az urak és az inkvizíció módszere szerint történt az estém. Nem mesélek róla, erről nem beszélek.

Másnap reggel a főkapitányságra mentem, ahol szintén egy pincébe kerültem. Hát az borzasztó volt. Nem az, hogy a pince, hát az természetes, hogy ilyen is van a rendőrségnél, főkapitányságnál pláne, hanem az, hogy hallani

azokat a nyögéseket, amikor a zárka kinyílik és utána pufogások, nyögések... Hát, ordítást nem, csak utána az elhalása a hörgő hangnak. És nyílnak a zárlak. Az enyém is nyílt. És akkor ezek az urak, akik háromszáz forintos napidíjasok voltak – bár a napidíj harminc év óta csak harminc maradt a polgárok számára – nyüzsögtek, jöttek-mentek. És volt egy új szerszámuk is, egy ekkora úgynevezett kádárkolbász. Hát én is fölkerültem egy emelettel, vagy pincesorral fejebb. És ott egy főtörzsőrmester, akit annak idején még kézbesítésre sem tudott a kapitányság fölhasználni, olyan buta volt, elibem áll – és persze, ott mások is voltak – és azt mondja nekem: „mondd, hogy tudtál így lesülyedni”. Hát, ugye, mit mondjak. Ha bármit mondok, akkor a többiek osztanak ki. Nem mondtam semmit. Ő nem volt rest. Nagy baj nem történt, mert a fürdőkád egész jól tele volt vízzel és nem lett egész vörös, csak eléggé rózsaszín. Egy forradalomért? Hát nem megéri? Pláne, ha az ember csak jót tett. Hát kérem, ezen is túl lévén, akkor kezdődtek a kihallgatások. A nyomozótisztek egy része ismert engem. Az egyik azzal kezdte, mikor a pincébe lejött, hogy de szépen tudott beszélni, amikor az ügyészi gyűlés volt – tudniillik, akkor azt hangoztattam a megyei vezetők előtt, hogy nem kell büntetlenül hagyni a bűncselekményt, de meg se kell torolni, hanem olyan középúton, ahogy az méltányos.

Aztán jöttek mások, más megjegyzéssel. Jött az államügyész, Rozgonyi úr, hogyha maga mellénk áll, mi lett volna magából. Miért nem tette? De ez a pincében volt. Mondom, hogy ügyész úr, maguk annyira törvénytelen emberek, hogy én ezt nem tudtam megtenni. Ha el nem kapom az ujjamat, ma már négy ujjammal kevesebb van, úgy vágta be a vasajtót, de elkaptam az ujjamat. Ezt én arra veszem, hogy ő sajnálta, hogy nem azt az utat követtem, amit ők látnak. Viszont azt mondtam, hogy nem tudom követni, törvénytelen becstelen is sok esetben. Hát aztán megkezdődtek a kihallgatások, persze, csak éjszaka. Ezek között volt olyan ember, aki az aktatartót így tartotta nekem, hogy lássam azt, hogy BHÖ I/2. Ami csak öt-tíz év.

A másik azért hívott föl éjszaka, hogy cigarettát adjon. Tudta, hogy nagyon nagy dohányos vagyok. Tehát ilyenek voltak a nyomozótisztek velem szemben. Nem mondhatok rájuk rosszat. De, akinek pont jót tettem, egy volt államvédelmis főhadnagynak, hogy bevettem a gyárba, az meg fölrugott a székkal, a piszok. S akkor mondta nekem, hogy még ez semmi de, hogy mit fog maga kapni az ügyésztől. Mondom, nézze, mit kaphatok egy ügyésztől. Hát aztán megtudtam, mit kaphatok, már jogilag. Hát így folytak a kihallgatások.

Aztán egyszer ülök a széken. Nem voltam megköltve. És egy ilyen kis pacák – ilyen pártemberek álltak ott, kék ing, meg piros zsebkendő – azt mondja nekem, hogy „hogy feltünk mink magiktul”. Mondom, uram, én magát sose láttam. Hát akkor mincké felt tőlem. Erre úgy vágott szemem, hogy megint olyan lett a szemem, mint, amikor kórházba kerültem. Aztán folytak a kihallgatások és kérem szépen már mindenkit elszállítottak a házból, a pincéből, engem nem. És akkor egyszer azt mondtam az ügyésznek, hogy ügyész úr, eltelt a kétszer harminc nap is, az aktám is bizonyára az ügyész úr által lezárult. Nézett rám. De egy szót sem szólt. Tudtam, hogy hohó, ezek hosszabbítottak. Mert harminc nap után tovább kell mennem. Tovább nem kérdeztem semmit. Hogy meddig voltam ott, nem tudom. De nem volt jó ott lenni, mert egy priccs volt és hárman voltunk rá és egy deszka le is volt szakadva. Nekem hely csak a földön jutott.

Salgótarjáni krónika

(1956 október — 1956 december)

BEVEZETŐ

A dolgok: a folyamatok és az események megértéséhez több tényezőt kell figyelembe vennünk. Dolgozatom arra vállalkozott, hogy több forrásból merítve, megkísérelje az időszak rekonstrukcióját, és összefoglalóan közrebocsátsa az eddig ismert tényeket. Céлом nem volt egyéb, mint az, hogy a tévhitök és hittek sűrű hálójával beszótt eseményeket időrendben újra áttekintsem. A kronológia legyen segítségünkre a harminchárom évvel ezelőtt történtek, jobb megértésére, újragondolására, az összefüggések lehető legtöbb oldalú megismerésére. Legyen ösztönzője a további munkálatoknak, a kutatások folytatásának.

Salgótarján, 1956-ban még csak hat éve volt megyeszékhely. Az új közigazgatási szerepkörrel, állítható: a központi intézkedés pozitív jelenségek, folyamatok elindulását eredményezte. A régi városi keretek, a kapitalizmustól örökölt, ténylegesen meglévő és ható erővonalak szétfeszítése járt ez esemény nyomában: a településszerkezet, a lakásviszonyok korszerűsítési igénye, az infrastruktúralis, a kulturális feladatok távlatos megfogalmazása cél, egyben konkrét lehetőség is volt az itt élőknek.

Míndez a változás, a gyakorlatban egyre nyomasztóbb: hol jobban, hol kevésbé szigorúan érvényesülő társadalmi fejlődés erőterében ment végbe. A meglévő viszonyok, körülmények az addigi salgótarjáni helyi, városi funkciók ellátásához is szűkösek voltak. Így óriási terhet is jelentett az új, a megyeközponti szerepkör ellátása. Mert tény: a feladat felvállalásánál nem a többirányú gazdasági, társadalmi, kulturális – feltételek jelenléte volt a döntő, hanem a felülről vezényelt politika szempontjai érvényesültek. Ebben a felfogásban Salgótarján korábbi – a maga korában figyelemre méltó, ma úgy tűnik pontosítandó – munkásmozgalmi, politikai tradíciói mesterségesen megemlődtek. Az 1945 utáni beszédek, beszámolók hangsúlyai, hangoztatásai jó példái mindennek. A tradíció előtérbenyomulása azzal járt, hogy a város, a megye irányításában a *kettős leszűkítés* elve érvényesült. Ami azt jelentette, hogy az egyébként az idő síkján is lassan terjeszkedő és formájában korlátozott politikai magatartás, a politikai kultúra azonos töltetű gyakorlata – a korábbiakban az illegalitás körülményei között működött kommunista-sejtek nézetrendszere – kapott nyilvánosságot. Elvileg ez, a többségi érdekek teljesülésére, a történelmi igazságtételre épült, egy idő után azonban egy meghatározott csoport érdeke váltotta fel a közösségi érdeket. A munkásmozgalmi hagyományok közül nemcsak a nemzeti, hanem más szociális felfogás is kiszorult. A hatalmi szférát hosszú ideig – 1945–1956 között mindenképpen – ez a csoportérdek uralta. A folyamatban egyre nyilvánvalóbban erősödött fel a korábbi társadalmi struktúrában elszenvedett sérelem csoportszintű képviselése, az egykori szenvedések kárpótlásának fókuszba kerülése. Az orvoslás tár-

sadalmi méretű szükségessége helyébe szubjektív – személyeket, csoportot érintő – torzult érdekek tolultak.

A két világháború között kialakult fejletlen városi társadalmi szerkezetben a különböző csoportok identitása sem volt kellő minőségű. Ez azt eredményezte, hogy az előzőekben vázolt folyamat indulásakor az új hatalmi pozíciókba kerülők viszonylag könnyen döntöttek a saját előnyükre és más csoportok hátrányára. Ebben az esetben különösen a városi kohéziót meghatározó, a társadalmi hierarchiában középen álló réteg, az értelmiség szenvedett különösen érzékeny vérvesztéséget. A hatalmi szituáció miatt a háttérbe szorítottság társadalmilag elviselhető türése, látenssé vált: nem szűnt meg. Jelenlétére az időről időre előtérbe kerülő, értelmiség vándorlásához kötődő intézkedések utaltak.

A városi élethez nélkülözhetetlen emberi kapcsolatok is átfogalmazódtak a 40-es évek közepétől. Az új viszonyrendszer meghatározó eleme, egyúttal az érvényesülés – az egészséges ambíció és a konjunkturális karrier összemosódó – útja hangsúlyosan a hatalmi szempontok szerint jelöltetett ki.

Ez a határendszer az egyéni és a közösségi közötti mesterségesen eltakart konfliktusok tömegét termelte ki, termelte újjá.

Az 1956 előtti városfejlődésben az itt felvillantott, ugyanakkor lényeginek tartott összefüggéseket olyannak minősítem, amelyek meghatározták Salgótarján társadalmi viszonyait, szabályozták közéletét, befolyásolták az itt élők tetteit.

Meggyőződésem, hogy mindezek következtében, az 1956-os események megértéséhez ezek az összefüggések elengedhetetlenül hozzátartoztak.

PROLÓGUS

1956. augusztus 12-én Kádár János Salgótarjánban nagy tömeg előtt beszédet mondott, amelyben az MDP júliusi határozatát kedvező fordulatot hozó eseményként értékelte.

Főbb politikai megállapításai:

- győzött az élő marxizmus, a dogmatizmussal szemben;
- helyreállt a demokratizmus, a törvényesség;
- a nép és párt egységes cselekvése fontos követelmény;
- fontos szerep vár a HNF-re;
- fő feladat a szektásság elleni küzdelem, az értelmiség, a pártonkívüliekkel szembeni bizalmatlanság elleni fellépés;
- új típusú magatartás a párt részéről a termelés irányításában, a termelőszövetkezetek életében.

KRONOLÓGIA A LEGFONTOSABB ESEMÉNYEKRŐL

1. Októberben a folyamatok lassúak, az erjedés is lassú.

1956. október 23.

A rádió híradásaiból megérkezett Salgótarjánba is a budapesti tüntetés híre. Az első lakossági reagálás a csodálkozás; hogy ilyesmi megtörténhetett. Az elégedetlenség, a társadalmi kritika nem jelentkezett sem korábban, sem akkor nyilvánosan.

október 24.

A korábbi hírforrás elapadt. A munkások többsége szokás szerint dolgozni indult. A hivatalos szervek összeszedték a lőfegyvereket: a vadász- és a kispuskákat. Fő törekvésük az volt, hogy a zavart okozó eseményeket megállítsák a megye határánál. Ennek érdekében: Borsos Pál alezredes, hadkiegészítő parancsnok, Rácz Károly ÁVH-s őrnagy, arra vállalkozott, hogy ellenőrizteti a Salgótarjánba érkező munkásvonatokat, buszokat. Balassagyarmatra ment 50 fős fegyveres bányászalakulat a rend biztosítására.

október 25.

A hivatalos politikai szervek, a felkelést ellenforradalomnak minősítették. Folyt az egész megyében a Budapestről ideérkező csoportok lokalizálása.

október 26.

A Szabad Nógrád című újság (Fk. Hajdú József megyei első titkár) közölte Kádár János és Nagy Imre október 25-i rádióbeszédeit, amelyeknek fontos minősítése: a felkelés fegyveres küzdelemmé vált. Megalakult a *Nógrád Megyei Ideiglenes (máskor Forradalmi) Nemzeti Tanács*. Zetetői, tagsága később vált véglegessé. Felhívásából a legfontosabb pont: a belső, saját őrség megszervezése volt. Elsősorban fiatalokból kívánta ezt létrehozni.

október 27.

A felkelés egyik legfontosabb központja az acélárugyár. Az itt dolgozó munkások – fő szervezőjük *Farsang János* kezdeményezésére – közül többen végigjárták a város utcáit: tüntetésre hívtak fel. Ledöntötték a szovjet emlékművet.

október 28.

Hajdú József, az MDP megyei első titkára, Rácz Károly ÁVH-s őrnagy családostul, és velük többen Szlovákiába menekültek.

Jakab Sándor fegyvereket, az *Új Szó* című magyar nyelvű újságot, rölapokat hozott magával Csehszlovákiából.

október 29.

Somoskőújfalun, a szlovákiai kapcsolat nehezítésére, az esetleges fegyverszállítás megakadályozására felszedték a határon átvezető hidat. Megalakult az *acélárugyár* nagyüzemi *Ideiglenes Munkástanácsa*. Elnöke: *dr. Magos Béla*, titkára: *Treznayk Ferenc*, akit – az MDP által nyomtatott röpcédula szerint korábban a nyilaspárt egyik szervezője volt – így akartak lejáratni. A gyárban különleges fegyveres alakulatot szerveztek: *Hadady Rudolf* vezetésével. 1923-ban Kolozsvárott született. Róla azt terjesztették, hogy Hitler „Vaskezeszettel” tüntette ki. A gyári fegyveres őrség parancsnoka: *Hárs László*, – korábban őrnagy – lett. Nagy Imre vasárnapi (október 28-i) beszédét bizakodással fogadták. *Vadkerty Loránd*, a Nógrád Megyei Ideiglenes Forradalmi Tanács titkára nyilatkozott az MTI-nek: „Nagy Imre beszédéből kitűnik, hogy az új nemzeti kormány máris reagált a salgótarjáni üzemekből felterjesztett követelések legfontosabb kérdéseire, s elhatározta azok megvalósítását. Az elhangzott beszéd biztosíték arra, hogy az új nemzeti kormány a jogos követeléseket teljesíteni fogja, és megoldja az égető kérdéseket. A Forradalmi Nemzeti Tanács bizalmat szavaz a kormánynak és a munkástanácsok bevonásával mindent megtesz azért, hogy megteremtse a nép követeléseinek megvalósításának első feltételét, a rendet és a nyugalmat.”

október 30.

A korábban megalakult Nógrád Megyei Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács elnökséget választott. Tagjai: *dr. Garamvölgyi Antal* (a kisgazdapárt megyei vezetőségi tagja volt), *Kovács János* (a parasztpártot), *Laukó György* (az MDP-t), *Kecskés Károly* (az SZDP-t) képviselte. Továbbá *Mlinarik István* tanár, *Sartóris Kálmán* mérnök, *Bajtai Jenő*, a megyei tanács osztályvezetője, *Esztergomi Antal*, *Lénárt Andor* tanár, *Édes György* középiskolai tanuló, *Szabó István* rendőrtiszt. Működési központja a megyei tanács épületében rendezkedett be. A választási gyűlésen megjelent kommunisták közül *Jakab Sándort*, *Novák Józsefet*, *Fekete Ottót*, *Szoó Bélát*, akik az MDP különböző szintű megyei vezetői voltak, a gyűlésen résztvevők a terem elhagyására kényszerítették. A volt ÁVH-tagok tevékenységének felülvizsgálatára bizottság alakult: *dr. Sarkadi Nagy István*, *dr. Wágner Jenő*, *Kecskés Károly*, *Szabó Gábor* rendőr alezredes részvételével.

október 31.

A megyei pártbizottság aláírásával a bányászokhoz, munkásokhoz a rémhírterjesztők ellen, a sztrájk befejezésére felhívó röplap jelent meg.

A *Salgótarjáni Iparvidék Forradalmi Munkástanácsa*, – amelynek tagjait pontosan nem ismerjük – és a Nógrád Megyei Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöksége a sztrájk ideiglenes megszüntetését kérte.

A szovjetellenesség, a kommunistaellenesség az utcán, a munkahelyeken ezen a napon nyilvánosságot kapott. Rétságról tizenhét főből álló tiszti, tiszthelyettesi katonacsoport érkezett Salgótarjánba, *Deli József* főhadnagy vezetésével. Munkásokból, rendőrökből munkásőrség néven fegyveres szervezet kezdte meg működését. Az egység parancsnoka *Nagy Béla* r.hadnagy.

2. Vitustánc a hatalom körül

1956. november 1.

A Forradalmi Nemzeti Bizottság úgy határozott, hogy felszámolják az MDP székházát. A kommunisták további munkájához egy helyiséget jelöltek ki a szakszervezeti székházban. Megkezdte adásait a rádióadó Salgótarjánban.

november 2.

Észak-magyarországi kormány megalakulásáról tanácskoztak Miskolcon: Borsod–Heves–Nógrád–Szolnok Nemzeti Bizottságai Nógrádból: *Mlinarik István*, *Kecskés Károly*, *dr. Garamvölgyi Antal* vett részt. *Vajó István* (a *Nógrád Népe* című újságban) nyilvánosan bocsánatot kért *dr. Garamvölgyi Antaltól*, mert korábban állásából jogtalanul elbocsátotta.

november 4.

A Nógrád Népe c. megyei lap főszerkesztője *Mlinarik István* lett. A lap közölte az MSZMP Intéző Bizottságának felhívását, a párt újjáalakulásáról.

november 5.

Az acélárugyár Munkástanácsa elhatározta a munka felvételét: „nem célunk az áruhiány”.

november 6.

Felvonultak a szovjet csapatok Salgótarjánban. Az acélgyári Munkástanács közzétette felhívását: „mindenki jelenjen meg munkára!”.

november 5-ről 6-ra virradó éjjel.

Megalakult az *Ideiglenes Munkás-Paraszt Forradalmi Bizottság*. Elnöke *Mrázik János* (1924) nagybányai bányász volt. Tagjainak teljes névsora pontosításra szorul. Azt ismerjük, hogy *Laukó György* volt megyei tanácselnök, *Vajó István*, az MSZMP részéről volt képviselő. A bizottság visszafoglalta a megyei tanács épületét. Nógrád megye karhatalmi parancsnoka: *Árvai Mihály*. A bizottság lapja, *Új Úton* címmel jelent meg.

november 7.

A bányákban újra megindult a munka.

november 8–12. között:

A krónikás a politika, a mindennapi élet történéseiből csak hiányosan tudott érdembenit feljegyezni. Ez biztos nem azt jelentette, hogy csökkent az események sodra, csak azt, hogy a zavarok közepette nagy hiány volt a nyilvánossághól, írásbeli források eddig nem kerültek elő.

november 10.

Az acélgvár, a tűzhelygyár, a szolgáltató vállalat, bányüzem forradalmi tanácsainak megbízottai tanácskoztak Nagybányában *Szabó Ervin* vezetésével.

november 12.

Megjelent a városban az írószövetség Kádár-kormány ellenes röplapja.

Az MSZMP országos vezetőinek megbízásából Nógrádból elszármazott, tapasztalt vezetők érkeztek Salgótarjába a politikai és a mindennapi élet szervezésére. Tagjai: *Potbornik József*, *Havrán István*, *Toldi János*, *Oczel János*, *Dénes Ferenc*, *Farkas József*, *Cser Gyula*, *Matuz József*, *Vonsik Gyula*. Közöttük a politikai élet normalizálásának módjára nem alakult ki egység. Az egyetnemértésre utalt az, hogy többen – mint *Oczel János* – rövidesen visszatértek Budapestre.

november 13.

A Munkás-Paraszt Forradalmi Bizottság delegációja Budapesten járt. Tagjai *Mrázik János*, dr. *Garamvölgyi Antal*, *Horánn Mihály* bányász, *Vincze László*, az acélgvárból. Találkoztak: *Dobi Istvánnal*, *Kádár Jánossal*, dr. *Münich Ferencsel*, *Apró Antallal*. A Kádár-kormánynak teljes bizalmat adtak. *Mikszáth Rádió* néven Salgótarjában új rádióadó kezdte meg működését. A szovjet egységek másodízben vonultak be Salgótarjába. Az acélgvári csoport elrejtette fegyverét. A Nemzeti Tanács *Mlinarik István* vezetésével ülésezett az acélárugyárban. Részt vett a megbeszélésen *Mrázik János* is. Határozatuk nyomán a Nemzeti Tanács újra elfoglalhatta helyét a megyei tanács épületében. A visszafoglalást – fegyveresen, de összetűzés nélkül – *Hadady Rudolf* vezette. Reggel *Jecsmenik Andor* és társai vették át tőlük az őrséget.

november 14.

Megalakult a *Központi Munkácstanács*. Az acélgvári nemzetőrök le akarták fegyverezni a Karancslapujtón gvülekező karhatalmistákat. Fegyveres konfliktusra nem került sor, de a nemzetőrök akciója sem sikerült.

november 15.

Salutin alezredes, Salgótarján szovjet katonai parancsnokának 1. sz. parancsa megjelent; főbb pontjai:

- 17-ig adjanak le minden fegyvert,
- mindennemű tüntetés, felvonulás tilos,
- az üzletek 8–17 óra között nyitva vannak,
- a munkaképes lakosság vegye fel a munkát.

A rendőrség megerősítésére *Ladvánszky Károly* őrnagy, *Koltai alezderes Salgótarjánba* érkeztek. A karhatalom parancsnoka *Darázs István* (1921) lett.
november 17.

Megalakult az MSZMP megyei *Intéző Bizottsága*. Tagjai: *Andó István*, *Jakab Sándor*, *Kovács József*, *László István*, *Olaí Géza*, *Rozgonyi Lukács*, *Tanyai Ferenc*, *Vajó István*. *Főbb jellemzőjük* az, hogy 1945 előtti párttagok és a pártapparátus legszilárdabb tagjai. Vezetőt nem választottak.

november 17–20.

közötti napok eseményeit nem tudtam dokumentálni.

november 21.

A Központi Munkástanács 48 órás sztrájkot hirdetett. Megalakult a *Megyei Munkástanács*. Elnöke: *Szabó Ervin*, aki korábban katonatiszt volt. Helyettese: *Steigerwald Ottó* munkás. Tizennyolc tagja volt. Az alakuló ülésre, amelyen közel háromszáz fő vett részt, meghívták a megyei MSZMP IB képviselőjét, a volt megyei tanács elnökét, *Laukó Györgyöt*.

Követeléseik:

– fel kell oszlatni a karhatalmat, át kell szervezni a megyei tanácsot, új megyei tanácselnök kell (*Laukó György* helyett), az MSZMP IB-át meg kell tisztítani az oda nem való elemektől.

Újjáalakult az *Acélárugyári Munkástanács*. Elnöke: *Ampli István*. Helyettese: *Váraljai István*, titkár *Trezsnyik Ferenc*, az igazgatótanács titkára pedig dr. *Magos Béla* lett, adminisztrátora *Knápiczius József* volt. Elsősorban a szovjet ellenességgel és a szibériai internálással kapcsolatos hírek terjedése erősödött.

november 23.

Vezércikk jelent meg a *Nógrádi Népiújságban* (fejlécén tulajdonosként az MSZMP-t és a megyei tanácsot jelölték) „Az előállott helyzetről”. Az írás, az októberi eseményeket felkelésnek minősítette. A megyei munkástanács úgy határozott, hogy felveszi a kapcsolatot a Borsod–Heves megyei munkástanácsokkal.

november 24–27.

A vihar előtti csend napjai.

november 28.

A megyében működő munkástanácsok elnökeinek értekezlete. Részt vettek: *Szabó Ervin*, *Steigerwald Ottó*, *Tóth Faragó József* titkár, *Mlinarik István*, *Beda József*, dr. *Garamvölgyi Antal*. Követeléseik: a karhatalom megtisztítása, a vb-tagjainak, több osztályvezetőjének eltávolítása a megyei tanácsból. *Cser Gyula* kormánybiztos, *Koltai rendőr ezredes* is megjelent a tanácskozáson. *Jakab Sándor*, *Cser Gyula*, a szovjet parancsnok megegyezés nélküli tárgyalást folytatott *Szabó Ervinnel*.

november 29.

A Központi Munkástanács küldöttsége előtt a salgótarjániak megismételték követeléseiket.

november 30.

A Megyei Munkástanács 200 megjelent részvételével gyűlést szervezett a bányatröszt épületében. Elnökölt *Szabó Ervin*. *Programjuk*: A Kádár-kormányt nem ismerik el. A törvényes miniszterelnök *Nagy Imre*. Új tanácselnök kell (*Laukó György* helyett), és új tanácsi végrehajtóbizottság kell. A Munkástanács legyen a legmagasabb hatalmi szerv a megyében. Oszlassák fel a karhatalmon belül működő ún. tisztí századot.

Terveik között szerepelt az, hogy a Munkástanács alakuljon át megyei tanácsra. Elnöke dr. Garamvölgyi Antal, Mlinarik István pedig a megyei lap főszerkesztője és a népművelési osztály vezetője legyen. A gyűlésen Cser Gyula is részt vett, aki közreműködést ígért a kormány irányába. A gyűlést, a karhatalmisták – a gyülekezési tilalomra hivatkozással – feloszlatták.

december 1.

Beda József, Jecszenik Andor munkástanácsstagok vezetésével delegáció járt Budapesten, a *Munkás-Paraszt Forradalmi Kormányánál*. A fenti követeléseket megismételték azzal, hogy amennyiben azokat nem teljesítik, 48 órás sztrájkot hirdetnek. A küldöttség járt a *Nagybudapesti Munkástanácsnál* is.

december 2.

A Nemzeti Bizottság és a Megyei Munkástanács az acélgyárba helyezte megyei központját.

december 3.

A Munkástanács meghirdette és életbe lépett a 48 órás sztrájk.

december 4.

A Munkástanács tagjai újra vissza akartak költözni a megyei tanácsra, de ez nem sikerült. Az ügygel kapcsolatban letartóztatták: Mlinarikot, Kecskést, Lénártot, Garamvölgyit. A pedagógusok követelésére Koltai ezredes kiengedte őket.

december 5.

A bányánál gyűlést rendezett a Munkástanács. Megjelent Pothornik József is.

december 6.

A Megyei Munkástanács tüntetés szervezéséről döntött. Az időpontot december 8-ba jelölték meg. Szabó Ervin delegátusok küldését, és nem a tömegtüntetést tartotta célszerűnek.

december 7.

Megérkezett a Központi Munkástanács futára, a sztrájkfelhívást hozta. Ferencz István fiatal garázmesternek megmutatott egy kéziránátot Dancsák János gépkocsivezető.

december 8.

A 48 órás sztrájkra való felhívás terjesztése miatt hajnalban letartóztatták *Gál Lajos, Viczián Tibor* – kisterenyeci bányászokat, mindketten a helyi munkástanács tagjai voltak. Ez utóbbi októberben szabadult a börtönből, ahová háborús büntett miatt volt elzárva 12 évre. Más forrás szerint lopásért volt elítélve. „Igaz ügyért” címmel keretes cikk jelent meg a Nógrádi Népiújságban. *Tartalmából*: a cikk megvédte a támadásoktól a karhatalmistákat és állítása szerint, a salgótarjáni karhatalmisták között nincs volt ÁVH-s. Leírta: ez a szerv arra hivatott, hogy megakadályozza a restaurációt, bár hibát is vétettek tagjai, jogos volt ellenük a panasz Nagybatonyból, az elkövetett atrocitások miatt Mrázik és a két Bátki ellen. Idézet a cikkből: „A karhatalom beosztottjai és vezetői el vannak tökéelve arra, hogy a nemzeti felkelés vívmányait, népünk becsületes célkitűzéseit és alkotásait becsületes eszközökkel megvédelmézik. Éltető elemük a dolgozó nép, fegyverük, hogy igaz ügyért állnak a vártán.” Ezen a napon feloldották a szesztilalmat.

A központi munkástanács felhívásában olvasható „aludjon ki (ezen a napon) a villany, ne legyen gáz”. 11–12-én, 48 órás sztrájk legyen az élet minden területén.

3. A tragikus nap: december 8.

1956. december 8-a, szombat reggel az üzemekben az akkoriban megszokottak szerint kezdődött el a munka. A megyei tanácsi hivatalvezetés a lehetőségek szerint biztosította a munka feltételeit. Tanítás, foglalkozás volt a Rákóczi úti iskolában is. Az e napon is jelenlévő izgalom, nyugtalanság, félelem a mindennapok tartozéka volt.

Reggel 7–8 óra között telefonon értesítették, kisterenyei munkástanácstól kiindulva, az üzemi munkástanácsokat, hogy két bányászt elfogtak, közösen szabadítsák ki őket.

Tíz óra körül a megyei tanács előtti téren gyülekezni kezdtek az első csoportok. Az épületben dolgozók telefonon értesítést kaptak: csak az maradjon az épületben, akinek halaszthatatlan dolga van. A dolgozók nagy többsége hazament. Tíz óra után egyre többen érkeztek, elsősorban a város déli üzemeiből – az öblösüveggyár, a tűzhelygyár, a MÁVAUT, a siküveggyár, a Bányagépgyár – és a környező bányatelepekről: elsősorban Nagybátony és Kisterenye térségéből. A szervezők az üzemi munkástanácsok vezetői voltak. Reggel munkásgyűlés volt az acélgyárban. Ezután indultak a városközpont felé. Az acélgyári tüntetők nem jutottak el a térre.

Háromnegyed tizenegy óra körül megérkezett a karhatalmisták nyolcvan–száz fős csoportja Mrázik János vezetésével. Feladatuk az volt, hogy megvédjék a megyei tanács épületét. Ennek érdekében kordont vontak az épület előtt a Rákóczi úton. Fegyverüket, dobtáras géppisztolyukat a hátukon tartották. Kisebb csoportjuk a Rákóczi úti iskola padlásán, feltételezhető, hogy még más épületekben is az ablakoknál állást foglaltak.

A tömeg két csoportra osztható. Közöttük – technika híján – jóformán nem volt kommunikációs kapcsolat sem. Egyik csoportjuk, a megyei főkapitányság épülete előtt hangos szóval követelte az elfogottak, a politikai foglyok szabadon bocsátását. *Házi* vezérőrnagy és a szovjet városparancsnok ötagú tárgyaló delegáció kijelölését kérte. Az épületet a rendőrökön kívül a jelenlévő két szovjet harckocsi is védte.

A megyei tanács előtt várakozó állásponton volt az egyre szaporodó, többnyire kíváncsiskodó nép. Becsült számuk 2000–3000 fő. A gyülekezőknél nem volt fegyver. A hangoskodásban néhány tucat személy – aki az első sorokban, a karhatalmistákhoz legközelebb álltak – járt élen. A hangoskodás egyre inkább erősödött: szidalmazással változott. Egyre közelebb nyomult a tömeg a karhatalmistákhoz. Pattanásig feszült volt a helyzet, de még mindenki uralkodott idegein. A fellelhető dokumentumok szerint a tömeg háta mögül egyes lövések, rövid sorozatok hallatszottak. Sebesülések is történtek.

Ekkor dobta el *Ferencz István* a kézigránátot, amely a karhatalmisták mögött, fény- és homokcsóvát vetve dörrent. A kézigránáról – utólag kiderült: gyakorló gránát volt. Ezt igazolta az is, hogy a robbanás nyomán senki sem sérült meg, repeszdarabok okozta rongálás az épületen sem volt látható. A szemtanúk egybehangzóan a szabályos gránát szokásos robbanása helyett dörrenésről beszéltek.

Tizenegy óra volt, amikor elszabadult a pokol. A dörrenésre a leguggoló, fekvő karhatalmisták is megijedtek. (Noha a tömeg fegyvertelen volt. Akkor ebben senki sem volt bizonyos.)

Valószínűséggel állítható, hogy tűzparancs ilyen körülmények között nem hangzott el. Az első lövések hangját követően a karhatalmistalánc is tüzelni

kezdett. E csoportból elsőként – a korábbról már ismert – Mrázik János lőtt. Szemtanúk egyértelműsítik, hogy a lánc tagjai közül sokan – ahogy fegyverüket tartották – a levegőbe, a tömegbe, a tömeg felé, vagy maguk elé lőttek, mindaddig amíg a tárban volt töltény.

Még nem bizonyítható teljességgel a szovjet egység és a rendőrök magatartása. *Polgár Lajos* rendőr százados 1957. november 19-i jelentése szerint, a szovjet harckocsik a rendőrkapitányság előtti tömeg szétesztelésében, később tűzerejükkel is részt vettek.

Mindkét oldalon – a karhatalmisták oldalán és a sérült és épségben maradt emberek között – óriási volt a pánik, a félelem. Menekülés, futkosás kezdődött a döbbenetes esemény után. Sok halott és sebesült maradt a téren. Többségük a megyei tanács épületének tengelyében feküdt, de innen a mai Rákóczi úti patika magasságáig találtak holttestet. A korabeli halotti anyakönyvek – Salgótarján, Somoskőújfalu, Zagyvapálfalva – átvizsgálása nyomán bizonyíthatóan negyvenhat halott: férfiak és nők, nagyobb részük munkába lévő fiatal vált áldozattá.

Tizenkét órára, amikor a harangszó megszólalt, az üres téren a vérfoltok, a néma döbbenet jelezte a néhány percig tartó tragédiát.

Beda József, a nagybányai munkástanács tagja, telefonon értesítette az üléselő Nagybudapesti Munkástanácsot – személyesen Rácz Sándort – az eseményekről. A salgótarjáni sortűz nagy szerepet játszott az új sztrájk meghirdetésében. Beda József, a fenti módon tájékoztatta az angol nagykövetséget is.

December 8-án, déltől a szovjet katonai parancsnok, a megyei rendőrparancsnokság rendkívüli állapotot hirdetett ki. Hirdetményük az eseményt fegyveres ellenforradalmi provokációnak minősítette, felelősét a Megyei Munkástanácsban jelölték meg. Kazáron kézigránátot – itt igazít – dobtak *Kovács D. László* aknász lakásába, súlyosan megsebesítették családját is.

4. Néhány motívum a további eseményekből

december 9.

Nógrádi Sándor aktívát tartott a megyei pártbizottságon. A meghívottak közül nagyon kevesen – talán tizenöten – fogadták el a meghívást. A város némaságba, félelembe burkolózott.

december 10.

Hétfőn, az üzemekben a korábbinál is nagyobb létszámban kezdték meg a munkát.

december 13.

Hadady Rudolfot, *Hargitai Lajost*, az acélgyári fegyveres csoport tagjait máig sem pontosan tisztázott körülmények között a hугyagi Ipoly-parton meggyilkolták.

december 16.

A salgótarjáni tragikus események miatt, huszonnyolc főt vett a rendőrség őrizetbe. Őket Balassagyarmatra szállították.

A letartóztatások tulajdonképpen 1956. december 8-tól kezdődően folytak. Többek között december 8-án, *Jecsmenik Andor* (30 éves) vasesztergályost, december 9-én *Szabó Ervín* (27 éves) anyagügyi előadót, december 12-én *Beda József* (36 éves) bányászt, *Szadvári Béla* (34 éves) bányászt, december

13-án, és december 20-án *Girtl Emilia* (21 éves) villanszerelőt, december 17-én Ferencz István (25 éves) garázmestert. Újabb letartóztatások voltak 1957 tavaszán. Ekkor vették őrizetbe az acélgári munkások második csoportját. A villamosközpont dolgozói közül: *Márton Imrét* és 9 társát. 1957. november 12-én *Szabó István* volt megyei rendőrkapitányt és Szabó Gábort, a helyettesét tartóztatták le.

A megyei munkástanács vezetői közül Mlinárik István (32 éves) Garamvölgyi Antal (44 éves) Kecskés Károly (32 éves), Édes György (17 éves), Kovács János (34 éves), *Bágyi Miklós* (35 éves) külföldre távozott.

1958 márciusában és októberében voltak a fellebbviteli tárgyalások. *Dr. Vida Ferenc* tanácselnök vezetésével, a Népbíróügyi Tanács hozta meg ítéletét. Ennek során: Mlinárik Istvánt – távollétében – halálra, Sartorisz Kálmánt 8 évre, Szabó Ervint 11 évre, Jecsmenik Andort 12 évre, Beda Józsefet 12 évre, *Szadvári Bélát* 5 évre, Ferencz Istvánt 12 évre ítélte. A balassagyarmati bíróság: Lénárt Andort 12 évre, Garamvölgyi Antalt – távollétében – 10 évre ítélte.

A megyei munkástanács első számú vezetői a tüntetők között nem voltak. Közülük többen külföldre távoztak. Este kézigránátot dobtak a szorospataki bányairoda ablaka alá.

December végétől

Az MSZMP által irányított állami és politikai konszolidáció helyi sajátosságokat felmutatva folyt: az MSZMP-be való átjelentkezés időpontját a salgótarjáni járásban több helyen – helytelenül – február 1-vel lezárták. Sok helyen a város környékén kemény értelmiségellenes magatartást tanúsítottak a pártszervek.

1957. február 2-án

Kádár János Salgótarjánban járt. Az itt elmondott beszédéből idézünk. *A karhatalomról*: „... Aki a forradalmi fegyelmet megszegi a legnagyobb kárt okozza a forradalomnak ... a néppel szemben ne fitogtassák erejüket, mert ne felejtsek el, hogy ez az erő nem a néppel, hanem a nép ellenségeivel szembeni erő.”

A salgótarjáni politikai-ideológiai helyzetről: „... akad egy kis szektarianus vonásuk is: itt lezárták a tagfelvételt, ott meg kijelentették, hogy az értelmiség zömében az ellenforradalmat támogatta. Ez nem igaz elvtársak.”

5. Következtetések, tanulságok

A korszak eredeti dokumentumainak, forrásainak feltárása a bőséges látzat ellenére is hiányos. Napjaink köznapi figyelme, a sokféle megnyilatkozás, a sokféle olvasható levelek, visszaemlékezések, cikkek bizonyosan segítik a jobb megismerést.

Fontos lenne azonban további autentikus személyek gondolatait olvasnunk. Indokolt, hogy eddig feltáratlan archívumok anyagát is megismerjük, így végleges és hiteles képet kapjunk – a ma még kissé homályos – karhatalmi és szovjet egységek szándékairól, akcióiról.

A meglévő és ismert forrásbázis ugyanakkor lehetőséget biztosított a viszonylag pontos folyamat és helyzetkép felvázolására. Az eddigi feldolgozások újra olvasása, a dokumentumokkal, az átélő kortársakkal történt találko-

zás után, a rész, az elemek, a jelenségek sokaságával a történeti rekonstrukció elvégezhető. A majdnem teljesség érzése még inkább szükségessé teszi a hiányok lehetőség szerinti pótlását: a kutatás folytatását.

A kutatás és a dolgozat eddigi eredményének tekintem, hogy ledönt, vagy ledönthet egy tabut életünkben. Az eddigi feldolgozások – a hivatalos helyi történetírás – bizonytalansága az 56-os események kapcsán könnyen igazolható. Sajnálatosnak minősíthetjük, hogy a város történetét feldolgozó kötet például a korszak egyik kritikus eseményéről, a december 8-án történekről említést sem tett. Így önmagától is megteremtődött az a tévhit: a történészeknek az akkori hivatalosságokkal együtt van takargatnivalójuk. A történetírás mindaddig könnyedén túl tette magát ezen a dilemmán, nem volt elég bátorsága annak feloldására. Eszembe jutott és ide kíváncsozónak éreztem *Marc Bloch* gondolatát: „Ha a történelmet, mint a megismerés eszközt lejáratták, ez csak azért történhetett, mert olyasvalamit kívántak tőle, amit eleve nem adhat, és nem is kell, hogy adjon”.

A mai kutató, a város lakói és a téma iránt érdeklődők számára is bizonyítani akarta: 56 eseményei, körüljárhatók, mérlegre tehetők. De csak akkor érthetők, az elfogadhatóság lehetőségeinek határain belül, ha a korszak általános és helyi erőterébe helyezük el az eseményeket, a cselekvő személyeket.

6. Az események minősítése

A városi lét korábban jelzett társadalmi cseppfolyóssága miatt a hatalmi rendszer könnyedén összeomlott, amikor a korábbi vezetők elmenekültek a politikai porondról. Ami utánuk ott maradt az nem volt túl értékes: mert bizonytalanságot szült, arroganciát teremtett, félelmet gerjesztett. Mindezek hatásrendszerében a karrier, a törlesztési vágy dobott felszínre politikailag kevésbé súlyos személyiségeket, akik a megkapott lehetőséggel egyáltalán nem vagy alig tudtak októbertől decemberig élni.

A történelmileg kialakult szubjektív alulképzettség vezetett a decemberi tragikus eseményekhez. Mert hangsúlyoznunk kell: december 8-án szükségtelen – tragikus eseményeknek voltunk tanúi. Amit nem szabad, nem is lehet a lakosok emlékezetéből kiirtani. Az akkor és ott meghaltak, áldozatok voltak. A tragikumot csak mélyíti, hogy a velük szemben állók döntő többsége ugyancsak áldozat: ugyanannak a kornak félrevezetett emberei, akik felkészületlenségük miatt kevésbé tudtak bánni fegyvereikkel, félelmük, magukra maradottságuk miatt, önmagukat védő ösztöneik hatására cselekedtek.

A leírtakon túl a korszak vizsgálatát, és a december 8-val kapcsolatos helyzet clemzését tovább kell folytatnunk. Bizonytalanság érzékelhető a december 8-i sortűz okainak teljeskörűségénél. A végleges, megnyugtató lezárást most még nem tudtuk rögzíteni. A helyi okok között elsőként sorolom a zilált hatalom salgótarjáni körülményeinek alakulását, amelynek vizsgálata során előrevetítődött a helyzet felszámolásának mikéntje. De ettől elválaszthatatlan, hogy Miskolcon december 9-én nőtüntetés volt. December 10-én pedig tüntetés és fegyveres összecsapás a karhatalmisták, szovjet egységek és a tüntetők között. December 12-én Egerben ugyancsak magyar áldozatokkal járó tömegdemonstráció volt. Tüntetések fegyveres leverésére került sor ugyanekkor: Gyulán, Tatabányán, Hódmezővásárhelyen, Ózdon is.

Másrészt a kormány december 11-én statáriumot hirdetett a fegyveres eseményekben résztvevők ellen. December 12-én, meghozta a Központi Munkás-tanácsot feloszlató határozatát. Mindezekből belátható: a helyi és az országos folyamatok nem elválaszthatók. A ma ismert dokumentumok alapján a kettő közül a helyi konfliktusgóc volt a nyomatékosabb, amely az itteni körülmények belső rendszere miatt alakult olyan drasztikusan.

A város közhangulatát erőteljesen alakította az áldozatok száma. A levéltári anyagkönyvekből az általunk közölt számot rögzítettük. Tény azonban, hogy az esemény másnapján ide érkező Nógrádi Sándor száznál több halottról írt visszaemlékezésében. A „Nógrád megye története” több mint nyolcvan áldozatot regisztrált. Újabbán 131 fő áldozatról beszélnek.

A pontos szám hiánya ugyan nem csökkenti a tragédiát, csak zavarja a tisztánlátást.

Az eseményhez kapcsolódó folyamat, mint közvetett ok és az el nem hanyagolható történelmi-politikai mozgástér, a mozgatórugók összetettebbek. Feloszlásukat a kronológiában elvégeztük. Összefoglalóan leírható tény, hogy október végétől a városban, az utcán, az üzemekben is egyre erőteljesebben megjelent a kommunistaellenesség, a szovjetgyűlölet. Az is tény, hogy mind ez nem eredményezett fegyveres konfliktust, fizikai kegyetlenkedést. Ez szóháború volt.

Tény az is, hogy novemberben kiéleződött a megyei hatalomért folytatott harc, és ez a válság elmélyülését eredményezte. A bizonytalanság, a törékenység jellemezte a politikai életet.

Egyrészt: az új szervek iránt a tömegek irányából meglevő szimpátia kitapintható volt. Az új vezetők korábbi időszakból hozott, az október végi napokon kialakult tekintélye elegendő volt a hatalom megragadásához, de megszilárdításához már kevésnek bizonyult. Ehhez idejük sem volt. (Ez pontosan nyomon követhető a megyei tanács szerveivel folytatott vitában.)

Másrészt a megalakult MSZMP városi-megyei vezetői – elsősorban Andó István és Jakab Sándor – közötti nézetkülönbségek hosszasan hatottak, hatalmi villongássá váltak, amelyek csak 1957 elején jutottak nyugvópontra. Tisztátalanná tette a helyzetet az is, hogy a hazatért pártszervezők (Pothornik–Oczel) között is nézetkülönbségek hatalmasodtak el, amelyek személyeskedéshez vezettek, konfliktust teremtettek.

Mindezek miatt – *harmadrészt* – *kevésbé voltak ellenőrzöttek* az amúgy sem könnyen kezelhető politikai folyamatok, a karhatalom mindennapjai, ill. az utóbbiak mozgása sokszor a külön érdekek alapján ment végbe. A subjektívizmus, a személyeskedés indulatokat, félelmet, fenyegetést és fenyegetettséget gerjesztett. Ezek hatása alatti korlátozott cselekvés lényeges volt a tragikus eseményekben.

FORRÁSOK

Feldolgozások:

Nógrád megye története, IV. köt., írta Jakab S. 1944—1962. Salgótarján, 1974.

Salgótarján története. Főszerk. Szabó Béla. Salgótarján, 1972.

Száz év. Nógrád megyei bányász munkásmozgalom története. Salgótarján, 1970.

Bozsik Valéria: Nógrádi kommunisták harca. Kossuth, 1957.

Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel. Kossuth, 1986.

Dávid János—Geskó Sándor—Schiffer Pál kutatásai, közleményei. Magyar Nemzet, 1989. jún. 17. Vasárnapi Ujság, 1989. jún. 18., jún. 20.

Geréb Sándor—Hajdú Pál: Az ellenforradalom utóvédharca. 1956. november—1957. március. Kossuth, 1986.

Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. I—IV. köt. Táj. Hiv. kiadása. 1957.

Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Kossuth.

Könczöl Csaba: Salgótarján, 1956. dec. 8. Hítel, 1989. 12. 13. sz. Tarjáni Tükör I. évf. II. sz.-től folyamatosan közölt visszaemlékezései, NOGRÁD c. napilap visszaemlékezései.

Bill Lomax: Magyarország 1956. Aura, 1989. 111—116. p.

DOKUMENTUMOK:

Nógrádi Sándor Múzeum dokumentumtára. Röplapok, újságok. Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján, Zagyvapálfalva, Somoskőújfalu. Halotti anyakönyv. 1956—1957.

Csabai József: A Magyar Szocialista Munkáspárt szervezeti fejlődése Nógrád megyében, 1956. nov.—1962. NSM Adattár, 1234.

Godó László: Az ellenforradalom Nógrád megyei története. 1956 okt. 23.—1957. máj. 31. NSM Adattár, 949—70.

Gáldonyi Béla: Egy harcos élet. (Pothornik József) NSM Adattár, 11—67.

Csábi Imre: Visszaemlékezés. NSM Adattár, 1623—73.

Kádár János: Felszólalás a Magyar Szocialista Munkáspárt Nógrád megyei aktiva-értekezletén. 1957. febr. 2. Művei I. kötet. Kossuth, 1987.

Lantos István: Harc a szocialista konszolidációért, Nógrád megyében. (1956. nov. 4.—1957. máj. 5.). NSM Adattár, 3272—88.

Hegyes Ferenc: Tizenötből a hetedik, NSM Adattár, 3399—88.

Oczel János: Visszaemlékezés. NSM Adattár, 2778—82.

Pothornik József: Önéletrajz. NSM Adattár, 208—67.

„Az élő történelem” c. múzeumi előadások hangszalagjai. 1980—1982.

Bírósági ítéletek. Eredeti másolat. NSM dokumentumtár. BM Archivum 141838/1. sz.; 141838. sz.; 141581 sz.

Approximációk

miért ülsz magányosan az éjszaka közepén □ szád szélén a tél
halvány csíkja dereng □ ruhátlanul mint a szerelemből kidaszí-
tottak □ álmodod-e a lövés zaját vagy lőnek □ s az erdőn át
visszhangzik a félelem □ léted a közeledő kutyaugatásból lassan
összeáll □ üldöznek vagy csak a bodzaillat és a rum tébolyít □
mennyi kérdés és a lámpa vakító sugarában □ cigaretták és moly-
lepkék évadában vergődsz □ s már sokat bámulod az ablakon túl
megjelenő szörnyeket □ a halál illatos csöndje érik a sejtjeidben □

miért ülsz magányosan az éjszaka □□ szád szélén a tél halvány
csíkja □□ ruhátlanul mint a szerelemből □□ álmodod-e a lövés
zaját vagy □□ s az erdőn át visszhangzik a □□ léted a közeledő
kutyaugatásból lassan □□ üldöznek vagy csak a bodzaillat és a
rum □□ mennyi kérdés és a lámpa vakító □□ cigaretták és moly-
lepkék évadában □□ s már sokat bámulod az ablakon túl megjelenő
□□ a halál illatos csöndje érik a □□

miért ülsz magányosan az □□□ szád szélén a tél halvány □□□ ruhát-
lanul mint a □□□ álmodod-e a lövés zaját □□□ az erdőn át vissz-
hangzik □□□ léted a közeledő kutyaugatásból □□□ üldöznek vagy csak
a bodzaillat és a □□□ mennyi kérdés és a lámpa □□□ cigaretták és
molylepkék évadában □□□ s már sokat bámulod az ablakon túl □□□ a
halál illatos csöndje érik □□□

A hamis mítoszok városa

Az 1930-as évek közepén a szociográfus Szabó Zoltán Salgótarjánba érkezvén, először a Salgó csúcsát látta, aztán a markonyi aligvárost, a telepek füzérét, a gyárkéményeket. A Salgó csúcsát most legfeljebb avatott szemmel venni észre azonnal; az látja, aki egyébként is tudja, hol keresse. Mert a láthatárt nem csak gyárkémények, de toronyházak is lezárják.

A mai utas, jöjjön vonaton, vagy autón, először a forradalmi hagyományokat és az ipari munkásságot jelképező valamit (térplasztikát? totemoszlopot?) látja jobbra, az út mentén, továbbá a bádögembert balra fenn az ormon. Azt a partizánemlékművet, amiről egy kritikus azt írta, hogy ha valaki felrobbantja, annak nem politikai, sokkal inkább esztétikai okai lesznek. A szobor még áll, s él a politika is, amelyik a talapatához szegzi az erdőből kilépő, messzire ragyogó géppisztolyos férfiút, a PARTIZÁNT, így, csupa nagybetűvel.

Hogy szebb-e a mai város, avagy csúnyább, mint a régi volt, nem tudom. A régit nem ismertem, s így nem állhatok azok közé, akik azt mondják: mindent azért nem kellett volna lebontani. Nem tudom: kizárólag városépítészeti szempontok döntöttek annak idején? Vagy működött a régít teljesen lerombolva újat alkotni akaró bolsevista buzgalom? Ami biztos: ránézvén városnak látszik a település, nem is csúnyának (igaz, ízlés kérdése ez), hiszen a természetes kulissza, a táj, gyönyörű, a mesterséges látványt pedig jó építészek tervezték. S, ha zsúfolt is a belváros, kézenfekvő a mentség: ez a település a völgybe szorult; nem egyéb egyetlen főutcánál, ami olyan mint a *halgerinc*; a város nem más, mint maga a központ, s csak látszólag csatlakozik a főútra fűzött negyedekhez. Hiszen hiába tartozik közigazgatásilag Salgótarjánhoz Zagyvapálfalva, Somoskőújfalu, Baglyasalja, mert – miként történelmileg is volt –, megannyi különálló település mindegyik.

Salgótarján nem lett, Salgótarjánt csinálták. Korántsem csak építészeti szempontból igaz ez. Ez a város nem született, hogy aztán felnötté cseperedjék, mint a természet rendje diktálja, hacsak betegség, halál nem avatkozik közbe. Nagyra nőtt, csontjai erősek voltak, úgy nézett ki, mint egy felnött, hát kinevezték várossá, megyeszékhellyé tették. Aligha akad – talán nincs is – megyeszékhelye ez országnak, amely kevesebb mint harminc esztendő alatt, frissen avatott városból (1922) megyeszékhellyé avanzsált (1950) volna.

Hiába azonban minden: Salgótarján még nem igazi város, nem valódi megyeszékhely. A test él, lélegzik, de hiányzik a felnött lélek. Csak látzat, hamis mítosz ez a város, állelegendák szülőhelye. A középkorban

volt mondás szerint: a városi levegő (levégő???) szabaddá tesz. Ma és itt, ez bizonyosan nem igaz.

×

Ebbe a városba szinte mindenki jött. Ha ezt tette, csakis a megélhetésért tette. A szellemiség, a szépség, a múlt, a hagyományok alig vonzhattak valakit. Kevesen mondhatják, hogy generációk óta itt élnek, hogy lokálpatrióták, hogy már a nagyapjuk is... Ez a magyar vadnyugat volt, ahová nem az arany és nem az olaj, hanem a szén, majd az acél és az üveg hozta (úzte?) az embereket szerte az országból és Közép-Európából, s honét ki tehetette ki is rajzott, ha már nem volt munka. Ma sincs másként. Alig akad az országban még egy ilyen megyeszékhely, melynek lakossága lassan, de biztosan csökken.

„Polgárság Salgótarjánban nincs – írta Szabó Zoltán, a 30-as évek végén –, nem is lehet. Tarján egy csapásra vált földesurak községéből ipari vállalatok üzemévé és a közbeeső időben polgárság kifejlődésére nem volt alkalom. Annál is inkább, mert Salgótarján ekképp egyik uraság alól a másik uraság alá került, a földesúri uralom csebréből a kapitalista oligarchák vedrébe.” Polgárok persze voltak itt, a szó minden értelmében, csak polgárság nem volt, miként hiába él itt (szükséges rosszként!) sok értelmiségi, ha *nincs a városnak értelmisége*, ha hivatalból ma sem szeretik őket, akkor semmiképp, ha a rajzasztalon, a katedrán, a rendelőn, a szerkesztőségen próbál túlnézni bármelyikük. Ennek az értelmiségnek (jobb híján használjuk e fogalmat) a lényege hiányzik: a kisugárzás képessége. Ma is lappang az az értelmiségellenes hangulat, amit a hatalom teremtett az 1945 utáni évtizedek alatt, ami ugyan országos volt, de itt hatványozott erővel jelentkezett, s ezért nem véletlen, hogy 1957 elején Kádár Jánosnak Salgótarjánban kellett kinyilvánítania, hogy hiba lenne az „ellenforradalomért” csakis őket kínpadra vonni. (S, ha már az értelmiségnél tartunk: beszédes az a tény, hogy a diplomások zöme, a statisztika bizonyossága szerint, csupán főiskolát végzett, sokan ráadásul csak levelezőin.)

A város fekvésében sem alkalmas arra, hogy a régió valódi központja legyen. Kilométerekben mérve ugyan nincs messze a főváros és nincs messze az ország sem (kicsi ez az ország), ám mégis fényévnnyire van ide minden, hiszen egy szál köldökszínóron, egyetlen úton kötődik Budapesthez és az országhoz. Délre még csak volna kapcsolat, de Keletre és Nyugatra már alig. Északon pedig, itt a határ.

Polgárság, szellemiség nélkül, sugaras utak híján, Salgótarján nem város; ipari és közigazgatási centrum csupán. Ipari központtá lett, *közigazgatásivá, pedig tették*. Funkciói és lakossága révén város, de *lényegében*, nem az. Valaha gyári telepek, „birodalmak” voltak itt: a rimai, a bányai, az üveggyári és a Hirsch-gyári. Egymás mellett, de nem együtt éltek. Több, elszigetelt város volt a városban. Ma ez így már nem mondható el. Ma Salgótarján egésze van elzárva – az országtól.

Salgótarján lombikbébi. Tervezőasztalon, méricskélés, adagolás után születt, szellemiségét pedig ráerőszakolták. Itt a mítoszt teremtették, a legendák nem maguktól keltek, hanem kiagyalták, terjesztették, kötelező tananyaggá tették őket. A hagyomány nem kialakult, hanem csinálták azt. Természetesen szocialista (helyesebben, bolsevik) hagyományt csináltak, munkásmozgalmit, osztályharcosat.

Nem mintha nem lett volna munkásmozgalom. Ahol ipar van, szervezett munkásság van, ott mozgalom is van. Csak nem egyfajta, csak nem kizárólag kommunista. Tarjában a kommunistáknál erősebbek voltak a szociáldemokraták, virultak a keresztény szocialisták, s nem volt idegen a nyilaskeresztes mozgalom sem. Ám arról, hogy itt nem csak kommunisták voltak, már amikor és már amennyien voltak, mindmáig *pszt*: egy szót sem. Nem illik a mítoszba. Mert itt sokáig úgy tudták, hogy Rákosi maga vezette 1919-ben győzelemre a vörösöket, s itt olyan nagyszerű emberek működtek, mint Pothornik József, Brattyó János, Jakab Sándor, Palócz Imre, mert itt partizánok voltak, itt Nógrádi Sándor volt, itt csak és kizárólag a legvörösebb munkásmozgalom volt.

Tegyünk csak egy sétát, olvassuk az utcatáblákat, cégereket, nézzük meg a szobrokat. A mozi neve: November 7., előtte a múzeum névadójának, Nógrádi Sándornak a szobra látható. A könyvesbolt ugyancsak Nógrádi Sándor. A főtéren (Tanácsköztársaság tér) 1919-es emlékmű áll, a bányamúzeumot Pothornik Józsefről nevezték el, arról az emberről, aki a bolsevikbe oltott kényúr mintapéldánya volt. Az egyik tér Brattyó Jánost örökítette meg, azt a tarjáni képviselőt, akiről választói jószerezt azt sem tudták, hogyan néz ki. Egy másik teret Leninről kereszteltek el, (Vigyázat: nem Brattyóval azonos kvalitás!) A művelődési központ József Attila nevet viseli, de nem a költőt. S, mindezek fölött a partizánszobor uralkodik.

A találmányra kiválasztott ötvenhárom utcanévből harminchat a baloldali, a munkásmozgalmi múltat akarja elfogadtatni: hét bölcsőde található a telefonkönyvben, s van közöttük Gorkijról, Zójáról, József Attiláról, Ságvári Endréről elkeresztelt; a neves iskolákra Gagarint, Stromfeldet, Szalvai Mihályt, Táncsicsot írtunk. Félreértés ne essék: a névadók jó néhányan nagyszerű, igazi történelmi személyiség volt, ám kiválogatásukkor csakis egyetlen szempont döntött: a „haladó hagyomány”. – Arról még nem is beszéltünk, hogy a közeli Kazáron, dacolva az idők szelével, Sztálin út és Rákosi Mátvás utca is van.

Salgótarján olyan város, ahol körül néznek, mielőtt gratulálnak az emberek; ahol a tekintélyes orvos is kihívja a postáról az újságírókat, mert ott sokan vannak, az utcán pedig sebesen szétpillant, s csak aztán szorít kezét vele; olyan város, ahol még esztendeje is kitiltottak (volna) hetilapot, mert az első titkárt „bántalmazta”, olyan város, ahol nem csak a fenyegetés névtelen, de sokszor az elismerés is. Salgótarján még mindig a *félelem városa*, a letagadott, meghamisított múlt városa, ahol cinikusan hallgattak a hivatalosak egészen napjainkig az ország 1945. utáni talán legnagyobb vérengzéséről: 1956. december 8-ról, ahol az akkori tragédiáról csak lefüggönyözött szobában beszéltek az emberek a legközelebbi múltig, nem csak azok akik átélték, azok is, akik csak hallottak róla; itt hősök lehettek a gyilkosok és gazemberek az áldozatok. S, ha oldódnak is a görcsök, ez a város még mindig a félelem városa, ahol a rádió csakis tényeket közlő tudósítóját valakik névtelenül megöléssel fenyegetik, holott a rádiós mindössze a kötelességét teljesíti. A „*fortélyos félelem*” városa ez, József Attilával szólván.

Olvasom Szabó Zoltánt: „A magyar áldemokráciának, mely a nemesek születési előjogon alapuló egymásközi *demokráciáját* a középosztálybeliek

nem születési jogon alapuló, de szintén egymásközi *demokráciájával* vélte fölcserélhetőnek, egyik legnagyobb bűne az, hogy a vidéki értelmiségnek a kormánypolitika szolgálatát hivatali kötelességgé tette. Ezzel e réteg politikai erkölcsstudatát teljesen szétbontotta és politikai kérlakiságra kényszerítette. Politikai gondolkodásának függetlenségét nem kötötték meg, mert nem köthették meg. De politikai viselkedését megkötötték. Ez a *politikai erkölcs híján való helyzet* (kiemelés S. Z.) teljesen demoralizáló hatással volt, megakadályozta bennük a politikai műveltség kifejlődését.”

A helyzet – lényegében – változatlan. Nem kell más tenni, csak néhány fogalmat (nemes, középosztály) átértékelni, korszerűvé tenni, s látjuk, mi sem változott jó ötven esztendeje. Ma a „kemény mag”, az apparátusok „egymásközi *demokráciája*” lép át a többség feje felett. Nem csak itt persze, de Salgótarjában különösen. Mert se demokrácia, se politikai kultúra, még annyi sem, amennyi az ország egyre több pontján azért fellelhető. S, ha ez igaz, márpedig igaz, annak legfőbb oka – nem lehet eléggé hangsúlyozni –, hogy itt sosem volt polgárság, hogy nincs értelmiség, hogy itt jobbára, a szó klasszikus értelmében vett, valójában kizsákmányolt bér-munkások éltek és élnek. A verejtékes munkát végzők, a kiszolgáltatottak, a hamis tudatúak, hiszen itt sokan még ma is tudni vélik, hogy uralmon vannak, hogy az uralkodó (munkás)osztály tagjai. Holott egy percig sem voltak azok. Ha itt mindig is a bánya – az ipar – határozott meg mindent, akkor ez ma hatványozottan igaz; a bánya halódik, a helyi ipar java része levegő után kapkod. Ember legyen hát a talpán, aki megmondja merre van a kiút. Még tervekről sem igen hallani; csak szólamok vannak, elképzelések, melyekről senki sem tudja, hol is vannak hozzájuk az alapok.

Salgótarjában mindenki puritán. A munkás valóban az, a vezetők pedig úgy tesznek, mintha azok lennének. A munkások számára a múlt, többnyire valóban nehéz volt, így sokaknak a pusztá tény, hogy a körülmények civilizáltabbak lettek, hogy a világ (alighanem rendszertől függetlenül) itt is haladt előre, már önmagában elég. S, ha van hol lakni (már akinek van), ha van mit enni (ma még), már elégséges, mert senki sem mondta el, hogy Európát nézvést sokkal lentebb vagyunk, mint voltunk valaha is. Ez persze nem csak Salgótarján; ez Magyarország és ez Közép-Kelet-Európa. A munkások tehát tényleg puritánok, nem is lehetnek mások; a vezetőknél azonban csak látszat mindez. Igaz, többük lakása nem jobb, esetleg nagyobb, mint a lakótelepi átlag, ám vadászházak, „oktatási” központok, szaunák, különoszobák, különkocszmák, panamák és villámgyors rokkantositások teszik elviselhetővé az életüket. Ismerem valamelyest az országot, éltem másutt is, de ilyen álpuritán vezetőkkel kevés helyen találkoztam.

Furcsa itt a helyzet. A megye az ország legkisebb megyéje, jelentősége hanyatlik, iparszerkezete rossz (természetesen nem csak a helyiek hibájából) és mégis, ha a város és főleg a megye némely vezetőit hallgatjuk, néha még azt hihetnénk: az ország egyik gazdaságilag és politikailag meghatározó helyén élünk. A szemlélet – persze ez sem nógrádi sajátosság csu-

pán – félfeudális. Itt, ha a megyei pártot, annak valamelyik vezetőjét bírálja valaki (ami csakis kívülről lehetséges ma még), az nem „x” ellen emel kifogást, hanem a megyét bántja. L'état c'est moi – az állam én vagyok. Az önkényuralom eme jellemző megfogalmazását XIV. Lajosnak tulajdonítják. „A megye én vagyok” – mondják itt évtizedek óta.

×

Nyár van, augusztus eleje, meleg vasárnap. Felsétálok a Salgóra; csendes az út, hűs az erdő. Lenézek a városra, látom kockaházak rendjét; *a rendet*, a talán nem mindörökre való *lerendezettséget*.

Akik a hidegségből jöttünk ..

1989. június 16. Temeti az ország Nagy Imrét és mártírtársait. Az újságok címlapján az áldozatok fényképei. Megrendítő. Őszinte szavak a közelmúlt 30-40 év történetéről. A rádióban halom a kivégzettek nevét, foglalkozását, életkorát. Könnyek tolnak a szemembe. Autófényező, kiskatona, főiskolai hallgató. Közéjük visszavetíteném a magam tizenhét éves alakját. A magam akkori ereje, erkölce vajon mire lett volna elég? Ha úgy alakulnak a körülményeim, oda tudtam volna-e állni felemelt fejjel a tankok elé, majd a hamis ítéletek nyomán a hóhérok elé? Arra még képes lehettem volna, hogy egy szédült, boldog állapotban sapkámat magasba dobva kiáltom, szuggerálom, üvöltöm tovább október jelszavait, de harcolni? De húsba vágó ölom-robajok kínját viselni érte? Meghalni érte?

Különös: sosem volt önvizsgáló és önemésztő kérdések tolnak elő. Mozgásra, gondolkodásra, új érzelmekre a kényszerítő történelemszél készlet. Csak egy látszik bizonyosnak: június tizenhatodikán megérkezett a jövő... De akikben annyi bizonytalanság, lelkiismeret-furdalás él harmincéves belenyugvó, vazallusmagatartásunk miatt, ott feszül a kérdés is, hogyan leszünk örökösei a jövőnek? Ismerjük-e 1956-1957 tényeit? Ismerjük-e pontosan a bűnök, hibák, csendes beletörődések emberi következményeit? Bár erre naponta figyelmeztet az élet.

V. Sándor őrhalmi-hugyagi parasztember szavait emésztgetem keserűn „tanár úr, maguknak nagyon jól kéne tudni, hogy 1956-ban itt Hugyagon is milyen körülmények között lőttek le két salgótarjáni embert, de nem tudják. Félig agyonverve idehurcolták őket, hogy most már futhatnak. S ahogy hátatfordítottak a fegyvereseknek, azok már lőttek is... Gyilkoltak, és azt remélték, hogy a gyilkosság titok marad... De nem így történt: az Ipoly túlpártjáról sorra jelentkeztek a szemtanúk... S így, itt a faluban nagyon jól ismerjük az áldozatok nevét is, a lapító gyilkosok nevét is... Tudjuk, ki vezette az autót, tudjuk, ki adta a parancsot a likvidálásra... Persze nem írásban, hogy maga harminc év múlva a levéltárban kikutathassa... Vagy tiltakozzon az értelmi szerző, húszezer forint körüli jól megérdemelt nyugdíja ellen... Mindez maguknak, nagyokos értelmiségieknek bizony igen kényelmetlen lehetne... A főnökeik ma sem néznék jó szemmel a kíváncsiszkodást, a perújrafelvételt... – Bizony, bizony tanár úr, ideje volna már, hogy egy kicsit magukba nézzenek: nem lehetséges, hogy szándékos ez a nagy tudatlanságuk, nem lehet, hogy még most is félnek maguk a valóságtól?”

V. Sándor, amíg mindezeket szememre veti, csak megállt a kaszálásban, csak szóba elegyedett velem, csak törli homlokáról a júniusi izzadságot. Szóval, nem főhivatású közéleti ember, nem politikus, nem a közérkölcsök szakértője: komor panaszára muszáj odafigyelni...

Igaz: eljött az önvizsgálatok ideje! Kinek-kinek mérlegelni kell viszonyát ahhoz, ami itt történt, történik, s elsősorban is ahhoz, hogy a mai na-

gyonis ellentmondásos, zavaros etikai helyzetből milyen jövő ígérkezik körvonalazódnia...

A bőrömön érzem, a bőrünkön érezzük, hogy a politika, a gazdaság átalakulóban van. Kínlódvá, vajúdvá kezd átformáldóni az egész társadalom, sokféle gyötrellem jár együtt a változásokkal. Kétségtelen, hogy naponta szükség lehet önvizsgálatra, a tisztesség, az erkölcsösség megmértésére. De az senkinek sem használ, ha ráadásnak új, irritáló vádirat tolakszik elő valahonnan, csak tetézi az amúgyis mutatósan áradó kétségbeesés-hullámokat: általános értékválság van és erkölcsi csődhelyzet. Mintha ezt szuggerrálná belénk valami ismeretlen szellemi nagyhatalom. Nem azt kérdezem én, mire alapozzák az efféle helyzetjelentéseket, elemzéseket, hiszen mikrokörnyezetében mindenkinek produkál az élet épp elég, szabad szemmel is jól kivehető abszurditást, etikai képtelenséget, a nagy nemzeti nyilvánosság szintén meg a sajtó tudósít naponta szenzációs, leleplező híryanagyaiban elképesztően pimasz visszaélésekről. Látom én, érzekelem én is mindezeket, tudom, hogy csak válogatni kell, és meggyőző tényanyag sorakozik elő minden szándékú romlás mellett szóló érveléshez.

Tudom én, lehet ilyen érvelés tisztességes, szükséges is! Elkerülhetetlenül fontos is! Tudom én, hogy negyven év bűnultságában az önzés, az egoizmus, a nemtörődömség tünetei fájdalmas mélységben lelkünkbe rágódtak. Tudom azt is, hogy a háború után a sztálinizmus irracionális hatalomszerkezete, az ebből következő minősíthetetlen magatartás-mechanizmusok burjánzása nem állt meg főtítkárok, parancsnokok, elnökök, igazgatók, személyzeti főosztályvezetők szintjén: félelmetes torzulásokat okozott, okozhatott egyszerű állampolgárok igen jelentős csoportjaiban is. S nemcsak ott, ahol a hatalommal való visszaélésre, erőszakos megoldások mindenen való keresztülhajszolására különös egyéni hajlam volt a táptalaj, de ott is, ahol a szaporodó rossz minták személyes elutasítására nem volt elég belső erő, erkölcsi tartás. Nem is lehet reálisan mérlegelni, hogy az ilyen típusú romlás, rossz beidegződés elterjedése, a gazdaság-szervezésben vagy az elfogadott demagógia, a társadalmi méretű hazugságok nyomán a lélekpusztulásban okozott-e nagyobb, beláthatatlan nagyságrendű károsodást, jelent, jövőt is körülfontó, mindent megfojtó óriáskigyó-gyűrűzést.

Ahogy Sztálin a világ legtermészetesebb módján lehetett egyszerre államférfi, pártvezér, hadvezér, nyelvtudós, úgy a nyomába sorakozó nagyhasú, marharépafejű, hatalomba liftezett képzetlen, műveletlen vezérek természetes. közmegegyezéssel elfogadott, ellenőrzetlen joga lett dönten minden szakmák ügyeiben, minden típusú társadalmi, emberi viszonyok kérdéseiben. És mert nagyon keveseknek volt bátorsága megkérdőjelezni az irracionális döntések alapját, tényeit, ezeket a keveseket, sőt esetenként nem is olyan keveseket, illetve a felkészült állampolgárokat, szakembereket, minden további nélkül át lehetett terelni büntetőtáborok, koncepciók bírói ítéletek veszélyzónáiba. Gondoljuk el, mivé lettek azok a szakmák, azok az életterületek, ahonnan a legkiválóbbak börtönökbe kerültek, vagy külföldre menekültek, a megfélemlített ottmaradóknak pedig minden körülmény azt szuggerrálta: alávaló alattvalóként kell szolgálni, ha élni akarunk... A parancsnokolás, a hatalommal való mindennapos visszaélés úgy fertőzte meg a lelkeket, a tetteket, az emberi viszonyokat, hogy akár egy sofőr, pin-

cér, kalauz, postás, kishivatalnok, közérteladó magatartását is deformálhatta: kitűnt, akármilyen csekély hatalommal is lehet embereket megalázní, térdre kényszeríteni. . .

Tudom én, hogy ezek a majdnem, hogy rögződött, közérvényű magatartás-struktúrák a nyolcvanas évekre sem bomlottak le, ma is hatnak, fenyegetnek, és nagyon nehéz kínos kötelezettség magunkban, másokban megmutatni a sztálinizmus újra meg újra kihajtó rügyeit, ágacskaít... Mind-ezeket tudom, mérlegelem... s nem kérdezem, hogy e fertőzőtlenség közepette miféle etikus magatartás várható cl?

S ennyi mentegetőzés után azt is minck kérdezném a szakértőktől, milyen mély ez az erkölcsi válságkút, és egyáltalán, ki lehet-e mászni belőle, hiszen efféle naív kérdésekre értelmes válasz nem létezik... Sok-sok kínálgzó kérdés helyett bátortalan ellenvéleménynek álljon itt a magam meggyőződése, hite: „fcccseg a felszín, hallgat a mély”.

Ezrek, tízezrek, százezrek, felszínen tolongó ügyeskedők siserchada soha nem látott bátorsággal erkőlestelen lehet, de a néppel, a milliőkkel más a helyzet.

Tengernyi közéleti szemét, tipikusnak minősülő erkölcsi válságjelenség. fenyegetően zord folyamatok ellenére az emberi tisztesség, a szolidaritás, a jóra törekvés vágya millió és millió állampolgár természetes életteleme, tulajdonsága. Ha az értékválságra hivatkozva lehet vészharangot kongatni, úgy a látványos tünetek nélkül is létező tisztességre alapozva lehet igazi változásokat, tisztább, egészségesebb jövőt remélni. Én arra a mentalitásra, magatartásra hivatkozom, amelynek gyakorlatában, a fájdalmat, keserűséget is bölcsen, mértéktartással lehet megélni, elintézni: lehet évődőgoromba szavakkal átkozódni, a részegen hazatérő férjnek a dühös feleség éppen köménymagos istennyilat főz vacsorára, s csapja az asztalra.. Hivatkozom arra a magatartásra, amelyben a durvaság, a trágárság, a csalás, a hazugság nemcsak istenfélelemből száműzetetik a családból, de egyszerű, természetes hagyomány és kizárásos alapon ezekkel egy fedél alatt nem lehet élni.

Megkockáztatom: nincs általános értékválság erkölcsi csőd, csak az utolsó háború óta emberségünkre, tisztességünkre, erkölcsünkre annyi nagy aktivitású szennyező por hullott, rakódott, hogy már-már úgy tűnhet, minden csak szürke, fekete a piszoktól. S ahogy évszázadokon át az egymást váltó nemzedékek megváltó aranypénzként adhatták tovább erkölcsi meggyőződésüket, tudásukat, úgy most az a veszély fenyeget, hogy az elkoszolódott aranyörökség továbbadhatatlan, hiszen nincs fenye, látható értéke, vonzása, hitele, tehát miért vágya rá egy felnőtté váló fiatalember, az, aki tanulja a világot... Miféle csélyünk van ma arra, hogy kemény, határozott mozdulatokkal tisztítsuk le magunkról, aranypénzeinkről a szennyeződések, és mutassuk fel, hitelesítsük a mélyben mindig is megmaradó, örök emberértékünket?

Bizonyos, hogy az elszánt, kemény, határozott mozdulatok mellett a megtisztuláshoz a dolog természetéből adódóan mosószer, oldószer is kell legyen ez a „csodaszer” az élesztgetett remény abban, hogy van valóságos lehetőség a hennünk meglévő értékek megtartására. Van lehetőség! Van, mert a szennyezés sem istencsapása volt! A szennyezés rossz, ügyetlen emberi kezektől származott ránk. Nem kiismerhetetlen vegyi összetételű, nem a kozmoszból rakódott le, mint radioaktív por, amit hiába teszünk mikroszkóp alá - nem, ez szemünk láttára rakódott le itt!

Én a történelmi léptékű, az országra, nemzetre zúduló, elszínező crejű örvényt nem emlegetem, hiszen napjaink nyílt közéletében a sajtó, a tömegkommunikáció naponta sorolja e folyamatok új tényeit, én a magam szubjektív perspektívájú történetét mondom tanulságul. 1948–49-ben, tízéves sem voltam, a világ, a falu változásaiból azt láttam, ami nekem nagyon tetszett: szabadság lesz itt, demokrácia! Kérve könyörögtem az apámnak, hogy a kedvemért szavazzon a kommunistákra, mert azok jó világot, új világot csinálnak. Legyintett rá. Azt mondta, maszlagokkal etettek meg az iskolában!

Ő a kisgazdapártra fog szavazni, ahogy majdminden parasztember is rájuk szavazott. Sírtam, dühöngtem, a tehetetlenségben. Azt sem hittem el az apámnak, hogy a kommunisták csálnak a választásokon.

Aztán egy barátom madárcontú nagyapját az udvaruk kelles közepén kíméletlenül összerugdosta egy rendőr meg egy ávos, mert állítólag szökött politikai foglyoknak adott szállást egy éjszakára, és ők úgy tartották helyesnek, hogy a vallatást ott az udvaron már a szemünk láttára megkezdik.

Ettől kezdve elhittem a választási csalásokat. Hittem a titokzatos éjszakai félelmekben; ha az utcán megállt egy autó, és aki hallotta töprenghetett, hogy most kit visznek el?

Ettől kezdve tudtam, hogy ha gumibotos rendőr, fegyveres katona rámutat a fehér falra, hogy az fekete, akkor azt el kellett fogadni, mert különben akármilyen megtörténhet veled, a hozzátartozóiddal. És lesöpörték az utolsó szem terményt a padlásról, és elvitték a kezem ügyéből a szüleim kemény munkájával teremtett tejet, vaját, tojást, húst. Dologtalan, iszákos semmiemberek lettek a falu előljárói, egyik évben az egyik volt a párttitkár, a másik a tanácselnök, a harmadik a malomigazgató, a következő évben cserélődtek a szerepek, s a szemünk láttára kezdődött el a legtermészetesebb átjárkálás, jól fizető hivatalok, parancsnokló funkciók tulajdonosai körében. Kinevezett filozófusok agitáltak a vallás ellen, a papunk ellen, akit később az imperializmus ügynökének is bélyegeztek.

Akkor is láttam, ma is tudom, a falunkban élő parasztszok, munkások, tanítók erkölce, értékrendje mindentől alapjaiban még nem változott meg, nem porladt semmivé, de megjelentek az első rozsdafoltok egy ezredéves közmegegyezésen, sok-sok ember összezavarodott, hiszen a hivatalok bömbölő hangos híradói, az újságok jól hangzó frázisai kétségeket ébresztettek. Tévedsz, nem az van itt, amit a saját bőrödon érzékelsz, a két szemmeddel látsz, hanem az van, amit mi mondunk. A megzavarodottságtól már csak egy lépés volt a legyintés: minden mindegy, tiétek a hatalom azt csináltok, amit akartok, mi többiek valahogy megpróbálunk meghúzódni, életben maradni.

S aki mindezt már életelvként elfogadta, az a tisztességtelenség, a legkirívóbb jogtiprás, erkölcselenség láttán sem tiltakozott. Ez van, mondta ezt kell szeretni!

Hat-nyolc évvel a világháború után, tehénszekereiken félalomban bók-lászó, tapasztalt, okos, öreg parasztemberek felkapták a fejüket, ha nagy magasságból repülőzúgást hallottak: majd csak jönnek az angolok, mondták, pedig jól tudták, a háborúnak régen vége van... Nem fognak ide-
repülni, sem angolok, se amerikaiak egy másik felszabadításra....

Ötvenháromban azok is megjegyezték Nagy Imre nevét, akik soha politikával nem foglalkoztak. A falu, a falusi lakosság fellélegezni látszott. 1956-ban meg tágra nyílt, boldog szemmel figyelt mindenki, megszűnt a beszolgáltatás, futottak, menekültek a feudális kiváltságokban pöffeszkedő titkárok, elnökök, parancsnokok. Új értelmet nyertek a szavak, amelyeket a falu már-már feledni látszott: haza, szabadság, forradalom. De a bénult cselekvésképtelenség, a félelem a remények között is megmaradt: a bányászok, a diákok Pesten, Miskolcon majd elvégzik a világ megfordítását... A parasztemberek egyszerűen ki sem engedték otthonról a városba járó diákfiákat, sőt sok esetben a helyi átalakulás eseményeiből is kizárták őket, a „ki tudja még, mi lesz” óvatoskodó megítélés alapján. Te csak ne menj oda Nemzeti dal-t szavalni, mondta édesanyám, szavaljon más, fakadt sírva, amikor mégis menni akartam... Majdnem hatvanéves volt; 1919-es, 1944–45-ös tapasztalatok kényszerítették ki belőle a tiltást, a védelmező kizárását... Ő húszévesen is, ötvenévesen is látott meghalni értelmetlenül embereket, mert a bosszúálló hatalom rájuk mutatott: ti is ott voltatok! Hihetetlenül, naív, gyerekésszel akartam kijátszani ezeket a tiltásokat, ha engem nem engednek hősnek, felkelőnek lenni, hát majd én disszidálok... Megszöktem otthonról. Tehervonatokon, ellenőrizetlen személyvonatokon készültünk heten a negyedik béből világgá szaladni, de a rettenetes novemberi zűrzavarban nem jött létre már a startrandevű sem, maga indult, aki indult...

Én is eljutottam a szétlőtt Budapestig: leszakadt erkélyek, golyószórós páncélautók képe, a ködös-párás Duna monumentalitása észhez térített, ez a hazád, itt fogsz élni, ha lehet, ha nem lehet itt élni... Másfél nap múlva már újra a zempléni falumba értem egy hajnalon, és bocsánatkérő szavakkal adtam vissza apámnak a két egydolláros, amit egykor amerikai rokonok küldtek a gyerekeknek cukorra, és én azzal az önigazolással loptam el az útra költőpénznek, a családi fényképek közül, hogy végül is a magamét viszem, ha már egykor cukorra nem költöttük el...

Mire felnőttem, általában magam is parasztemberekől örökölt mentalitásokkal éltem át a történelemet. Nem volt bennem különös bátorság ellentmondani, de saját igazságokat, történelmi párhuzamokat melengtettem magamban jobb időkre, tévedések, bűnök, bűnösök megítéléséről. Ilyen történelmi párhuzamnak kínálkozott a XVI. század elejének ideológiai, politikai, erkölcsi változássora német földön. A hatalomban pompázó dölyfös katolicizmus úr-papjai akkor, ott úgy lezüllesztették a hitet, a vallást, az erkölcsöt, hogy törvényszerűen földindulásnak, reformnak, reformációnak kellett jönnie, – nyilvánvaló volt számomra, hogy a létező szocializmus is sürgős megreformálásra vár!

A tizenhatodik század elején, elszánt kispapok merték először hangosan kimondani, a felismerést, amely pedig egész Európát átítatta már: Rómának nincs igaza! Láttam a nagyon is fiatal kispapot valahol Worms környékén szenvedélyesen, szuggesztíven prédikálni kisémmizett, nyomorgó szegények reményéről, hogy itt a földön is, az isten előtt is van esélyünk diadalmas boldogságra, ha őszintén megbánjuk bűncinket, és elkergetjük főpapjainkat, birtokos kizsákmányoló urainkat. Én láttam magam előtt a fekete csuklyás vakbuzgó szerzetest is, aki a gyülekezetben elvegyülve jegyzeteli a fiatal prédikátor szavait, hogy majd pontos legyen a feljelentés az egyházi hatóságokhoz. Hallgassunk csak bele a prédikáció-

ba, amellyel az egyházi fegyelemből kitörő pap életét, hivatását kockáztatja!

„Az ember felett csak isten van! A burjánzó hamisság, és a tudatlan, rossz papok által megrontott isteni rendet vissza kell állítani! Akik isten nevében szólnak, az isten helyére léptek közvetítőnek, maguk is istentelnek, harácsolók. Sem nem igazi hívők, sem nem tudósok! Csak zabálják a szentírás szavait, és megemésztetlenül, értetlenül kihányják azt az emberek elé. Az isten új kiválasztottjai ezzel szemben megmutatják: a hit a népben él, az egyházi hatalomnak, dölyfös uralkodásnak semmi jogalapja nincs!”

Ott, akkor 1517 körül az olvasószobákban, a prédikátorok gyülekezeteiben egy népporradalom robbanóanyaga gyűlt össze: istennel istenért harcolni kellett! A római papok álnoksága, kapzsisága miatt megromló erkölcsiséget maga a nép kísérelte meg helyreállítani a parasztforradalommal, a reformációval.

A hetvenes-nyolcvanas évekre majdminden korombeli értelmiséginek nyilvánvaló lett a XX. század végi konzekvencia: Moszkvának nincs igaza! Az eddig létezett szocializmus sztálini modellje, mind ideológiai, mind gyakorlati oldalát tekintve tarthatatlan!

Változástígéreték, átreformok mit sem értek: ezrek, tízezrek, százczek növekvő táborba élt vissza azzal, hogy a bürokratikus politikai hatalom maga is zavaros etikai helyzetben van. Ez idő tájt bárki megfogalmazhatott volna csödjelentéseket a közerkölcstről. De minck? Örülünk, hogy élünk! Hallgatni arany!

És az új gazdasági mechanizmus ürügyén butikszabók varrták be gátlátalanul pinceműhelyükből kikerült farmerjainkba a legdivatosabb világcégek márkajelzéseit, és szemünk láttára adták-vették bajnoki futballmeccsek pontjait olyan forintokért, amelyek a költségvetésből csurogtak a hazai sportdiplomáták ügyes kezeibe, és egyetemi diplomáink használati értékét lenullázandó ezerszámra állítottak ki mindenféle felsőfokú végzettségről szóló okleveleket, olyanoknak is, akik nyilvánvalóan az elemi iskola ismeretanyagából is pótvizsgázni kényszerülnének...

És mindezek megtörténetkor lényeg szerint tisztességesek maradtak a munkálkodó állampolgárok milliói, de önbecsülésükre, birtokolt erkölcsi értékükre rátelepedett egy-egy rozsdafolt. Mondták is sokan sópánkodva: aki mer, az nyer, szemesnek áll a világ, és titokban a becsületesek irigyelni kezdték a családok sikereit, már-már kimondták a kérdést: mi a fenének kell éppen nekem becsületesnek maradnom?

A nyolcvanas évek derekán már Moszkvában is peresztrojka, glasztnoszty kezdődik el a tarthatatlan bürokratikus szocializmus megváltoztatására. Eközben nálunk a mozgalmi vagy értelmiségi rendjükből kitörő emberek – személyes szabadságukat, hivatásukat kockáztatva írni, beszélni mernek róla: Moszkvának immár negyven éve nincs igaza! Nem világforradalom kell, nem ideológiai export, nem állami szocializmus, nem pártbürokrácia! Szabadság, demokrácia, átfogó politikai, gazdasági reform kell! A kisebb-nagyobb értelmiségi gyülekezetekben pedig szerzetesi csuklyák nélkül, lelkesen jegyzetelnek emberek, hogy majd az illetékes helyeken feljelentsék a felforgatókat, izgatókat. Még azt is, aki azt hirdeti, a sztálini Moszkvának korábban nem volt igaza, de most mégis Moszkvára kell figyelni, mert példás, követhető változások indultak el. Figyelünk? Nem! És egyre silányabb tudású álpapok zabálják, majd emésztetlenül kihányják élénk

prédikációikat arról, hogy ha török, ha szakad a XIX. századi *szentírások* betűi szerint szervezzük meg a jelent, jövőt... Jószerivel senki sem hiszi már el az egyre ügyetlenebb prédikációkat, de az ellenvélemény is alig születik meg, inkább cinikusak leszünk. Viccek születtek: milyen kicsi a zsemle, és milyen nagy a szánk. Más viccek és elmélkedések később arról szóltak, az a baj, hogy az állampolgár engedelmis homo sapiensből, mohó sapienssé változott, és az aktuális agitáció, új meg új magyarázó helyzetértékeléseinek türelmes meghallgatása helyett egyetlen gondja a fogyasztás. Akik keményen dolgoztak és a sok lerakódó etikát fertőző por, korom alatt is megőrizték tisztességüket a földeken, a gyárakban, nem nagyon értették mi a baj, s miért rájuk ez a panasz, akik viszont megértették, értették, cinikusan egymásra kacsintottunk, és hallgattunk.

Már az is bátor tettek számított, ha akadt egy-egy humorista, vagy szatirikus író, aki a színpadon kabarétréfákba vagy mondjuk álmoskönyvmondatokba sűríti véleményét a közerkölcsről.

Egy népszerű író efféle álmofejtéseket ajánl szilveszteri mulatságnak 1972-ben:

„Hosszú alsónadrágban twisztet ropni – társadalomkritika ér.”

„Ólmosfütykőssel verekedni – mély eszmei vita.”

„Holdvilágnál medvetalpat nyalni – előléptetés.”

„Láncon fakó tehenet vezetni – háztáji gazdaság.”

A szilveszteri ünnepek mámore elmúlik, és a hétköznapok egymásutánjában egyre ingerültebben dolgozó családfő mondja a hifitornyot, motorkerékpárt, autót követelő gyerekének: egy nagy frászt, meg istennyilát, azt kaphatsz, de nem autót...

És más családok gyermekei megkapják azt az autót, noha egyáltalán nem biztos, hogy olyan keményen megdolgoznak érte, mint azokban a családokban, ahol dolgoznak, és nem kapják meg...

Itt-ott már muszáj elhangzania a családfői mentegetőzésnek: azért nem kisleány, mert mi „csak becsületesen dolgozunk!” Nem abszurd ez a mentegetőzés?

Írják, mondják naponta: különösen szembetűnő, nyilvánvaló az erkölcsi válság, az értékzavar a fiataloknál. Követelőznek, de tartásuk, tudásuk, munkabírásuk minősíthetetlen. S még ezen kívül is itt állnak a rock-őrület, az alkoholfogyasztás, a kábítószerelés új tényei, rémképei! Megint idekívánczok a szubjektív, és nagyonis kockázatos véleményem: felszíni tünetek ezek.

Ha az állampolgárok többségében, úgy talán bennünk is a szellemi megnyomorodottság, megfélemlítettség, szegénység lerakódott kövületei alatt is ott élt, ott él a tisztesség, a szolidaritás, az emberség. Ott él az a fiainkban, lányainkban is! Még akkor is ott él, ha ők maguk is alig vesznek róla tudomást, és ha a felnőttek bizonyos csoportjai ezt biztonsággal tagadják is. S, hogy én meg mitől vagyok olyan biztos a dolgomban? Onnan, hogy a fiatalokkal kapcsolatos élményeim nemcsak a Kék-fény adásaiból táplálkoznak! Nemcsak azt látom, hogy nem adják át helyüket idősebbeknek a buszon, és a moziban belecuppognak a meghitt szerelmes pillanatok áhítatába, hogy intőket, kettéseket hoznak haza az ellenőrzőkben...

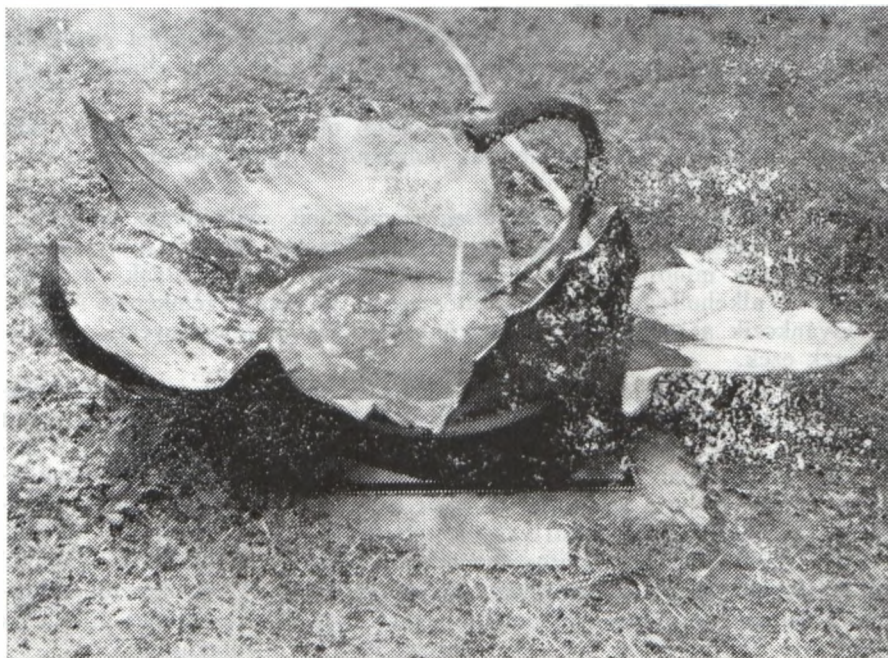
Azt is látom, – futballozás, házépítés, érettségizés, diszkózás közben, hogy tisztaszeműek, és letagadott érzelmeik mögött vágnak a kézzsorításra! Képesek a gyöngédségre; a toleranciára, a szolidaritásra. Utálják képmutatásainkat, hazugságainkat, megalkuvásunkat. Nagy többségükben tisztelik a tudást, becülik, ha valaki jó fej, és általában elégük van a kisebb meg a nagyobb hatalmasságok gögjéből. Családon belül és azon kívül is...

Végül is, kérem, legyen bocsánatos bűn, ha itt, az eluralkodó drámai erkölcsi válságkép ellenében és a magam erkölcsiségéhez viszonyítva is értéknek látom, egészségesebb közhasználatra ajánlom ezt a képet az új nemzedékről. Magunk miatt, miattuk is újra mondom: remhír az átfogó, általános erkölcsi züllés. Csak néhány tízezer ember erkölcsé pusztult el itt véglegesen szemünk láttára. A többiek kemény, határozott mozdulatokkal tisztítjuk le magunkról egy korszak ránkrakódott fekete porát, és mutatjuk fel, érvényesítjük a mindig is megvolt tisztességünket, emberségünket! S amíg nincs érvényesebb alap, új erkölcsiség, új életfilozófiák elfogadására, figyeljünk M. F. tanár úr négy évtizedes bölcsességére: az öröm, az erő, az együtteség élménye használható motivációnak, célrendszernek látszik a XX. század vége felé is...

×

Valahol az Ipoly körül füvet kaszáló V. Sándor komor panaszára mondom: igaz, igaz, magunkba kéncé nézni!

Akik az ötvenes években hidegségből, csendből, félelemerdőből indultunk, végre felejtjük el a szavak színes táncát, a romlás hazugságait. Az „elmentünk, megjöttünk” állapotának szigorú önvizsgálata után megtisztulva, és új hitelekkel próbáljuk meg a reményt szétosztani: a munkálkodó sokaság nyilvánvaló értékeinek érvényesítésére van lehetőség ma is...

MARNO JÁNOS

a sátán kutyája

Ladányi-Turóczi Györgynek

sűrű sárga a köd, mint a méz
sokszáz vég műselyem és szuterén szélcsend
csótány verekszik (sic!), ikrát pedz
monológ, a csúszós szegélyen
amint a téma fogy, jön a megismerés
lassú fényárnyú leheletpára és
egy kézirat ára levegősár

holott nem hívnak sehogy; gusztus után
céltalan szándékkal költők
itt, gecizek a pince méhén
s míg felváltva elbágyaszt-fölver
a verset kikezdő szívárgászej
valóságul csurig megtelődnek
a semmi sipolyai velem

de ha jó rossz helyen kapiskálok
hamarost kibontakozhat hamis dokk-
jából és a hajó; s ha nem? . . . még mást is
vonakodnom kell majd közben látnom? . . .
(piszkos talány!) mindenestre
mostantól óvatos leszek a szó-
renddel, ne tőlem kapjon szagot

a dátum, és ne fogjon be a vers
se többé. . .; gyűlölt hullámszám-metszetén
szüntelen monoton ott verdes
együtt a temérdek félholt kalózkép
emez levét ereszt, azon a síkpor
könnyít – aljzat helyett van az alacsony
mennyezet; tankóma, gumiheverő

hogya a kutya felugrik, elérni
a rongyot, a karóra húzott kesztyű
becsapja mégis: torkán nyiszorog
és sosem ér véget a kölyökkor
ütleg, köpés nem csattan viszont
sehol; hanem majd elcsöppen, mint egy orr
tőle a világ, hosszúra nyúlik a mű-

élvezet – egyre kevésbé könnyű
tágulnom innét a kupac alól. . .
mert mit lát az állat, ha körülnéz? . . .
ívlámpás ködöt és az útfélen
püffedt talpformát, mely ragad, mint a méz
s mire a tudatára jut, már tétlen
túrkálózik a dolgok, nevek közt

fagylalja meg égeti a kényszer
hogy *bűség-a-lább*hoz még egyszer
tétlen dobogjon; de hiú kísérlet
az ennél pergőbb beszéd is; erénnyel a bűn
mint egy üres savanyúságos üveg
minden szót keresztülöblít, lesípol
hasztalan kapirgál tovább, tüsszög

az ember a piszkozaton, a füstzöld
páracseppekből már nem vonható
ki a hamu; lám csak, mondom, eltűnt
az írógép is, dél van vagy éj, a tó
körül sötét karéjban ér lapszél
s a lapszéllel felkavart félelemmélyt
a fenyves – hattyúcsorda és tündér

kar húz, bucskázik, röppen át meg
át a gépkocsi hűtőtárcsa előtt. . .
és most merre?, hallak, a bajor csend
kellős közepéből, de csak a gödör
emelkedik tovább a fejemben
a szakadatlanul tartó, eszelő
ülésszak, és nem látom, hol vághatnék

egy ugrással közbe; hanem úgy te-
szek, ahogy a nő s a féltékenység
fúlladt önkívületén kiönt az epe
s aztán a szag, mint egy kócot, tüstént
visszasodorít. . . esetleg vezess
szólalok végre, ahová nem késő
mármint, tartom magam a versezethez,

ahol a nektár ab nihil keletkez. . .
és felzeng a gyulladt bélhúr, nietzschét
ünnepli a teljes orchestra
(nevetve kacsintunk egymásra)
megvan a csont, szikrát vet a selyem
terminátor – és viszont egy ideg –
öntvényű ág, mely mint egy dögör, hideg

A Zóna kutyája

Útmutató Marno János: a sátán kutyája című verséhez

A Pilman-radiáns egészen újszerű dolog. Képzeld magad elé, hogy megpörget egy nagy földgömböt, s aztán pisztolyból lövöldözni kezd rá. A lyukak a földgömbön szabályos, görbén helyezkednek el... A Látogatás hat Zónája úgy helyezkedik el bolygónkon, mintha valaki hat pisztolylövést küldött volna a Földre egy olyan jegyverből, amely valahol a Föld-Deneb vonalon helyezkedik el. A Deneb a Hattyú-csillagkép alfája...

A. és B. Sztrugackij: Stalker

1. *Irodalmi ízlés és nyalás.* Ahhoz, hogy az itt leírni óhajtott irodalmi félreértés tisztázásához hozzákezdjek, tisztességből is meg kell említenem három nevet – akinek gondolatait most van szerencsém elvenni, és aképp elutalajdonítani, hogy némely rögeszméimet hozzájuk tapasszam. (Ez azt jelenti, hogy pontos idézetekre, hivatkozási adatokra ne számítsanak.)

Ez a három név: A. Hauser, L. Löwenthal és J. L. Borges.

Irodalmi ízlésünk és elvárásaink, számomra ez kétségtelen, egy súlyos félreértésen alapszanak. A legkésőbbi filológiai hellyel kezdem, Borgesszel, aki egyedülálló értelmezését adja a Verba volant, scripta manent (a bevett értelmezés szerint: A szó elszáll, az írás megmarad) szentenciának. Borges értelmezése szerint korántsem igaz, hogy a szó *elszáll*, vagyis elpárolog, semmivé foszlik, ezáltal *ellenőrizhetetlenné* válik a szó kimondásának ténye és mikéntje; a szó, az *élő szó* mindön veled, a megértővel beszélek, *szárnyal*, röpdös, vagyis szabadabb, ahhoz képest, amit leírok, kiszolgáltatók az cnyészetnek, a tölem való elidegenedésnek. Borges szavaiból (A könyv című esszéről beszélek) következtethetem, hogy midőn a szavakat leírom, megölöm azokat.

Mindazonáltal a szógyilkosság bevett szokás. A rhapszodoszok és heroldok tevékenységénél mindenképpen hatékonyabb könyvnyomtatásra valószínűleg nem azért volt szükség, hogy irodalmi passziókat elégítsen ki; a könyvnyomtatás mindig is a lelki épülés vagy erkölcsi, ideológiai sulykolás indoktrináció eszköze volt és marad. *Marad*; a hatalmasok számára ez a lényeg. Amidőn leírom, majd kinyomtatom azt a Bibliában, hogy *ne öl*, nyilván valamit konzerválni akarok annak érdekében, hogy holnap vagy holnapután megölhessem azt, aki megítélésem szerint, pusztán másságából fakadóan, alkalmasnak tekintetik arra, hogy megöljön.

De mi köze ennek az irodalomhoz? Közhely, de a jó irodalom sohasem konzervatív.

Az Európát későbbiekben bejáró kísértet lepedőlobogatói szerint a kapitalizmus rettentően pozitív dolog volt, mert a korábbi társadalmi be-

rendezkedés kommunikációs szövevényét szétszaggatta, és megteremtett egy minden eddiginél jobban és precízebben működő társadalmi kommunikációs közeget, az anyagiasság szféráját. A dolgozatom tárgyát képező irodalmi félreértés szempontjából ennek két fontos következménye támadt; a kommunikáció egységessé és tömegessé vált, mert a kommunikálók is arctalan tömeggé olvadtak; ezt senki sem hajlandó beismerni, s azért, hogy megtudják, valójában mik is ők, és vannak-e ők egyáltalán, olvasni kezdtek, mégpedig olyan dolgokat, amik a hajdani Biblia-sajtókból kerültek ki – az utcára. Másrészt a szógyilkosság bevett szokása egyben üzletnek is bizonyult.

A szokás és az üzlet imígyen létrehozták azt, amit irodalomnak nevezünk. Az író felelőssége, a maradandóságra és a rentabilitásra hivatkozva, egyszeriben megállapított.

De mi köze ennek az irodalomhoz, az íróhoz, a költőhöz, annak személyéhez?

A kinyomtatott irodalom rentábilis és maradandó létevékenységének, az ún. irodalmi életnek semmi köze az író, a művész személyéhez. Legfeljebb annyi, hogy éhen halhasson, legfeljebb annyi, hogy villát építtessen Mallorcán. Ízlés és nyalás. Az alkotó attól még magányos, egyedül van, és fél a haláltól. Legjobb esetben, most ideáltípusokról beszélek, azért adja sajtó alá művét, hogy ebben az átkozott és arctalan korban megtaláljon egy arcot, akinek mindezt elmondja. Az egész nagyon hasonlít a *Monte-Carlo-módszerhez*.

Hogy az Arc megtalálásához az irodalmi élet rulettparcelláin pótoljam a szükséges egyéniséget, azt, ami miatt érdekes lehetek eme Arc számára (kérem, figyeljék a krupié arcát, az ő szükséges zsetonarctalanságát) eltérő hadműveleteket, afféle riszálást, harctéri szökellést kell kieszelni.

Úgy kell elképzelni ezt az egészet, hogy a pörgő dobból a rulettgolyó kiszáguld, tudom, hogy ki fog röpülni, és véletlenül, engem is eltalálhat. Az irodalomtörténet a gondolatok és hangok kanonizált szökellésének, lejtésének (iszkolásának) története.

A Nagy Irodalmi Félreértésnek sok köze van a mottóként idézett Pilman-radiánshoz. Száguldunk, mi emberek, és tótágas ellen-emberek ezen a golyóbison, és a Deneb felől irányunkba lövik ama hatalmas pisztolygolyóbisokat.

Pedig csak én vagyok és Te. Te, aki írni akartál valakinek valamit. Én nem tudom, ezen írásoknak lehetek-e én az alanya.

Ennek tisztázásához be kell hatolni a Zónába.

Marno János versművészetét nevezem most Zónának.

2. *A szöveg akarata.* A művész tehát egyedül van és fél a haláltól. Magányos és félelme szerint *működik*, alkot. Vele azonban minden más elvárás (hogy igenlje az életet és ne féljen, mert akkor a közösségi olvasók is jobban érzik majd magukat) az előbbieken vázolt félreértésen alapszik. Ki érti Adolf Hitlert vagy Jozsif Sztálint, pedig ők, midőn művüket alkották, milliókkal kísérleteztek? – Bezzeg az írónak érthetőnek kell lennie.

Ez az elvárás, márminthogy alkoss érthetőt, több, mint mulatságos. Ki az a hülye, aki azt mondaná a tengerre, hogy – borszinű? Persze, ezt csak egy Homérosz teheti meg. Érthető az, hogy a tenger *borszinű? Igen*, érthető, de a magyarázatot korántsem az irodalomban találjuk meg. Mert a tenger, meg legyen mondva, nem borszinű. A dolognak semmi köze po-

litikához, ideológiához; közeli ismerősöm adta elő olvasmányélményét, mely szerint az emberi faj két jelentősebb fajta keveredése. Ennek pedig igencsak súlyos idegfiziológiai következményeket tulajdoníthatunk. Idegfiziológiai különbözőség a színlátás milyensége: Zcusz-előtti görögjeink, hozzánk képest, szintévesztők, ők másképp látták a színeket; a kéket például feketének, és a többi. A tengert pedig borszínűnek. Régebben minden középiskolás tudta, hogy Homérosz tengere borszínű, mégsem ágált ellene senki.

Bármennyire is bordély-ház az irodalmi élet (nagy ritkán véletlenszerűen az író is élvezhet, úgy istenigazán, a szokásos fizetett lihegésen túl), azt kell írnom, hogy nem Marno János van miattunk, olvasókért, hanem éppen fordítva.

Amikor Marno-verset olvasok, olyan jellegű kérdéseket kell feltennem, hogy alkalmas vagyok-e eme versek befogadására. Lehetek-e én az a bizonyos Arc?

Legyen ez az én első útmutatásom a Zónában.

Nem tudok verset elemezni, és egyáltalán: nem vagyok a költészetben bennfentes, mégis úgy hiszem, hogy Marno szövegei, teszem azt, Petőfi Sándor verseihez képest érthetetlenek. *Horribile dictu*: Marno olvasása után nem akarok gyereket csinálni és kivívni a haza szabadságát.

S. Lem írja az Úr Hangjában, hogy a maximális hatékonyságú információközlést semmiben sem lehet megkülönböztetni a zajtól, a maximális redundanciától. Ez a zaj, vagyis az érthetlenség, akkor válik gyásszá, ha ismétlődik.

A második útmutatásom ckképp szól: ha Marno szövegeinek olvasásához készülnek, próbáljanak ismétlődéseket keresni. Meg kell mondanom: nehéz feladat elé állítom önöket. Nem hiszem ugyanis, hogy Marno verse térben és időben értelmezhető. Mindenféle *köznap*i ismétlődésnek pedig csak eme dimenziókban van értelme.

A szöveg megjelenik előttünk, alaktalan principium individuationisokat is felfedezhetünk benne, afféle kiterjedés-monászokat. Mégis a vers, ide nem értve a nyelv logikáját, logikátlan, nem-kauzális, tehát időtlen. Meghatározási nehézségeink támadhatnak.

Marno szövegeinek magva időtlen vagy egyidejű, pontszerű. Egy, a minthogy a pontnak nincs kiterjedése, megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy egyben végtelen is.

Lássuk be, nem élhetjük át azokat a kínokat, vagy kéjeiket, amit a művész élt át alkotás közben, és nem vagyunk pszichoanalitikusok sem, hogy a szöveg alapján következtetéseket vonjunk le Marno személyére vonatkozóan. Ehhez nincs is jogunk. Nincs jogunk hozzá, mert a feladat borzasztóan képtelen lenne. Olyannyira, mintha egy Ford személygépkocsi karosszéria-vázrajza alapján próbálnánk értekezni. Mr. Ford személyiség szerkezetéről. (Ez a példázat Löwenthal Irodalomszociológiájából származik.)

Imígyen kénytelenek vagyunk a szövegre hagyatkozni.

Harmadik útmutatásom az, hogy Marno szövegeinek nem igen van sok köze Marno személyéhez...

A megvalósult, *megett* erkölcs érvényét akaratom nevezem.

Ha mégis arra vetemednénk, hogy megértsük Marno János költőt, akkor eme akarat eredményét, szétsugárzását, a szöveg-hiposztázist kell vizsgálnunk, és semmi mást. Ezt most nem úthaigazításként mondom, mert a

feladat ismét képtelennek mutatkozna, olyannyira, mintha baziliszkusok, kentaurók és egyéb szörnyetegek természetrajzi leírásával óhajtanánk az Isteni Teremtő Akarat közelébe férközni. (Mint, ahogy azt hajdanán a hívő bestiárium-írók megkísérelték, ilyen célzattal.)

Itt azonban csak egy kutyáról, a Sátán Kutyájáról van szó. Ez a kutya azonban csak akkor lesz a társunk, ha már behatolunk a Zónába, és túl leszünk a Száraz Alagúton.

Ha igazán következetes akarok maradni, azt kell mondanom: ha majd odáig (és ezután) az olvasó eljut, a szövegolvasás pillanatában Marno János megsemmisül. Nincs többé sem hatalma, sem akarata verse fölött.

Csak a szöveg marad, időbeli, térbeli kiterjedés nélkül, mellőzve az oksági kapcsolatok nyűgét. Amit az olvasó tapasztalhat: a hagyományos értelemben olvashatatlan szöveg-monászok ittlétét, *daseinját*, ami valamifajta létezőst kifejez, s minthogy ezt Marno írásba adta: *kifejezni akar*. Egyetlenegy dologgal kerülhetünk kapcsolatba, ami hatni képes ránk: a szöveg elidegenedett akaratával, ittlétével, ontoszával.

3. A *Pilmar-radiáns*. A marnói ittlét (*dasein*) kissé időszerű attribútuma az együtt járás, ahol az itt egymásmellettségének ontosza együttességet, a lét pedig *járást*, akár mondhatnám azt is: lopakodást fejez ki.

Let's stalk. *Lopakodjunk*.

Amikor már beértünk a Zónába, legyen ez negyedik útmutatásom, sohasem szabad az egyenes utat keresnünk. Anyacsavarokat kerítsünk a kezünk ügyébe, és rájuk kötendő szalagokat, úgy vessük el, szó szerint, a *jelzőket*. Meglátjuk, a kilővellt, ejakulált akarat struktúrasemleges, indiszkrét, csapadék; nem mondanám, hogy olyan nyák, ami karakterizálná az eredő *semmit* A Nagybecsű Olvasó körkörös szerkezeteket, paradoxonokat szimatolhat – persze, ezzel a gyanúval, ugyanaz a helyzet, mint az ismétlődéssel: Marno verse nem időellenes pamflet.

Lopakodjunk (járunk), együtt!

A Zónában, ilyen szövegkörnyezetben, mármint az értelmetlenség, időtlenség és oktalanság közepén méltán felvetődhet az olvasóban, hogy mi az értelme az egésznek. Miért vágyunk mi, emberek, az értelmetlenség diffúziójában, valami értelem, tehát megvalósult kívánság után. Mert vágyakozásunk ész nélküli, hormonjainkból fröcsög elő, bele az ereinkbe, amik a nő és a pénz, valamint a közmegebecsülés megszerzése iránti iszkolástól fesszesek, tele adrenalinnal. A leghosszabb egyenes út, a mocsár víztükre alatti Rubljov-ikon világában – ezek, bizony, értelmetlen vágyak, úgyahogy a reájuk vonatkozó Kívánságok is.

Ott állunk a Szoba előtt, és nem tudjuk, kívánjunk-e valamit.

Kívánságainknak és vágyainknak legfeljebb az az egyetlen tanulsága, hogy a Deneb a Hattyú-csillagkép alfája.

Ha pedig túléljük a közös lopakodást, utunk egyetlen nyeresége, nem több nem kevesebb, *egy kutya*.

Üdvözet az Olvasónak!

NAPLÓ HELYETT VIII.

Zrínyi és Frangepán

A bécsújhelyi dóm falában vörös márványkő sírnap. Latin betűs felirata Zrínyi Péter horvát bán és Frangepán Ferenc gróf nevét őrzi. Alatta pedig a „Műemlékvédelmi Felügyelőség” – mondanánk, ha nem Ausztriában lennénk – domborított betűs bronzabláján a német fordítás, amely körülbelül így hangzik: „Vak vezetett világtalant és együtt mély gödörbe estek. Gondolatok meg halandók, hogy az Isten és a császár iránti hűségüket megtartsátok.”

Se kivégzésükről, sem annak okáról egyetlen szó sem olvasható, még utalás sincs az egykorú, vagy a korunkbeli felíratban. A gyanútlan arrajáró nem is tudhatná, nem tudhatja, miféle szerzet volt a két gróf, miért voltak vakok és miféle gödörbe estek, ha nem volna a bronztábla sarkába beszorítva egy még szinte új piros-fehér-zöld selyemszalag, s nem száradozna a peremén néhány százszorszép.

És így tud valamit? Csak sejthet.

Két ismeretlen, gödörbe csett, furcsa nevű vak sírköve, évszám nem áll rajta, pedig valóban sírkő, de feliratát miért találta lefordításra méltónak a mai osztrák közigazgatás? Elgondolkodhat, ha van hozzá kedve, de támpontjai bajosan lehetnek. Aligha hiszem, hogy az osztrák történelemkönyvek részleteznék a főúri összeesküvés három áldozatának (Nádasdy Ferencet ugyanaznap, 1671. április 30-án, Bécsben végezték ki) viselt dolgait. A mi könyveink is sokáig bajlódtak ellentmondásos alakjukkal, miközben a történelmi legendáriumban a haza mártírjai közé növekedtek. Ezt a legendát igazolja vissza a sírkő előtt megálló magyarnak a kicsinyes, tanítóbácsi-szerepben tetszelgő felirat – amihez az utókornak sincs hozzáfűzni valója – és amely fenyeget, kioktat, de a történelmi tényekről hallgat.

Történelmi legenda egyfelől, történelmi büntudat másfelől – és közből az elsüllyedt igazság.

Az az igazság, hogy már Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc, Nádasdy Ferenc állhatatlan, zavaros ésszel politizáló nagyurak voltak, különös koreográfiájú összeesküvésüknek, amely éveken át hullámozott bécsi bűnbánó menet és árulás, illetve új meg új szövetségeseket kereső lázadás partjai között – forrása és súlyos oka a vaskvári béke volt. Az a gyalázatos, sietős alku osztrák és török között, amely Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) összes katonai erőfeszítését, áldozatvállalását és eredményét fölöslegessé téve olyan méltánytalan volt Magyarországhoz, az érte, és az európai kereszténységért küzdőkhöz, hogy azt joggal tekintették a nemzet arculcsapásának.

Zrínyi Miklós három hónappal élte túl – s ha a vadkant nem is az osztrák udvar küldte rá, de abban, hogy ez a nagy erejű, ezer életveszélyből magát kiverekedő katona áldozatául cshetett egy „erdei disznónak”, mint Szekfü Gyula írja, bizonyosan szerepet játszott a depresszió és a halálvág. Nemcsak magának és seregeinek győzelmeit, a haza visszafoglalá-

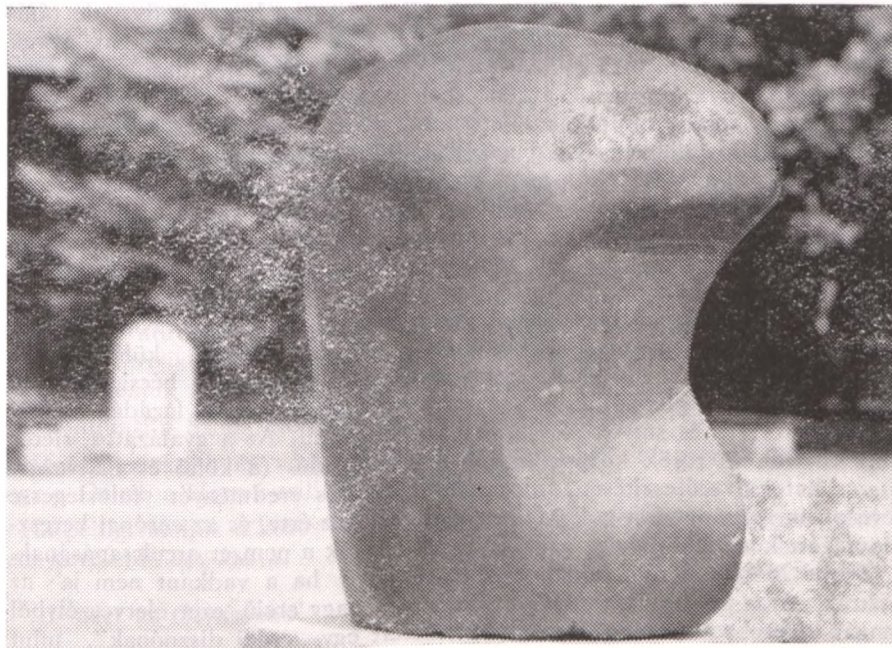
sáért vívott évtizedes harcát csúfolta meg Ausztria azzal, hogy visszaadott mindent a töröknek, de hogy a bán számára egyértelmű legyen ki ellen kötöttek békét, a korábban Montecuccoli parancsára magára hagyatott és török kézre került Újzerinvárat is jogszerűen az oszmán biradalomnak átengedi az egyezés. Azt a várat, amit alig három esztendeje maga emeltetett Zrínyi, kezével hordva a földet az alapjaihoz, mint tették nagy elődei is a török veszedelem felléptekor.

A bűnt tehát 1664. augusztus 10-én követte el – sok egyéb után és előtt – a Habsburg-udvar a magyarság ellen, s, hogy nem maradt méltó férfiú, aki megtorolja, vagy rajta számon kérje azt – ez mindannyiunk tragikus vesztesége.

A testvér fejedelmet újra és újra felkorbácsoló közeg: a korabeli nemzet veszteségtudata és tehetetlen szűgyenc rohamokban üzte Zrínyi Pétert a történelmi cselekvés felé – és valahányszor nekilódult, ugyanannyiszor maradt is alul a feladattal szemben, új és új megaláztatásokat és szűgyent aratva, míg ellenfele meg nem elégelte „állhatatlanságát” és ki nem végeztette. A bűnt új bűnnel tetézve.

Zrínyi és Frangepán. A vak és a világtalan, aki együtt esett a gödörbe. Hogy ki ástott gödröt a két szerencsétlennek, arról nem szól a tábla. A történelem még utólag sem szeret igazságot szolgáltatni. Az igazságot – úgy tartják – ki kell vívni, ki kell érdemelni. A sajnálkozás nem történelmi kategória.

Mégis hányszor számítunk rá és hányszor szorulunk rá sajátos, magyar történelemmenctünkben.

József Attila-emlékkönyv

Napjainkban a sokszorosra duzzadt lap- és könyvtermésben, az újraközlések, a hasonmás kiadások özönében is feltűnő kötet került ez év elején az olvasók kezébe. Az 1957-ben megjelent, *Szabolcsi Miklós* szerkesztette *József Attila-emlékkönyv* harminckét esztendeig – pontosan a költő élete hosszáig – porosodott, sárgult a raktárak mélyén, mignem az alaposan megváltozott közléspolitikai viszonyok megengedték, hogy nyilvánosságra kerülhessen.

Ha egy kötet ilyen sokáig kényszerül indexre, elemi erővel merül fel a kérdés: vajon mi készítette a korabeli politikát ilyen drasztikus lépésre, melyek az inkriminált szövegek, tartalmak? Első olvasatban nagyon nehéz felfedezni a betiltást kiváltó okokat, annál is inkább, mert a kötet nem a kimeríthetetlen, ezért oly vitatott, többféleképpen kisajátított lírai oeuvre-t hivatott értelmezni, hanem – *Illyés Gyulával* szólva – a „legfontosabbat, az embert” akarja felidézni, részben korábban megjelent írások egybegyűjtésével, részben az emlékkönyv számára írott vagy mondott visszaemlékezésekkel. Életét, „elvegylését és kiválását” mutatja be kortársai szemével. Szubjektív, személyes élmények sorjáznak a lapokon – a szerkesztő szavaival – „testvér és barát, harcostárs és szerelmcs, iskolatárs és tanár, tanítvány és mester szól” József Attiláról. *Boldizsár Iván, Cserépfalvi Imre, Devecseri Gábor, Hont Ferenc, József Eta és Jolán, Móricz Zsigmond, Németh*

Andor, Örkény István, Sándor Kálmán, Szántó Judit, Radnóti Miklós, Tersánszky Józsi Jenő, Vágó Márta – és sokan mások – vallomásaiból nemcsak emberi lényegéhez jutni közelebb, hanem költészetének titkaihoz is.

Természetes, hogy az így kibontakozó kép sokszínű, s nemegyszer ellentmondásos is. S nemcsak azért, mert a megidézett emlékek élete más-más korszakában, alkotó tevékenysége eltérő területein mutatják a költőt, hanem azért is, mert valóban nagyon ellentétes személyiség volt. Találóa írta *Ignotus Pál* a *Szép Szó* 1938. január-februári – József Attila emlékének szentelt – különszámában: „*Barátom volt, nem ismertem. Azt hiszem senki sem ismerte. Holott éppenséggel nem volt zárkózott. A tenyérre tette ki a lelkét, rostokra, izekre szellette, közszemlére bocsátotta, minden ajtó bekopogtatott vele...*”

Nos, a visszaemlékezések megerősíteni látszanak *Ignotus* véleményét, de azt is sugallják, hogy ha mindenki egy „másik” József Attilát ismert, akkor együtt az „igazit” ismerték.

A piedesztálról leemelt, emberi gyarlóságoktól, szélsőséges vonásoktól sem mentes alkatának, de legalábbis egy-egy megkérdőjelezhető tulajdonságának, a megértése, a beteljesült szeretetre, szerelemre mindhiába vágyakozó, szenvedésre kárhóztatott krisztusi sorsának felvillanása óvatosságra parancsolhatta az állóképpé, egysíkú példává merevített – harcos, szilárd, kérlel-

hetetlen – proletárköltő nimbuszának védelmezőit, de nem látszik elégséges oknak a kötet ily hosszú idejű elfektetésére. Direktebb politikai indítékok húzóhettek az igencsak szerencsétlen döntés hátterében. Ezek nagy valószínűséggel József Attilának a munkásmozgalmhoz, jelesen az illegális kommunista párthoz fűződő, tisztázatlan viszonyának felszínre kerülésében, a pártköltő manipulált misztikumának akaratlan szétesztelésében keresendők.

Bár a kapcsolat konfliktusai, igazán csak szélmentén jelennek meg az emlékkönyv lapjain, néhány visszaemlékezés – főként a *Tamás Aladár* és *Sándor Pál* által jegyzett – középpontjában kétségkívül József Attila párttagságával illetve – feltételeztem – kizárásával összefüggő kérdések állnak. S figyelembe véve, hogy a 100⁰/₀ és a *Társadalmi Szemle* egykori szerkesztője mérőben eltérő – s ezáltal eldöntendő vitára ingerlő – nézeteket vallott a témakörben, még inkább jogosnak látszik a gyanú, hogy „e tájon” találni a betiltás magyarázatát. Sőt, az elmúlt évtizedek éles polémái alapján az is valószínűsíthető, hogy egyeseknek személyes érdekükben állt megakadályozni az emlékkönyv megjelenését.

József Attila a munkásmozgalmában a húszas évek legvégén, a marxista szemináriumok jól felkészült, igényes előadójaként, konok vitapartnereként kapcsolódott be. Sándor Pál megemlíti, hogy az első – Újpesten tartott – előadását követően kitörő örömmel nyugtázta: „Tartozom valahová!” Tamás Aladár 1930-tól datálja József Attila KMP-tagságát és ezt a költő *Fábrty Zoltánnak* írott levelére hivatkozva bizonyított ténynek veszi, s azon vélemények ellenében hangoztatja, amelyek szerint József Attilát azért nem zárták ki a pártból,

mert soha nem is volt tagja. A közelmúltban is jelent meg egy tanulmány a korabeli kommunista csoport vezetőjének, *Demény Pálnak* a tollából, amely hasonló álláspontot képvisel: „*József Attila nem működött közös organizációban... A csodálatos költő mélységes individualizmusából fakadó magatartása sehogyse bírta el az illegális tevékenységhez szükséges fegyelmet. Lehetetlennek tünt előttem őt szívósan küszködő, egymás életére felügyelő, láthatatlanított szervezetbe bevonni.*” (Vö.: *Tekintet*, 1988/3. 15. o.)

Tamás Aladár szívósan képviseli azt az álláspontot, hogy József Attilának a pártból való kizárását a mendemondákon kívül semmilyen hitelt érdemlő adat nem támasztja alá. Ezzel szemben Sándor Pál egyértelműen a kizárás verziójára voksol.

Azt azonban – az árnyalatbeli különbségek ellenére – mindketten felfedik, hogy József Attilát komoly sérelmek érték a párt részéről. Előszörként a moszkvai *Sarló és Kalapács* 1931. júniusi számában megjelent *A magyar proletáriródalom platformtervezete* című közlemény említhető, amely nem kevesebbet állított róla, minthogy, a fasizmus táborában keresi a kivezető utat.” Bár a költő egy „*tájékozatlan társaság* (a Moszkvai Proletárirók Magyar Csoportja: Cs. B.) *frakciós tevékenységének*” minősítette a méltatlan támadást, nem volt könnyű napi-rendre térni felette.

Törést okozott József Attila és a párt kapcsolatában az 1932-ben mindössze egy számot megélt, általa is szerkesztett *Valóság* című lap kudarca is, amelyet a munkások a költő elvont filozófiai fejtegetései miatt utasítottak el.

1933 februárjában újabb sebet kapott. Ekkor jelent meg a Külvárosi éj című kötetéről a *Társadalmi Szemlében* *Pákozdy Ferenc* kritiká-

ja, amely szerint „József Attila nem proletárköltő..., nem él benne a munkásmozgalom eleven sodrában... nem tudja a marxista meggyőződését verseibe beolvasztani.” Sándor Pál úgy vélekedik, hogy a cikket a *Társadalmi Szemle* társ-szerkesztője, az egyébként nagyon intelligens, „szolid lelkű” *Madzsar József* rendelte, így akarván elidegeníteni szemínáriumáról a makacsul kérdező, kötözködő költőt.

Tovább mélyítette a szakadékot az *Új Harcos*-ban 1933-ban megjelent *Az egységfront körül* című József Attila-cikk, amely a szociáldemokrata és a kommunista mozgalmat egyaránt felelőssé tette a munkásosztály megszottságáért, a közös antifasiszta fellépés hiányért: „... egymás barci akcióinak a támogatása minden eszményi pártfegyelelemnél előbbre való” – írta. *Téglás Ferenc* durva, személyes vádaskodással válaszolt: „... az *Új Harcos* hasábjain sajnos teret adott egy politikai elefántcsonttoronyban élő embernek is, kinek zavaros és oportunistai fejtegetései azonban a harcos egységfront útját nem egyengetik, hanem még jobban eltorlaszolják. József Attila esetének veszedelmessége abban áll, hogy ő mint tehetséges költő, egy proletártárgyi versével némi tekintélyt szerzett magának a baloldali munkások között. Most erre támaszkodva, baloldali mozgalmi frazeológiába burkolva, szociálfasiszta ideológiát árul.”

A szakítás közvetlen oka az 1934-es moszkvai írókongresszus, volt, amelyen Illyés Gyula és *Nagy Lajos* vett részt. A források meg-egyezni látszanak abban, hogy a kiválasztásnak politikai okai voltak. A konspirációs tényezőket kizárando a vendéglátók olyan szimpatizánsokra számítottak, akik elfogultság nélkül fejthetnek ki

propagandát az élményeikről. A moszkvai magyar szervezők – egyebek közt *Gergely Sándor*, *Hidas Antal* – kértek javaslatot a résztvevőkre, a fentebb idézett platformtervezet tanúsága alapján aligha vették igazán fontolóra József Attila meghívását, bár Illyés Gyula naplójegyzetei (Vö: Kortárs, 1989/4. sz. 8. o.) azt tanúsítják, hogy *Kun Béla* kedvezően nyilatkozott neki József Attiláról. Mindenesetre a költő nagyon zokon vette mellőzését, s elkeseredettségének a *Miért nem én?* című pamfletben adott hangot. Noha a kéziratot nem sikerült publikálnia – később el is veszett, Sándor Pál ennek tényére, illetve tartalmára vezet vissza József Attila kizárását a pártból. Véleménye szerint a pártvezetés úgy ítélte meg, hogy a leírt gondolatok kanonizálni vélik a költő igazát, alkalmat adnak a kommunista mozgalom elleni támadásra; tehát pártszerűlenek. Mai szemmel persze az ítélet fonákja hangsúlyozódik, hiszen *József Attila az elsők között volt, aki a „moszkvai jelekből” arra következtetett, hogy valami nincs rendben a pártmozgalom körül.*

Jellemző e téma tabu jellegére, hogy *Gyertyán Ervin* 1966-ban írott *Egy konfliktus és legendái* című tanulmányát – amelyben közvetlenül Szabolcsi Miklós és *Vértes György* az e kérdést vizsgáló írásaira reagált, idézve az emlékkönyv visszaemlékezőit is – öt lap szerkesztője is visszautasította, s először csak 1985-ben a *Tisztán meglátni csúcsainkat* című kötetben látott napvilágot. Gyertyán elveti ugyan a Tamás Aladár és *Vértes György* által képviselt nézetet; amely szerint „*József Attila munkásmozgalmi szerepe, a párthoz való viszonya – voltaképpen a költő egész életművének, megértésének a kulcsa... költészetének nagy-*

ságát, jelentőségét csakis a párttal való kapcsolata legmélyebb ismeretében és megértésében lehet teljes egészében felfogni és értékelni”, ám azt ő is igazolva látja, hogy „... a Babits-komplexum vagy az Illyéssel való rivalizálás is csak azért válhatott olyan lényegessé és pusztító hatású tényezővé, József Attila utolsó éveinek lelki gyötrődéseiben, öngazolást kereső rémlátomásaiiban, mert elvesztette támaszát az illegális mozgalomban, megromlott kapcsolata a párttal, kicsúszott alóla az egy időben megtálcálni vélt társadalmi talaj.”

Az elmékkönyvben felbukkannak olyan utalások is, amelyek József Attilának a freudizmussal, a pszichoanalízissel való kacérkodását jelzik. Mára – például Illyés Gyuláné (Flóra: Cs. B.) *József Attila utolsó hónapairól* című, 1987-es kötete révén – sok minden tisztázódott e kényes kérdésben is, nem tartható azonban kizártnak, hogy harminckét évvel ezelőtt még nem volt kívánatos szólni erről sem, annál is inkább, mert az illegális párt értetlenül kezelte, nehezen tolerálta József Attila e hajlamát. Erre utalnak Sándor Pál sorai is, ame-

lyek visszaidézik József Attilának – végül is a Szép Szó emlékszámában megjelent – Hegel, Marx, Freud című tanulmányának genezisét. Tagadhatatlan, hogy a költő világszemléletére – amely mindvégig megőrizte alapvetően marxista orientációját – hatással voltak a múlt századvég illetve a század polgári irracionalista gondolkodói – Freud mellett az egzisztencialista Heidegger, a neohegelianus Croce, vagy az intuitív életfilozófus Bergson – is.

A József Attila-emlékkönyv témája okán, elsősorban a húszas évek végétől a költő haláláig terjedő időszak dokumentumerejű tárháza, de a kötet kálváriája sokat mond az ötvenes illetve a nyolcvanas évek végi magyar közállapotokról is. József Attila ügyében pedig – mint a televízió áprilisban sugárzott *Eszmélet* című, ötrészes sorozata is bizonyítja – ki tudja meddig folytatódik a perújrafelvétele, hiszen a hozzá, prófétikus örökségéhez való viszonyban mindig az utókor minősíti önmagát. (Szépirodalmi)

CSONGRÁDY BÉLA

Álom út

Az Álom úti pályán játszom. Egy szögletes, közönyös arcú, egészen fiatal fiút állítottak rám. Rád állították veszélyes felvillanásaid miatt. Többször rávezetted a labdát, cselezel, de elsodor, megelőz és leszerel, egyszer a cipőd is leesik. A pálya körül senki sincs. Havazik. Senki sem látja győzelmeid. Kemény és közönyös aki ellen játszol, a világon inkább ő van. Elemében van. Nyersesség szükséges, a lelkedben meg van ez? Ez a brutális élménykor és egy válogatós író? Végre egyszer látrúgod a lábai között a labdát és megkerülöd őt, akkor úgy marad ott, kicsit a lábakkal, kicsit megbillenve, mint egy szobor az álom vakítóan fehér épülete előtti fűvön.

Valamelyik erősen lejtő, budai utcán talákoztam Hekerlével. Alig lehet itt megállni. Szabályos postástáska van nála, és egy csomó levelet fog a kezében, el kell juttatnia a címzettekhez. Ahogy igyekszik fölfelé, megállít, nem köszön, mutatja a borítékokat, szerinted hol laknak ezek, az egyiket egészen az orrom elé tolja. Nem ér hozzám. Nagyon komoly. Mindketten tudjuk, hogy ő már meghalt. Nézem a szemüvegét. Egy romos állapotban levő bérházban vagyunk, a tetőtérben. Valószínűleg itt laknak azok. Ácsorgunk. Itt van Rita, Németh Gábor és Garaczi, közben megpróbáltam szerezni egy magnot, de nem tudtam, mert nem mertem hazamenni. Féltem, hogy közben elmegy Hekerle. Hogy kidcrül, nem is volt itt. Messzire lakom innen, a tetőről lehet látni a Nyugati környékét. Hekerlét csak az érdekli, hogy a leveleket átadja. Nem tudunk beszélgetni. Végül mégiscsak megkérdezem tőle, hogy van-e Isten, de erre a többick haragos képet vágnak, miért kérdezgetek ilyesmit, Garaczi pedig megfordul, és megindul a lépcső felé. Nincs korlát. A bal kezével egy tartógerendába kapaszkodik. Törmelékcupacok, rengeteg kacat, lom. '87. 12. 4.

Azt álmondtam, hogy van egy térképem, csodálatos Párizs-térképem, ha nézem – és nézem – a legapróbb részletek is láthatók, és akkor itt is vagyok a Pl. de la Concorde-on, és a Champs-Elysees pontos és éles perspektivikus rajza. Átmegek a Concorde-hídon, fel akarok jutni, ilyen már nincs is Párizsban, a Várba (?). Sikátorok, és jön az egyetem, a nagydarab térképemet szétfújja a szél, szemetes kis utcák, udvarok, üvegkapu, egy kollégium előcsarnoka, a falakon plakátok, hirdetések, arra kell menni, van ott egy lépcsőfeljáró, egy ismerős nő cipeli föl a gyerek kociját, mondja, hogy igen, erre kell menni, mert errefelé van a vár. '87. 12. 10.

Egy kicsi, és furcsa formájú tornateremben focizunk. Ott van az Esterházy, és Németh Gábor, meg Márti is, aki egy benyilóból nézi az egészet. Sokáig

vacakolok a tornacipőmmel. Nem találok, vagy nem tudom befűzni, valahogy soha sincs vége a fűzésnek. Azután egy tömegjelenet, kibalettozom a bolyból a labdát, rácsik a keresztvasra. Kiskapura játszunk. Kis vaskapuk. '87. 12. 21.

A munkahelyemen, ahol dolgozom. Romos állapotok, a pincén keresztül kijuthatunk egy kisebb udvarba, terméskőfala van, nagy lukakkal, itt közlekedek. Felhúzódkodom, és kibújok a lukon. *Most* viszont tatarozni kezdenek, és átalakítani az épületet. Egyébként ez egy gyönyörű, régi kastély. Én is, mi, akik ott dolgozunk, mi is részt veszünk az átépítésben. Egy ember-nagyságú díszes vasoszlopot kell fölvinnem az emeletre. Arra az emeletre viszem, ahol a titkárnók gépcelnek, lehallatszik a kopogás. Éppen csak elbírom az oszlopot. Letört a talapatáról, ezért ki kell ütni a belsejét, hogy újra fel lehessen állítani, fölcsavarozni. Egy nagy teremben vagyunk, Czakó, ő vállalja, hogy kiüti az oszlop béléstét. Azt *mondja*, hogy ő *most kiüti az oszlop béléstét*. Hátraviszik, valami műhelybe. Már az egész házban dolgoznak, és amikor a pincén és az udvaron keresztül odamegyek a falhoz, látom, hogy a lyukat betömték, és csak egy kisebb háromszög alakú nyílást hagytak meg. Nem férek ki. A munkásoknak nem tetszik, hogy ott akarok kimenni. '87. 12. 27.

Mintha a Balassa Péter állna valami színház vagy mozi előtt, a bejáratnál. Igen, ez a B. P. csak rövid a haja és vörös, és nincs szakálla. Nagyon jókedvű. '87. 12. 29.

A Köröndöt átépítették, a négy körszelcstben négy neogótikus bástya van, és a szobrokat megfordították, most kifelé néznek. '88. 1. 3.

Az országúton biciglliztünk ketten, és akkor észreveszem, hogy egy verseny középebe kerültünk, mi is rákapcsolunk, s éppen akkor azt látjuk, nem én, hanem az, akivel vagyok, az látja – fogalmam sincs, hogy ki az, akivel vagyok – szóval észreveszi, hogy a versenyzők bekarikáznak egy ház udvarába. Pihenő. Be lehet állni a sorba, és kapunk valami süteményféléket, és inni is. Furcsa nagyon, a süteményt egy műanyag zacskóból kell kienni, az ital meg valami szirupos lötty, meleg is, és azért aggódunk, nehogy kiderüljön, mi nem is versenyzők vagyunk. Mégis arra gondolok, hogy most, amikor ezek pihennek, most lehetne lehagyni őket. '88. 1. 6.

Írtam egy *fiatalkori* Schubert-dalt. A zenéjét. A szöveg nem volt meg, csak az eleje, az első szó: A halál. . ., stb., azután csak valami vakszöveg. De nem a halál és a lányka volt. Amikor felébredtem, még dúdoltam magamban. És megállapítottam, hogy ez csak egy ifjúkori mű, nem elég mély, és rögtön javítottam is rajta. Kellemes kis dal volt. '88. 1. 7.

Valahonnan jövök haza, és már itt a kapu előtt hirtelen eszembe jut, hogy elmegyek a Hallerhoz. A Rózsa utcában épp' megáll egy taxi, a volt kuplerájnál. A sofőr szállna ki, de amikor odérek visszaül. Kikanyarodtunk a Köröútra, megáll egy boltnál, ahol valami léceket rakodnak be, s mikor indul, előlről kezd számolni a taxióra. Nagyon gyorsan megyünk, közben barátságosan beszélgetünk is, kérdezem a sofőrtől, mégis mennyivel megy, hogy ő

negyvennel megy mondja, de közben tudom, hogy az legalább százhusz, és a Margit hídon már mint egy autóversenyző, ahogy lejövünk a hídról, teljes erővel húzza a kormányt, mégis a korlát mögött, a járdán söpör végig az autó, és föl a várba. Itt kiszállunk, előkerül (az autóból) egy kutya is, hogy ne tudjak elszökni, és amikor felébredtem kis ideig még azon voltam, hogyan tegyem ártalmatlanná a kutyát. A nadrágszíjjal kellene megkötni. Szúr a kutya talpa. '88. 1. 13.

Több futballmeccsen kellett játszanom, ahol minden mozzanatot előre kidolgoztak. Egy balett. Minden meccs teljesen egyforma volt. '88. 1. 15.

Lóversenyen vagyok (még sosem voltam lóversenyen), és nagyon kicsi a pálya. Ilyen kicsi? Koppány Mártonnal vagyok, ő profi, tudja, hogy kell fogadni, beállunk a sorba, ő áll előttem, és valamilyen szörnyen bonyolult kombinációt csinál, amit egyáltalában nem érttek, még a lovak nevét sem tudom, egyikét sem. Ezért azt mondom a nőnek a pénztárban – idősebb nő, nagyon barátságos –, hogy valami hasonló variációt adjon, mint az előbb. (Egyáltalában, vannak variációk? Nyilván vannak, nem?) Lemegyünk a pályához, az épületek pocsek állapotban vannak, málladozás. Látok egy irtózatosan ronda lovat. Azután földrengés van. Menekülünk kifelé, látom, ahogyan egy kő tartóoszlop kileng. '88. 1. 22.

Bemegyek egy Boráros téri étterembe Csajka Gáborral. Valahol ott a körúti sarkon van. Senki sincs az étteremben. Az előtérben, egy asztalon egy halom fém pénz van. Utána menekülni kell (loptunk a pénzből)?, de nem tudok futni, még gyorsan menni sem. Az aluljáró felé megyünk, amikor Cyprián: te, én nem arra lakom, szia, és valahogy balra lelépett a buszmegálló, vagy a csepeli hév felé. '88. 1. 27.

Madridban vagyunk. Álom-Madrid, nem is „hasonlít”, de azért Madrid. Megyek egy sugárúton, és van ott egy – úgy tudom – híres tér. Ide kanyarodom vissza, egy romtemplomhoz. Beront egy csapat tíz-tizenkét éves gyerek, és ordítóznak, magyarul. Azon is töprengök, hogy rájuk szóljak-e. Kifelé jövünk, el a romtól, és mérges vagyok a gyerekekre. '88. 1. 31.

Megjelent a közös könyvünk Hckerlével. Ezüstszürke papírkötés, jó vastag könyv. A versek, amiket én írtam, folyamatosan vannak szedve. Milyen furcsa versek. Még sose láttam őket. '88. 2. 3.

Azt álmodtam, hogy egy nő néz. Idegen nő. Egy idegen nő nézett egész éjszaka. Vagy egy pillanatig. '88. 2. 5.

A strand öltözőjében nem fogasokat adnak, hanem egy nagyobbacska keki-színű zsákot, ebbe pakolok. Rengeteg minden van nálam, főleg egy csomó könyv meg füzet, ez a füzet is, amibe most írok. Kipakolok. Egy kulccsal kell bezárni a zsákot. És sokáig rámulok, *nem tudok megszabadulni* a rámulástól. Szerépeltem még egy lila színű futball-labda. '88. 2. 12.

A középső szobánkban állok, a kályhánál, amikor megjelenik a nagymám. Átölelem, erősen, beszélek hozzá, hogy lehet ez, hiszen tudom, hogy

már meghalt. Tudom, hogy álmodom, és próbálok is erről valahogy megbizonyosodni, de túl valószínűek a körülmények. Az egész nem tart sokáig, szinte mintha sürgetném is, hogy múltjon el. Nagyi először hirtelen nagyon súlyos lesz, és oldalra dől, de erősen tartom, és megpróbálok becipelni a szobájába. De ahogy viszem, elkezd *változni*, és én akarom is ezt, mert hiszen ez csak álom, és ez az átváltozás erre a bizonyíték. Azután állok a sötét szobában, és egy futballmeccs közvetítésének a kezdetét várom. A tévében közben egy énekesnő produkál, valami irtózatosságtól ad elő, úgy, hogy kilép a készülékből, és play-back-ról énekel, vagyis tátog. Csak ketten vagyunk a szobában, ezért zavartan elfordulok, hogy ne lássa, milyen megvető pófát vágok. De ez az egész csak egy villanás. Akkor Babó jön be, vagyis *Babóékra* emlékszem, de hogy ki volt még vele, arra nem. És mosolyogva valami megjegyzést tesz az álmra Nagyival, és én elhülve kérdezem tőlük, hogy honnan tudják. Nem válaszol(nak?!), bejön anyu is, és én, a végén már szinte sírva, egyre azt hajtogatom, mondja meg, hogy a Babóék honnan tudják, hogy itt volt a Nagyi, de az anyám sem válaszol. '88. 2. 17.

Egy gyűlésen vagyok, jókora teremben, a terem végében ülök. Nagy zsúfoltság. Az előadó, hatvan körüli, valami demagóg szöveget nyom, egyszerre csak lehurrogni kezdik, és ez nekem is tetszik, hurrogunk. Ám akkor elől mindenféle suhancok nyomulnak be az ajtón, agresszív kiabálások, majd egyszer csak kitör az öldöklés. A suhancok bicskákat szednek elő, és akit elérnek, leszúrnak. Látom ahogy Balog Kati még az öldöklés előtt elmenekül, a folyosón igyekszik végig, nem vesz észre, eltűnik. Én is ki akarok jutni valahogy innen, de amikor kinyitom a terem végében lévő ajtót, látom, hogy a folyosón egy csoport jön késekkel. Gyorsan becsukom az ajtót és vissza a terembe. (Délután álmodtam, lázasan.) '88. 2. 22.

Arany, aranybarna táj, egészen erős aranyszín. Alkonyodik, de még *nagyon* süt a nap. Autóbusszal utazom, néha, a megállóknál igyekszem leolvasni a kis táblákról, hol is vagyunk, de nem sikerül. Mindenesetre már voltam itt, pontosabban: most vagyok itt másodszor. Vagy „gondolom” álmomban, lehet, hogy másodszor álmodom erről, de ezt még álmomban sem tudom eldönteni. Az úttól néhány méterre két, a tájba szinte beleolvadó, csodálatosan bronzszínű nő napozik, alszanak. A táj különben, bár gyönyörűek a színek, kopár, dombos, házak nincsenek, csak a buszmegálló bódéja. Egy-két fa. '88. 2. 24.

Egy zezugos vitorlás hadihajón vagyok, nekem kellene irányítani, de fogalmam sincsen, hogyan. Próbálkozom a kötélzettel, véletlenül sikerül „bevonnom” a „csúcsvitorlát”, ide-oda mászkálok a hajóban. Barlangrendszer. Nyomasztó. '88. 2. 25.

Susannénál, a családi házukban. Elég óriási ház, inkább városhoz hasonlít, nagyon furcsán érzem magam. Mindenki magyarul próbál beszélni. Van egy melléképület, a cselédlépcsőn megyek fölfelé, kisgyerekek ülnek a lépcsőn. Egy nagy, kopár terület is tartozik a házhoz, a kerítésen kívül pedig város. '88. 2. 27.

Azt hiszem, Moszkvában vagyok, egy utca, igyekszem elolvasni a táblát, taxiba ülünk, örülünk, ismerős is, nem is. Előtte pedig azt álmodtam, hogy egy

híres, régi filmet nézek, tulajdonképpen egy gengsztertörténet, már kétszer láttam. A közepénél kijövök, a mozi előtt ott van Zsuzsi, próbálom beinvitálni, de nincs kedve. A végére visszamentem, a főhöst a volt haverjai lebuktatták, talán meg is ölik. '88. 3. 8.

Meghalt a szomszédunk. Látom, hogy a felesége milyea *szomorú*. Gyorsan eljövök. '88. 2. 28.

Balassa egy szobában ül, nagy íróasztal mögött, és egy *mártogatós* tollal másol valami régi levelezőlapot. Lemásolja a szöveget, azzal a jellegzetesen régies, czirkalmas írással. Én pedig a verendán – van ott egy verenda – ülök, és olvasok. Meg is állapítom, hogy egy valami Szőlőskertit olvasok. Ki az a Szőlőskerti. '88. 2. 28. *délután*.

Egy filmet nézek, amerikai film, de én írtam a sztorit, egy akciófilm, megvették a történetet, emlékszem is a palira, akivel tárgyaltam, megvette, eladtam stb. Mégis, valahogy kimaradtam az egészből. Például nem is tudom, hogy ki a rendező, nézem a címlistát, ott van a nevem, *Határolta* vagy *Korlátozta*: és itt jött a nevem, egy pillanatig látszik, rövid dicsőség. Arról szól a film, hogy valaki fölatalálja a tökéletes távhipnózist. Fülbevalóként lehet hordani azt a kis készüléket, amelyen keresztül az utasításokat közvetítik. Fialat nőket kapnak el, clkábitják őket, és ilyen kis szerkezeteket lönek be a fülcimpájukba. Amíg a hipnózis tart, ezek a nők emberfeletti teljesítményekre képesek, rendkívül felfokozottak, koncentráltak, erősek, gyorsak és ügyesek, de csak két-három órán keresztül bírják. Utána ájulásszerű álomba zuhannak. Jobb fülcimpa. Egy félvér, nagyon szép nő, ül a toalettasztalnál, tükör, lecsatolja és leemeli a fejtetőjét, hosszú haj, az erejének végén van már, kábult, feláll, *jó lenne, ha most valamelyik isten megbaszna, mint egy őszibarackot*, angolul mondja és a magyar feliratkozás nem fordítja, pedig erre a mondatra vártam, de azért angolul is épp olyan, ahogy megírtam, olyan az egész. '88. 3. 1.

Csak be kell könyékben hajlítani a karjaimat, összeszorítani, és érzem, hogy föl tudok majd repülni, érzem hozzá az erőt, és akkor behajlítom a karjaimat, elrúgom magam, tényleg könnyen megy, előbb a szobában próbálom ki, fölrepülök a kályha fölötti sarokba. *Be tudok ülni* a sarokba. Tényleg repülök, gondolom, milyen egyszerű, ez nem álom, és amikor felébredek, felülök, megpróbálom, hogy hátha megy. '88. 3. 2.

Volt ott egy másik magyar is, de az is éppen így fagyoskodott. Mintha kivette volna a nyelvét. Ezt a két mondatot álmodtam. '88. 3. 3.

Pál Feriéknél vagyunk, ott van Kassa Kati. Azt mondja, hogy legjobb, ha mindent nyilvántart az ember. Én például, és mond egy számot, mondja, hogy hányszor, de *pontosan* nem emlékszem, ezerkétszáz és valamennyi, szóval: Én például ezerkétszázvalahányszor táncoltam. '88. 3. 4.

Visszakaptuk a kastélyunkat. Mivel volt egy kastély, amit elvettek, és *most* visszakaptuk. Gyönyörű fehércek a falai, és a karosszékek fehér vászonnal vannak letakarva. Minden úgy van, mint *régen*, vagy majdnem úgy, mert vala-

hogy el vannak húzva a faltól a bútorok, és egyáltalán semmi sincs a falakon, még a falak közelében sem. A képek nincsenek felakasztva, csak a szekrények oldalaihoz támasztva. Vendégeket várunk. Apámmal, anyámmal némi nézeteltérések, mert szerintem vissza kellene a bútorokat tolni a helyükre. Szerintük nem. Jó ez így. A képek tényleg jó helyen vannak így. '88. 3. 5.

Csöng a telefon, erős a hang, kihallatszik. Valahogy *kint* vagyok. Kikapogatom a kilincset, hogy merre nyílik az ajtó. Nem találom a villanykapcsolót, pedig ott élek, előrenyújtom a karom, igazi vakság, végigmegyek az előszobán, a csöngés felé, elég gyorsan. Amikor lépek, jó magasra emelem a lábaimat, hogy el ne essek valamibe. Elszánkázok a határig, nagyon is tudom, hogy hol van a kapcsoló. Itt lakok. Pedig már itt élek harminchat éve. Nem kell magasra emelni a lábat. Nagyon sokáig kell menni. Akkor elérek az előszoba végéhez. Miért meresztem a szemeim. '88. 5. 6.

Betét. Miután az üzemanyag-feltöltés befejeződött, buszonöt perc múlva a rohamosztag két tagja bejutott a pilótafülkébe. Újabb harmincöt perc telt el, amikor a géprablók közül a két idősebb Ovecskin testvér – mivel nem tudott bejutni a fülkébe – az ajtón át két lövést adott le. Ekkor két katona feltépte az ajtót, de Oleg Ovecskin mindkettőt megsebesítette. Alulról a csomagteréből nem sikerült a katonáknak az utastérbe jutni, ezért a padlón keresztül lőttek be a pilótafülke előtti átjáróba, megsebesítették Oleget és a tizenhét éves Igorot. Közben robbanás történt a farokrészben, nyolc perc múlva a gép hátsó része már erősen égett, a szalonokat füst öntötte el. Öt percre tellett, amíg kinyíltak a kijáratok és a vészkijáratok. Ebben a pokolban öngyilkos lett az öt idősebb Ovecskin fivér, Vaszilij, a legidősebb lelőtte anyját is. Fél óra múlva a repülőgépnek csak a szétégett maradványai voltak a kifutópályán. Az utasokat ad-digra biztonságba helyezték. A Vozdusnij Transzport című lap szerint Ovecskinék a tavalyi japán vendégszereplés után változtak meg. Nem éltek bőségben, s a külföldi út után úgy vélhették, hogy „odakint” százszorta nagyobb a tehetség értéke. '88. 3. 8.

Kimegyek Szentistvántelepre, a telkünkre. Váratlanul érkezem, és ott talá-lom apámat, aki mint kiderül, már évek óta itt él. Nagyon bosszankodik, hogy fölfedeztem ezt a titkot, neki joga van úgy élni, ahogy akar. Nem volt meg-hatódva, egyáltalán nem örült, hogy lát engem. Fialat volt, alig idősebb, mint én. Nagyon magas volt. A kertünk is egy kicsit másmilyen volt. '88. 3. 12.

(Leírtam harminchárom darab álmot. Ezeket '87. decemberétől '88. március közepéig álmodtam. Azután elutaztam Hamburgba.)

személyes történelem

SZOKÁCS LÁSZLÓ

Egyszemélyes birodalom...

Pothornik József Baglyasalján 1903. november 10-én született. Az elemi iskola hat osztályának elvégzése után gyermekként vállalt munkát. Fiatalon tagja lett a bányászszakszervezetnek, majd a Tanácsköztársaság idején az egyesült pártnak.

A *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* baglyasaljai szervezetének 1926-os megalakulásakor a vezetőség tagjává választották. A magyar munkásmozgalom szempontjából is fontos. Losoncon 1928 március elején megtartott kommunista konferencia egyik meghatározó résztvevője volt. Jelentős szerepet vállalt az 1929-es kommunista vezetésű négyhetes bányászsztrájk szervezésében és vezetésében. Csehszlovákián, Lengyelországon át a Szovjetunióba ment, 1930-ban küldörtként részt vett a *Kommunisták Magyarországi Pártja* II. kongresszusán, ahol beválasztották a Központi Bizottságba. Még ebben az évben a „Dombasz” bányamedencében Sztalino városba ment dolgozni, ahol először mint vágár, később bányagépmesterként dolgozott, 1942-ben a fasiszták Németországba deportálták, ahonnan 1947 elején tért haza.

Itthon abányászszakszervezet elnöki funkcióját látta el 1952-ig. Ezt követően 1956. november 11-ig a *Dorog-Tata Akanamélyépítő Vállalat* igazgatója, november 12-től a nógári szénmedencében az *MSZMP* szervezője volt. 1956. december 28-án a *Nógrádi Szénbányászati Tröszt* igazgatójává nevezték ki.

Az 1947-es választásokon Nógrád megye országgyűlési képviselőjévé választották, 1953-ig tagja volt az MKP, majd az MDF központi vezetőségének. 1956. december 12-től tagja volt az *MSZMP* Nógrád Megyei Bizottságának. 1957–1975-ig a párt megyei végrehajtó bizottságának, 1957-től 1981. augusztus 12-én Budapesten bekövetkezett haláláig az *MSZMP* Központi Bizottságának.

A 6. teremben villantjuk fel múzeumunk névadójának Pothornik Józsefnek küzdelmes életútját, 16 fénykép, személyes használati tárgyak, igazolványok, kitüntetések dokumentálásával.

(Vezető a *Pothornik József Bányamúzeum* történeti kiállításához.)

Pothornik József még életében – nem lebecsülendő tizenöt sorral bekeült a munkásmozgalom-történeti lexikonba. A „tarjáni nábob” nevéhez legendák egész sora kapcsolódik. Legendák? Ma már annak tűnnek, ám nagyon is valóságos történetek ezek.

Még 1958-ban, Szegeden az egyik kiemelt kádercsaládból származó ismerős megkérdezte:

- Tarjából jöttél? Pothornik ott van?
- Igen ott.

– Tudod, mit mondott Marosánnak: „Gyuri, ti csak csináljátok ott fent! És ne szóljatak bele, mert mi tudjuk mit kell csinálni itt lenni!”

Tőle származik az a mondás is – s ezt, ha tchette, a különböző üléseken, legalábbis az úgyneczett konszolidáció első időszakában, mindig elsütötte:

– „Salgótarjánban az acélgyári sorompó a határ. Felül vannak a fasiszták, a sorompótól lefelé a kommunisták.”

Két kézzel szórta a pénzt. Féktelen embernek ismerték. Mulatozásairól valóban legendák keringtek, keringenek ma is. ám a „slepp” és a gépkocsivezetők ma még élő tagjai némák, beszélni nem akarnak vagy nem mernek. Az újságíró, a sportember, a cigányzenész is azt kérte: nevük maradjon titokban.

×

A fáma szerint az öregnek köszönhető, hogy Nógrád tesvérmegyéje a kuznyecki és nem a donyecki medencében van. Feltették ugyanis a kérdést, hogy melyik legyen. Ő a kuznyeckit választotta, mert azt gondolta, hogy ez közelebb van Nógrádhoz. Ez igaz lenne?

– Igaz. Később ő maga is bevallotta, hogy a donyecki medencére gondolt, s azt hitte, hogy az a kuznyecki, Kemerovo megye az ott van valahol a közelben. Ezért került aztán ez a nyolcezer kilométeres távolság igen sok pénzébe a megyének, mert évente rendszeresen, többen átmentek az „aranyhídon”.

– Nem egyedül ment és nem egyedül jött?

– Vitte a balassagyarmati cigányzenekart és utazott velük a kedvenc énekesnő is. Ezek aztán ott végigmuzsikálták a nagyobb városokat. Az egyik út után megérkezett *Misu* a szibériai barnamedve. Elképzelheted, hogy mi utánjárás kellett abban az időben, hogy egy medvét átengedjenek. Hogy milyen kivételezés, hogy elintézzék: „magyar állampolgár” legyen. Csak a karantén két hétig tartott! A lényeg, hogy *Misu* megérkezett és hol kapott felségterületet? Az acélgyár által fenntartott és gondozott Dolinkában, ahol felépítettek egy ketrecet, vastag rácsokkal, egyszóval: biztonságba helyezték, nagy öröme a tarjáni gyerceknek. Volt is nagy búcsújárás. Tartott ez mindaddig, míg egy szép napon *Misu* búskomor lett. A szakemberek megállapították, hogy társ kell, egy lánymedve, mert a *Misu* kiszenvéd. Hoztak egy másik medvét. Most már ketten voltak. Magukra hagyatva. Nem volt szakképzett ápoló, naponkénti fenntartásuk tetemes pénzbe került, úgyhogy hamarosan mindkettőt a veszprémi állatkertbe viték. Úgy tudom, *Misu* ott pusztult el...

×

– Már pontosan nem emlékszem, hogy 1968-ban vagy 69-ben felkértek, írjam meg az életrajzát. Tél volt, január, vagy február, amikor egy reggel dízspbe ültünk és elindultunk a Kercsegre. Mikor megérkeztünk, már várt a „hadtáp”. Megterítve – azok a hamvas, szép paradicsomok, paprikák és előkészítve a sütéshez a szalonna is. Fcállítva az elemes televízió. És természetesen italok...

– Mire kellett mindez?

– Gondolom az erőgyűjtéshez, mert innen indultunk volna Losonc felé, újra megtéve azt az utat, amelyen az öreg távozott az országból Csehszlo-

vákiába. Alighogy nekikezdünk a szalonnasütésnek eleredt a havas eső. Mondanom se kell, Losonc helyett a Stécéklubban kötöttünk ki, ahol természetesen már tudtak érkezésünkről és csakúgy mint a Kercsegen a „hadtáp” már mindenről gondoskodott...

×

– Egyszer egy héten fogadóórát tartott a trösztben. Áthívtak, riportot kellett írnom. Már fél hét felé ott voltam, s nézem, ott állnak az emberek a folyosón.

– Te, Gyula – kérdeztem az egyik befentest – miért vannak itt az emberek, az öreg nem fogad?

– Fogad, de ő jön ki.

– És mindenki hallja, mit akarok? És ha valamilyen belső ügyről van szó?

– Nála ez így szokás.

Kijött. A mai napig sem felejttem el, mikor egy öreg baglyasi bányász odament hozzám. Lehetett vagy 65 éves:

– Józsi! Együtt fejtettük a szentet a „kamrában”. Együtt voltunk a vágtában. Kicsi ez a nyugdíj, segíts!

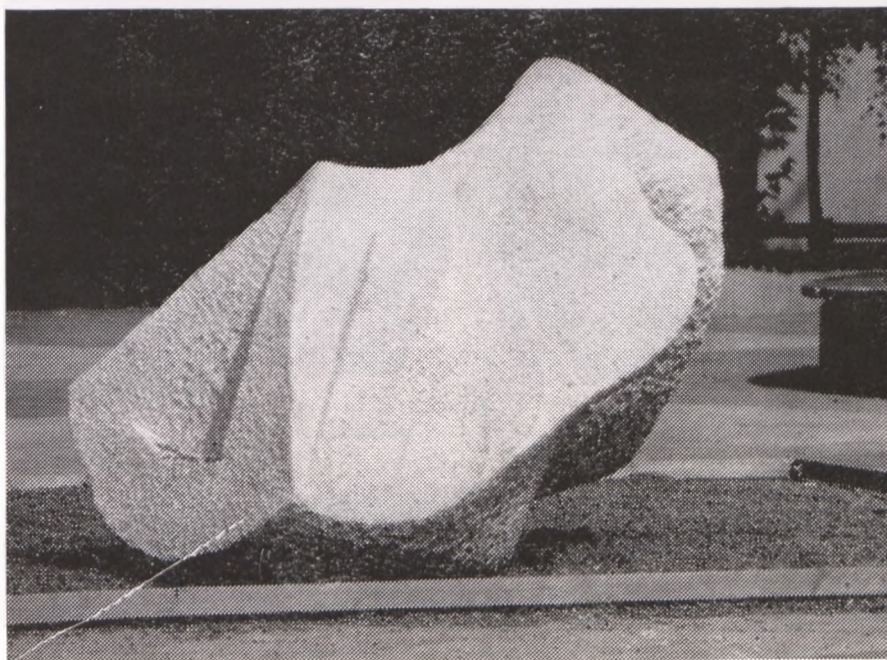
– Mennyi?

– Úgy nyolcszáz forint körül van.

– Te, Feri, ketten vagytok anyóval?

– Ketten.

– No, akkor sóra, paprikára és kenyérre elég – mondta és otthagyta az idős bányászt, aki szemlesütve, megalázottan távozott a fogadónapról. Azt gondoltam, a Karancsban hány nyolcszáz forintos Napóleon konyakot ittak meg eskénként? Nem egyszer, nem kétszer...

– Nagy slepp volt körülötte. Mindenhová kísérettel érkezett. Közvetlen környezetének egyik embere a hetvenes évek elején nyugdíjba ment és ekkor tört ki a botrány. Úgy alakult, hogy a nyugdíját 10 ezer forint felett állapították meg, s ez akkor országosan is a legmagasabbak közé tartozott.

– Hogyan lett ilyen magas? És főleg, miért?

– Nagyon egyszerűen. És ezt is sokan tudták. Úgy, hogy ő vette fel a futballistáknak, a tizennyolcas keretnek járó prémiumot, jutalmat. Helyesebben az ő nevéhez írták, s ez a végelszámolásnál a nyugdíj-megállapításnál sokat nyomott a latba.

A megyei társadalombiztosítási igazgatóság ezt már nem nézhette tétlenül. Bejelentések is jöttek, végül is „mérsékelték” a triumvirátus egyik tagjának nyugdíját...

×

– Mondják, élt-halt az SBTC-ért, a labdarúgásért.

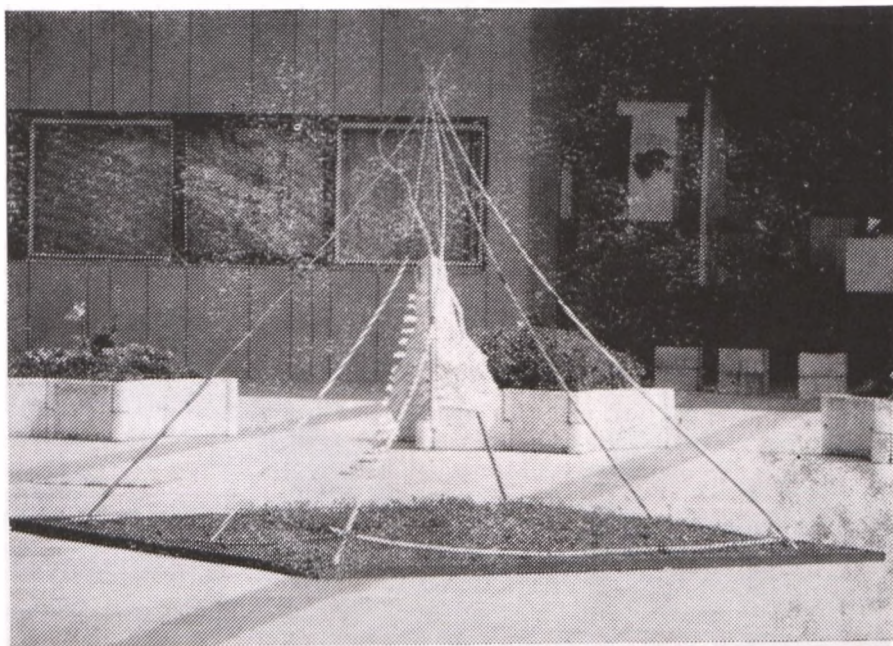
– Így igaz. Szívesen focit, adta a pénzt, de a szakmai kérdésekbe nem szólt bele.

– „Középcsatárnak” hívták, mert bár gólt nem rúgott, szinte mindent elintézett a csapatért.

– Ki is használták, akik a közelében voltak.

– A „slepp”-re gondolsz?

– Arra is, másokra is... Ha futballról volt szó – és itt a Stécé egyenlő a labdarúgással – nem számított a pénz. Egy esetet elmondok. Tagja voltam annak a „deputációnak”, amely egy alkalommal felkereste és pénzt kért. Ötvenezer forintra volt szükségünk, s ez gondold meg, harminc évvel ezelőtt óriási pénz volt. – Már nem emlékszem pontosan, vagy játékost

akartunk hozni, vagy valamilyen „kenésre” kellett, de tény, hogy „fekete” pénzről volt szó. Hívta a főkönyvelőt.

- Fizess ki nekik ötvenezet forintot!
- Nem tudok Józsi bácsi! Most nem megy.
- No, akkor menj le a személyzetire és vedd ki a munkakönyved! Te főkönyvelő vagy? Milyen főkönyvelő az, aki nem tud ötvenezretet csinálni a csapatért, az SBTC-ért?
- Voltak kedvencei?
- Nemigen. Igaz OpoVát, a centert ő hozta Pécsről és Kocsis Lajos is dédelgetett embere volt. Ha jól emlékszem 1966-ban az öreg találkozott Lajossal a tarjáni főutcán.
- Mi újság Lajoskám? – kérdezte. – Szomorú vagy, csak nincs valami baj?
- Baj nincs, hacsak az nem, hogy nincs pénzem.
- Ez a legkevesebb – mondta az öreg, s ott helyben írt kétezer forintról egy bont, amit másnap a kedvencnek a „kancellária” kifizetett.

×

Amikor kiesett az NB I-ből az SBTC, az egyik vezérszurkoló megkezesett, kezembe nyomott egy borítékot és kérte, feltétlen közöljem a levél tartalmát. Felbontottam a borítékot és egy alkalmi vers, de inkább az 1950-es évek stílusában írt csasztuska volt benne. A borítékot összegyűrtem, a „verset” nem közöltem, ám a kockás lapot eltettem. Most ide másolom. A címe: SBTC búcsúztató:

„Piros rózsák beszélgetnek, bólingatnak a Stécé sorsáról
Jaj istenem mi lesz, hogyha búcsúzni kell az NB I. osztálytól?
Nem fog fogyni az ital sem, nem kellek a lányoknak sem,
Mit is tegyek én most?
Bemegegik a bányalyukba, csillét rakok bánatomban napestig.
Ne sírj pajtás semmi sem lesz, jó az isten majd velünk lesz, meglátod,
Volt már csoda, most is majd lesz, Pothornik majd kiségit a bajból.
Nem segít már az isten sem, de még aztán Pothornik sem,
nem játszik már többet.
Így hát pajtás búcsúznunk kell, nem játszunk már NB I-ben
sohasem.”

Látnoki szavak? Tény: az NB III-ban vergődik az egykori patinás tarjáni csapat.

×

- Szerette a zenét?
- A cigányzenét imádta.
- Énekelt is?
- Nem. Nem énekelt.
- Volt kedvenc nótája?
- Volt. „Hogyha ír majd édesanyám, írjon a falunkról”. Ezt nagyon szerettem.
- Gyakori vendég volt a Karancsban?
- Ha csak tehettem, bejött, de mentünk mi a Gyurtyánosba, a reggelig

tartó bányásznapokra és mentünk Berénybe is. Mentünk, mert kérem: ki voltunk rendelve.

– Ha bejött, mit ivott?
– A bort szerette.
– Sokan konyakosnak tartották. Szerette a Napóleon konyakot?
– Hát lehet, hogy szerette, de én csak bort láttam inni. Hogy az érkezés előtt mit ivott, azt nem tudom, mert hozzánk már jó hangulatban érkeztek.

– Érkeztek?
– Igen. Ő és a „slepp”, a kíséret.
– Nem énekelt, konyakot nem ivott, de nagyon jól bögzött – mint mondják.

– Így igaz. Fokozta a jókedvet azzal, hogy beállt bögzöni.
– Sokszor?
– Amikor játszottunk, csaknem mindig. Jó ritmusérzéke volt, „csipte” a zenekart.

– Azt mondják, egyszer egy amerikai turistacsoport a Karancsban vendégeskedett. Este volt, nagyszerű volt a hangulat, s erről a „bögs” is gondoskodott. Az öreg nadrágtartóban, átszellemülten pengette a nagybögő húrjait. Lefotózták. A kép állítólag megjelent a Newsweek-ben. Képzelték milyen kommentárral. Ezt követően – sokon így tudják – Kádár felrendelte az öregot és alaposan megmosta a fejét.

– Én erről nem tudok. Csak azt mondhatom: érzélte a zenét, becsülte a zenekart. Öröm volt neki és vele játszani. Ilyenkor a primás vonójában nem maradt üres hely, végig százásokat rakott a vonóba. Mindegy volt, hogy hol játszottunk. Kalapolt. A vendégeknek de a „slepp”-nek is be kellett tenni a kalapba a pénzt. Be is tették és azt mind mi kaptuk. Miénk volt a pénz, akkor is, amikor bögzött. Akkor maga elé tette a kalapot és amikor tele lett pénzzel, nekünk adta.

– Szép napok voltak ezek.
– Hát, mi tagadás, igen. Nemcsak mi, a személyzet is megkapta a magáét.

– Előfordult, hogy nem volt nála pénz?
– Igen. De ez nem jelentett semmit. Másnap bementünk a trösztbe és a „kancellár”, az illetékes titkár mindent rendezett.

– Kik voltak a primásai?
– Játszott neki Botos Bandi, Szabó Kálmán, a Gajdi, Gabora Karcsi és rövid ideig Zsuzsa. De ő csak egy évig. Horváth Zsuzsának hívták.

– Gáláns volt az öreg...
– Jó szíve volt, szerette az embereket. az életet. Mi zenészek is megkaptuk a tűzifát, a szentet télire. Megkapták mások is, olyanok is, akik nem dolgoztak a trösztben, de bementek hozzá és kértek... Mondhatnak róla bármit. ő legalább eljött az emberek közé. Ma sok vezető sokkal többet keres, sokkal több pénz fölött rendelkezik, mégsem látni nyilvános helyen. Az öreg amikor csak tehetett. eljött. És a dolgozóknak is megadott mindent, mellette *éltek* a dolgozók....

Ára: 25,- Ft

palócföld
TÁRSADALOMPOLITKAI, RODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1989.5.XXII